

magazin istoric

SERIE NOUĂ - SEPTEMBRIE 1996

• 1945 –
Incepe comunizarea armatelor
• Sindromul
„cărții”

• 1956 –
un complot necunoscut
• Titulescu,
Germania și România

• Ludovic XIV –
speranța Irlandei
• Gafencu
interceptat la Lausanne

Director – redactor șef
CRISTIAN POIȘTEANU

Revistă de cultură istorică
Anul XXX – nr. 9 (354)
septembrie 1996

București, P-ța Valter Mărăcineanu,
nr. 1-3, etaj III, camerele 281, 285, 287
– Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 1,
Căsuța poștală 1-702, Cod 70711,
Telefon: 615.09.91.

ECHIPA REDACȚIONALĂ

Secretar general de redacție: Ioana Ursu
Redactori: Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă,
Dorin Matei (responsabil de număr), Doina Pascu,
Marian Ștefan
Secretar de redacție: Theodor Lianos
Macheta artistică: arh. Marian Oproiu
Corectura: Georgeta Apreotesei,
Constanța Avram, Mădălina Albu
Dactilo: Floarea Dagne, Tudora Petre
Consilier onorific: Radu Ion Popescu
Editor: Fundația Culturală Magazin Istoric.
Revistă tipărită la R.A.I. – IMPRIMERIA
„CORESI” – București, director general Dumitru
Constantinescu; director economic M. Vlădeanu;
director M. Soare

SUMAR

Ceea ce rămâne neatins...: Ioan Bogdan	2
1945. P.C.R. „atacă” armata regală: Adrian Pop	3
În lagăr, la Oranki: Nicolae T. Popescu	7
30 august 1940. „Un cuțit în inimă”: Emil Panaitescu	9
Alf Lombard în apărarea Transilvaniei: Gheorghe Bulgăr	15
Revoluția din Ungaria: D. Tănăsescu, C. Cristescu, M. Retegan	17
În București, acum 50 ani: Ioan Lăcustă	28
Guvernul din subsolul Băncii Naționale: C. Păunescu, M. Ștefan	33
Războiul rece a început în România: Elizabeth Hazard	37
Tragica greșală a lui Lucrețiu Pătrășcanu: Tatiana A. Pokivailova	43
Măsura lucrurilor: N. Bănescu	45
8 iulie 1992. Pentru prima oară, Constantin Brâncuși în Parlament	48
Radu Paisie – un domnitor controversat: V. Gheonea	49
Români în Spania: Eugen Denize	52
Podul împotriva zeului Marte: N. Koslinski	55
Nicolae Titulescu – „Întotdeauna Germania a înțeles cel mai bine România“...: Dumitru Hîncu	57
Diplomat în America lui Roosevelt: Radu R. Florescu	62
Grigore Gafencu interceptat la Lausanne: A. Șiperco	64
Sindromul „cărțiței”: Cristian Poișteanu, Dorin Matei	67
Un monarh francez, speranța Irlandei?	73
Liechtenstein – repere istorice: Eugen Glück	77
Dr. W. Filderman: T. Wexler	81
Ținta – Yamamoto	84
Un oraș îl înfruntă pe Timur-Lenk	89
● Cărți sosite ... 6 ● Concursul lunii mai: Câștigătorii ... 32 ● Rebus istoric ... 93 ● Dialog ... 94	

**Cartea dumneavoastră de istorie
în fiecare lună**

IOAN BOGDAN

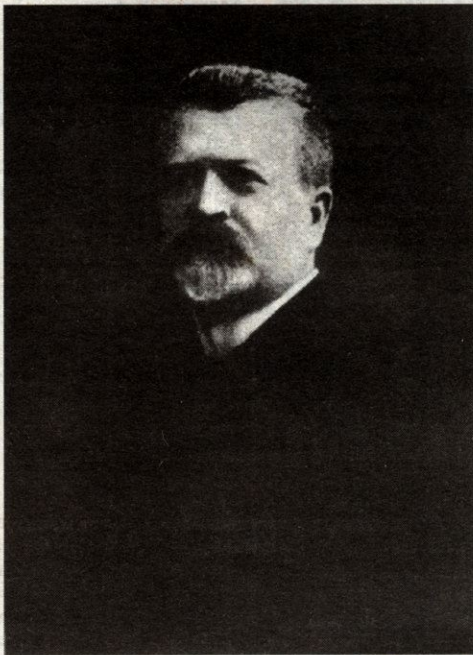
Ceea ce rămâne neatins...

Cine și-ar imagina numai șirul lung de războaie crunte, de vărsări de sânge, de devastări neumane ale țărilor, de pârjoliri și arderi, de tăări în sabie a mii și mii de oameni, de răpiri de averi și stoarceri de bani de la domni și de la țări, cu un cuvânt cine și-ar imagina numai toate acele năpăstuii fără seamăn ce cădeau pe capul țărilor noastre odată cu intrările turcilor și tătarilor în ele, acela ar fi aplecat să creadă că influența turcilor asupra țărilor noastre a fost numai nefastă.

Aceasta ar fi însă greșit. Cu toate nevoile materiale îndurate de țările noastre de la Mircea și Ștefan cel Mare încoace, până la Mihai Viteazul, starea lor nu era așa de rea cum ne-am închipui-o noi astăzi, cei care ne înfricoșăm când auzim de timpurile crude ale trecutului. Turcii treceau prin țară ca furtunile cele mari: suflau repede și doborau tot ce găseau în cale; cerul se însenina însă după furtună; țara răsuflea și se întrăma din nou. Puterea de producțiune a ei era și atunci, ca și astăzi, foarte mare.

Era însă ceva ce rămânea neatins de aceste furtuni: erau instituțiile vechi ale țării, religia și cultura lor.

Tratatul lui Mircea și Bogdan prevăzuseră cu o rară înțelepciune politică că domnia turcilor nu va fi așa de periculoasă, cât timp ei vor respecta independența dinlăuntrul a țărilor, cât timp ele se vor administra după vechile lor obiceiuri și cât timp turcii nu vor avea dreptul să se așeze în țară și să facă prozelitism.

Această politică înțeleaptă a domnilor noștri a scăpat țările de nenorocirile de care au suferit celelalte popoare creștine supuse turcilor: albanezii, bulgarii și sârbii. Noi am rămas cu domnii noștri buni sau răi, dar ai noștri, pe când bulgarii și sârbii i-au pierdut; noi am rămas cu o boierime pământeană, redusă ce-i drept sub turci și corcită cu elemente străine, dar, în sfârșit, pământeană, am putea zice națională, căci era legată prin proprietățile ei de pământul țării; noi am rămas cu armata noastră, și aceasta din ce în ce mai redusă, dar niciodată cu totul nimicită, și, ceea ce este mai important, noi am rămas cu religia și cu cultura noastră...

Noi ne fâlim și nu vrem să zic că pe nedrept, cu faptele războinice ale unui Mircea, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul. Românii au fost, fără îndoială, în vechime, un popor viteaz, îndrăzneț și îndurător la războaie; ei nu-și pierdeau ușor nădejdea și dacă-i culca dușmanul ei se sculau din nou în picioare; bravura armatelor moldovenești și muntenești e lăudată și de invidioșii lor vecini.

Românii au mai avut încă o calitate care a contribuit la conservarea lor tot atât de mult cât și vitejia lor; aceasta a fost înțelepciunea lor politică. Ei s-au luptat cu bărbăție când știau că se pot opune dușmanului; când s-au convins însă că acesta e prea puternic față de dânșii și că dacă s-ar mai opune ar ieși zdrobiți din luptă, ei s-au închinat și și-au cumpărat pacea cu bani.

(Fragment din conferința *Luptele românilor cu turcii până la Mihai Viteazul*, ținută la Ateneul Român la 25 ianuarie 1898)

1945.

P.C.R. INTRĂ ÎN ARMATA REGALĂ ROMÂNĂ

ADRIAN POP

● O ședință necunoscută a Biroului Politic
● 15 ofițeri superiori „încorporați” clandestin
în P.C.R. ● Importante sunt calitățile, dar
contează mai ales defectele ● Citește zilnic
Scânteia și e de-ajuns ● Fata generalului,
englezii și americanii ● Ana Pauker e
supărată când colonelul Teclu „sare peste cal”
și îi „cade capul” ● Generalul Cumplitu
trebuie însurat. Cu cine?

Imagini semnificative ilustrând instituirea controlului partidului comunist asupra instituției militare românești. Soldați, subofițeri și ofițeri din garnizoana București pe străzile Capitalei în ziua de 6 martie 1945...

La mai bine de o jumătate de an de la instaurarea guvernului Petru Groza, în condițiile intensificării luptei pentru acapărarea puterii politice, liderii comuniști se arătau interesați în accelerarea procesului de penetrare a structurilor din armată cu elemente fidele lor. În acest sens se pronunța Vasile Luca, atunci când afirma că „în condițiunile actuale ale luptei este de mare importanță ca să pătrundem în mediul acesta în care noi am lipsit ca partid”. Consensual, Ana Pauker adăuga că „nu trebuie ținută cu anii” cei propuși spre a intra în partid.

Controlul asupra armatei ca instituție fundamentală a statului a constituit unul din obiectivele centrale ale strategiei comunizării României. În acțiunea de subordonare a acesteia intereselor comuniste, roluri deosebit de importante au jucat racolările de ofițeri superiori cu funcții de răspundere în armată, precum și cei care cunoscuseră modelul stalinist la fața locului – foști prizonieri de război din U.R.S.S., constituiți în diviziile de voluntari „Tudor Vladimirescu” și „Horia, Cloșca și Crișan”.

Un document inedit – stenograma ședinței Biroului Politic al C.C. al P.C.R. din 25 septembrie 1945 – vine să aducă noi lumini asupra activității comuniștilor în armată în faza incipientă a preluării puterii politice. La ședință au participat: Ana Pauker, Vasile Luca, Constantin Pârvolescu, Iosif Rangheț, Emil Bodnăraș, Lucrețiu Pătrășcanu, Iosif Roitman (Chișinevski), Chivu Stoica, Miron Constantinescu, Dumitru Coliu, Anuța Toma.

¹ Traumele la care a fost supusă această instituție încă din primele momente ale asaltului declanșat de comuniști în lupta pentru putere au format subiectul multora dintre articolele publicate de *Magazin Istoric* în nr. 8-12/1991, 5 și 12/1993, 10/1994, 5 și 8/1995, 5-8/1996.

L-a refuzat pe rege, servind partidul

Între cei 15 ofițeri superiori a căror primire în rândurile Partidului Comunist din România a fost validată de Biroul Politic al C.C. al P.C.R. în cadrul ședinței sale din 25 septembrie 1945 aflăm nume de rezonanță, precum generalul Constantin Vasiliu Rășcanu, ministru de război, generalul Nicolae Cambrea, colonelul Iacob Teclu și locotenent-colonelul Arhip Floca, toți cu roluri deosebite și funcții de comandă în cadrul Diviziei „Tudor Vladimirescu”, generalul Constantin Popescu Cumplitu, locotenent-colonelul Nicolae Popescu, șeful Biroului 2 contrainformații din cadrul Secției a II-a a Marelui Stat Major, colegul său din aceeași secție, maiorul Victor Purcărete, maiorul Nicolae Dobre, din cadrul Secției a III-a operații a Marelui Stat Major ș.a.

Analiza conținutului stenogramei relevă cu prisosință faptul că nimic esențial din ceea ce ar fi putut contura portretul moral-politic, caracterologic și comportamental al celor vizați nu a scăpat atenției liderilor comuniști. Vizate erau deopotrivă meritele și atitudinile incriminabile din unghiul de vedere comunist, calitățile și defectele, avantajele și pericolele potențiale ale primirii acestor militari de rang superior în rândurile membrilor de partid.

La capitolul merite, în cazul generalului C. Vasiliu-Rășcanu era apreciată îndeosebi „atitudinea luată

în legătură cu evenimentele de la 22/23 august [1945], când regele i-a propus să-l servească cu o demisie [din guvern]. A refuzat acest lucru, arătând că nu înțelege să trădeze guvernul din care face parte și că nu poate servi pe Maiestatea Sa cu o asemenea demisie“. În consecință, conchidea Emil Bodnăraș, „el în ultima vreme a evoluat pozitiv... E foarte atașat de noi, are multă considerație, respect față de partid“. Cu toate acestea, adăuga liderul comunist „afirmația lui că cunoaște partidul se poate lua sub rezervă“. Această completare viza, probabil, cererea de primire în partid a lui C. Vasiliu-Rășcanu către „Onor Comitetul de conducere al Partidului Comunist din România“ (6 septembrie 1945), în care solicitantul declara: „Subsemnatul cunosc ideologia partidului, sunt încadrat în ea. De asemeni cunosc datoriile ce-mi incumbă ca membru și înțeleg să mă supun întocmai“.

În cazul celor al căror destin se identificase cu activitatea diviziilor de voluntari constituite din foști prizonieri români din Uniunea Sovietică, firese, erau valorizate îndeosebi contribuțiile lor la constituirea acestor unități. Este cazul generalului Nicolae Cambrea care, așa cum arăta Ana Pauker, „atunci când prea puțini ofițeri superiori s-au declarat gata pentru luptă – s-au declarat Teclu și Nicolaide în alt lagăr, dar în lagărul lui, [Cambrea] a fost singurul care a mers, într-un lagăr de 2 000 de ofițeri, reacționari în imensa lor majoritate“.

Într-un mod asemănător erau apreciate contribuțiile colonelului Iacob Teclu, „primul care a propus în Uniunea Sovietică formarea diviziei, cum spunea el atunci, a «legiunii române de luptă»“ (Ana Pauker), respectiv cele ale locotenent-colonelului Arhip Floca, „unul din primele elemente care au contribuit la formarea Frontului și a Diviziei“ (Dumitru Coliu).

În cazul generalului Constantin Popescu Cumplitu esențială pentru decizia primirii sale în partid a fost înalta apreciere a calităților sale profesionale. „Despre generalul Popescu cred că este puțin de discutat. Este cel mai bun din toată seria aceasta. Este un element cinstit și foarte atașat și mândru în același timp de poporul lui... Este un element foarte serios, foarte sever, prea aspru chiar, poate. Dar dacă am avea 10 generali ca el, am putea porni bine muna în armată“ (Emil Bodnăraș).

În privința locotenent-colonelului Nicolae Popescu, un profesionist al contrainformațiilor, format la școala generalului Constantin Popescu Cumplitu, Bodnăraș evidențiază faptul că acesta facilitase și continua să înlesnească scurgerile de informații către comuniști. Bodnăraș, principalul beneficiar al acestor informații, îi schița un scurt portret: „Un ofițer foarte hotărât, tânăr. Ne-a făcut mari servicii. A venit imediat la noi, s-a încadrat odată cu generalul Popescu. Este foarte legat de gen. Popescu, care i-a fost profesor. A fost adus de el. Element dinamic, cinstit. A fost trimis cu Rășcanu atunci la Moscova. A făcut și acolo treabă bună, în măsura în care îi revenea... Este un element foarte bun, un element care promite mult. Citește, studiază, se ocupă foarte mult... E un profesionist în materie de informații și va rămâne încă multă vreme acolo. De altfel, a și organizat acolo un nucleu și vine cu alte două propuneri de ofițeri, cu care lucrează pe linia statului major“.

La maiorul Victor Purcărete din Secția a II-a a Marelui Stat Major era apreciată combinația – rară pentru acele vremuri la „tovarășii de drum“ ai partidului comunist – între cunoașterea limbilor străine și pregătirea politico-ideologică „pe linie“: „Cunoaște franceza, germana și are noțiuni de engleză. Noi îl pregătim să-l trimitem undeva... Este un element cinstit, un element care nu știe decât ce și-a însușit de la 23 august. Citește Șcânteia zilnic, de la

...și în timpul unui miting electoral din preajma alegerilor parlamentare din noiembrie 1946

un capăt la altul. Îl satisface în toate privințele“.

„Să se schimbe fundamental“

La capitolul pericole potențiale, generalul Vasiliu-Rășcanu, în urma verificărilor efectuate de organele de informație și filaj ale P.C.R., era absolut de suspiciunos ca ar avea legături cu misiunea militară britanică, cu Așnit și francmasoneria. Rămănea a mai fi clarificată natura relațiilor sale cu Palatul Regal și cu grupul de ofițeri „reacționari“ din cadrul Ministerului de război, cărora încerca să le ia apărarea, în special cu maiorul Anton Dumitrescu, cel care comandase grupa de militari ce îl arestase pe Antonescu și care era bănuît de relații cu britanicii după ce fusese trecut la cabinetul ministrului de război ca șef al Biroului (secției) 2 – informații.

Principala „hibă“ a generalului Vasiliu-Rășcanu rămănea însă, în opinia liderilor comuniști, profilul moral și anturajul nesănătos al membrilor familiei sale. Referindu-se la acest aspect, Emil Bodnăraș observa: „Nevasta sa este o femeie pe care serviciul nostru o suspectează pentru atitudinea ei și pentru relațiile ei. Nevasta lui este foarte ușurată, pasionată pentru cărți, unde a pierdut avere, arevera ei. Întreține relații necontrolate cu lumea aceasta... Fata lui, spus în termeni buni românești, este o curvishină, care se culcă cu toată lumea. Nu o stăpânește. Poate cade victimă oricăror încercări. Și ar fi proști englezii și americanii să nu facă asemenea încercări“.

Și totuși, ținând seama de poziția și funcția generalului Vasiliu-Rășcanu, cât și de profilul moral-caracterologic al acestuia, mai ales de faptul că acesta era perceput ca „un om foarte ușor de condus“ (E. Bodnăraș), „foarte nehotărât“ și „foarte influențabil“ (D. Coliu), liderii comuniști considerau, în pofida rezervelor exprimate, ca extrem de profitabilă pentru partid cooptarea acestuia în rândurile sale. Emil Bodnăraș o și declară: „Față de poziția lui în momentul de față în armată, față de atitudinile vizibile, controlabile de noi și determinate de influența noastră... ținând totuși seama de toate aceste lipsuri și greutăți, pe care le are el prin mediul din jurul lui, consider că putem să-l încadrăm“.

La această concluzie, Iosif Roitman a ținut să adauge: „Să i se

pună un șir de probleme, de angajamente pe care trebuie să le ia de acum înainte în calitate de membru de partid. Cu poziția lui față de elementele reacționare din Ministerul de război și din armată. Să se schimbe fundamental. Ca el să știe că în calitate de membru de partid atitudinea lui trebuie să fie alta decât până acum. Trebuie să termine cu șovăiala... Să știe că este membru de partid și că cuvântul partidului pentru el trebuie să fie sfânt... în special problema curățirii armatei să fie pusă, și în așa fel, ca el să poată, imediat după primirea în partid, să dovedească că poate fi membru de partid“.

Dacă Dumitru Coliu nu făcea decât să reitereze poziția lui Roitman, în sensul că generalul va trebui „să fie mult mai hotărât și hotărârile de partid trebuie să le îndeplinească fără nici o șovăială și mai ales în cercurile lui“, Chivu Stoica sugera o strategie mai flexibilă și mai eficientă față de Rășcanu: „Nu poate lucra cu oricine – afirma el – și cred că trebuie permanent înconjurat de oamenii noștri de conducere, să fie atras, să discute cu el, ca să-l ajute. Adică, nu ar strica să discute tovarăsa Ana sau alții cu greutate în partid, ca să vadă că îi dăm atenție și nu cu oameni pe care îi consideră inferiori. Și aceasta îl va ajuta foarte mult să ia poziție de partid“.

Generalul Cambrea era criticat pentru faptul că „nu este un element tare, stăpân pe sine“, manifestând șovăieli, ambiții și susceptibilități personale (E. Bodnăraș), precum și o anumită încăpățănare care „merge până la cheștiuni de linie“ (D. Coliu); apoi faptul că „este un individualist turbat și cu multe din

pacatele ofițerilor vechi“ (Ana Pauker) în ceea ce privește „brutalitatea în relațiile cu subalternii“ (V. Luca). „Totuși – conchidea Bodnăraș – sunt pentru primirea lui, el fiind destinat a fi subșeful Marelui Stat Major și în general ascultă partidul.“

La rândul său, colonelul Iacob Teclu era perceput ca „un element care are mereu tendința de a merge spre stânga, de a sări peste cal...“, care la greutăți serioase întâlnite, lasă să-i cadă capul“ (Ana Pauker).

Generalul Constantin Popescu Cumplitu se făcea vinovat de faptul că era... necășătorit. La reacția lui Miron Constantinescu, pe cât de promptă, pe atât de simptomatice pentru preceptele falsei morale comuniste („încă o problemă eludată“), Ana Pauker replica la fel de semnificativ: „Trebuie să-l căsătorim, să vedem cu cine“.

Este interesant de precizat faptul că toți cei propuși a intra în rândurile P.C.R. în lotul discutat la 25 septembrie 1945 au fost primiți cu vechime retroactivă. Cei care veneau pe filiera diviziilor de voluntari create din prizonierii aflați în U.R.S.S. (Nicolae Cambrea, Iacob Teclu, Arhip Floca) au fost primiți în partid cu vechimea de la 15 noiembrie 1943, data constituirii Diviziei „Tudor Vladimirescu“; cei care aduseseră servicii deosebite comuniștilor imediat după 23 august 1944 (C. Vasiliu-Rășcanu, Nicolae Popescu ș.a.) au fost primiți începând cu acea dată (23 august 1944), iar „tovarășilor de drum“ mai recent (Nicolae Dobre, Petrovici) li s-a decis vechimea începând cu 23 august 1945.

Păreri diverse au existat și în legătură cu modalitatea de desfășurare a ceremoniei propriu-zise de

Patru „destoinici“ comisari politici comuniști la lucru (de la stânga la dreapta): Petru Borilă, Mihail Burcă, Dumitru Coliu și Gheorghe Stoica

primire în partid, reflexul conspirativității dobândit în anii ilegalității nefiind încă eradicat. Bodnăraș propunea: „Întrucât aici sunt ofițeri care nu trebuie desconfiați, și chiar nici între ei, primirea nu putem s-o facem într-un cadru care să-i întrușoare pe toți, ci pe grupe“. Față de propunerea lui Bodnăraș, ca grupul Rășcanu, Cambrea, Teclu și cei doi Popești să fie primit la C.C., Ana Pauker replica: „Să facem primirea nu la C.C., ci într-o casă pe care o vom aranja să fie cât mai repede pusă în picioare, o casă conspirativă pe care s-o folosim și pentru ședințe cu militarii“. Și tot Ana Pauker propunea ca „primirea s-o facem înmânându-le bilete [carnete] de partid, spunându-le care sunt sarcinile și datoriile lor, ce așteptăm de la ei, ce le vom da... Să le propunem ca biletele de partid să le păstreze la noi. Dar să le dăm în mână, ca să simtă că sunt membri de partid“.

În afara numelor sonore amintite până acum, în ședința Biroului Politic al C.C. al P.C.R. din 23 septembrie 1945 au fost luate în discuție și cererile de primire în partid depuse de alți militari, considerați mai puțin importanți în cadrul acțiunii comuniștilor de a prelua sub controlul lor instituția militară a țării. Acești militari proveneau din rândurile foștilor prizonieri de război din U.R.S.S. „Nu cred că C.C. — arăta Emil Bodnăraș — trebuie să se ocupe de toate elementele, ci numai de elementele principale, iar restul să fie încredințat județenei de partid, care să le cerceteze“.

O atenție specială a fost acordată însă solicitărilor venite din partea foștilor prizonieri de război reușiți în diviziile „Tudor Vladimirescu“ și „Horia, Cloșca și Crișan“, Semnificativă pentru psihologia acestor elemente rămâne observația făcută de Vasile Luca: „Băieții cari

au făcut școli antifasciste sunt băieți buni, dar au un fel de sfială. Nu uită că au fost prizonieri și nu pot crede că pot fi egali cu ceilalți. Există la ei această sfială și trebuie atrași“. Este un lucru bine știut, comuniștii, în ansamblul lor, suferau de un anumit complex de inferioritate moștenit din ilegalitate și datorat numărului și ponderii lor extrem de reduse în viața politică a țării, precum și poziției marginale în societatea românească. La foștii prizonieri de război, acest complex fusese exacerbant în urma tratamentului la care fuseseră supuși. În fond, ei datorau întreaga lor „carieră“ partidului comunist. Cu această psihologie tipică marginalizată, cu obediința totală față de comuniștii ei au devenit instrumente docile cu ajutorul cărora comuniștii au introdus în armată un model străin spiritului și tradițiilor românești. ■

(Va urma)

CĂRȚI SOSITE LA REDACȚIE

● **N. Iorga — NEAMUL ROMÂNESC ÎN BASARABIA, VOL. I** (ediție îngrijită, introducere, note și bibliografie de Iordan Datcu).

Editura Fundației Culturale Române, București, 1995, 317 pp., 5.900 lei: primul tom dintr-o ediție ce reproduce integral textele lui Iorga despre Basarabia, scrise între 1905-1940.

● **MINORITĂȚILE NAȚIONALE DIN ROMÂNIA. 1918-1925. DOCUMENTE** (coordonator: Ioan Scurtu, Liviu Boar).

Arhivele Statului din România, București, 1995, 784 pp.: un mănunchi de documente ce reflectă diversele aspecte ale politicii statului român față de minorități și atitudinea acestora relativ la noua situație politică de după dezmembrarea imperiilor țariste și austro-ungare.

● **DIPLOMAȚIA EUROPEANĂ ȘI MIȘCAREA MEMORANDISTĂ (1892-1896).**

Arhivele Statului din România, București, 1995, 607 pp.: lucrarea, având drept coordonator pe Corneliu Mihail Lungu și ca autori pe Simona Ceausu, Nicolae Cordoș, Ioan Dordea, Lia Dragomir, Corneliu Mihail Lungu, Gheorghe Mudura, Marlen Negrescu, Constantin Vlad și Monica Vălcu, se dorește o pledoarie pentru respectarea și apărarea adevărului istoric.

● **LIMBA ROMÂNĂ ȘI VARIEȚĂȚILE EI LOCALE.**

Editura Academiei Române, București, 1995, 135 pp., 2.000 lei: sunt strânse comunicările prezentate la

lucrările Sesiunii științifice organizate de secția de filologie și literatură, la 31 octombrie 1994.

● **CENTRAL EUROPEAN ISSUES.**

Vol. 1, nr. 1 și 2 (toamna, iarna 1995) 176 pp.: o excelentă apariție editorială ce poate concura cu revistele internaționale atât prin conținut, cât și prin aspect grafic, editată de Ministerul afacerilor externe român, ce reunește contribuții semnate de William J. Perry, Richard C. Holbrooke, Adrian Năstase, Georgy Keleti, Mugur Isărescu, Dumitru Cioflină, Teodor Meleșcanu, Volker Rühle, Daniel Dăianu, pentru a aminti doar câteva nume.

● **A. Gelu Doru Ilieș — AGONIA PERSONALITĂȚILOR. GRIJA CUNOAȘTERII TERESTRE ȘI EȘECUL MONDIAL AL PERSONALITĂȚILOR.**

Editura Continent, Sibiu, 1995, 176 pp.: un punct de vedere original asupra locului și rolului personalităților în lumea de azi și de mâine.

● **MEMORIILE SECȚIEI DE ȘTIINȚE ISTORICE ȘI ARHEOLOGICE SERIA IV, TOM. XVII (1992).**

Editura Academiei Române, București, 1995, 240 pp., 4.500 lei: studii consacrate centenarului mișcării memorandiste, actului de la 1 Decembrie, celor 500 ani de la descoperirea Americii, istoriei Academiei Române.

● **CĂMINUL ROMÂNESC.**

Nr. 4 (decembrie), 1995: periodic ce apare de patru ori pe an, ca „foaie de legătură a românilor din Elveția“.

● **ACTUALITĂȚI ÎN HEPA-TOLOGIE.**

Sub redacția Mihai Voiculescu, Editura Infomedica, pp. 336, 18.000 lei.

După cum o arată și titlul o culegere de articole și studii sintetice asupra principalelor maladii ale ficatului la informația de ultimă oră a științei medicale românești și internaționale. Colectivul coordonat de conferențiar dr. Mihai Voiculescu include pe Virgilu Niculescu, Ioan Romoșan, Petru L. Matusz, Dana Topală, Dorina Ticu, Liliana-Simona Gheorghe, Cristian Gheorghe, Radu Ana, Mircea Angelescu, Cristian Banciu, Traian Banciu, Camelia Ionescu, Dan Olteanu, Dan Andronescu, Dan Pitigoi, Irinel Popescu.

● **Mădălina Nicolaescu — FRONDĂ ȘI PROPAGANDA.**

Editura Universității din București, 1996, 223 pp., 5.800 lei: prima analiză în țara noastră a teatrului reformat din Anglia și Germania în secolul al XVI-lea, privit sub raport istoric, religios dar și literar. În același timp, cartea schițează o critică a criticii și în virtutea ei, autoarea a obținut titlul de Doctor în filologie. Dedicată amintirii tatălui său, prof. dr. Victor Nicolaescu, autentică personalitate a vieții medicale românești postbelice, cartea doamnei Mădălina Nicolaescu se relevă a fi între contribuțiile noii generații de cercetători români în domeniul științelor umaniste.

ÎN LAGĂR, LA ORANKI

În nr. 7/1993, revista noastră a publicat câteva amintiri din prizonierat ale d-lui Nicolae Fuiorea, care, locotenent fiind pe atunci, comandant al companiei 1 din Batalionul 10 vânători de munte, a căzut prizonier în septembrie 1941 în bătălia de la Malaia Belozorka. În relatările sale, colaboratorul nostru se referea și la acțiunea întreprinsă de Ana Pauker, în vara lui 1943,

printre ofițerii români prizonieri în lagărul de la Oranki pentru înscrierea lor în Divizia „Tudor Vladimirescu”, care se constituia atunci.

Iată, acum, un alt participant la evenimentele din urmă cu 56 ani ne-a pus la dispoziție relatările sale referitoare la același moment: recrutarea dintre prizonierii români a voluntarilor pentru Divizia „Tudor Vladimirescu”.

În cadrul puternicei contraofensive sovietice asupra Stalingradului, în bătălia zisă „de la Cotul Donului”, din iarna 1942-1943, câteva mari unități române au fost covârșite de numărul și tehnica sovietică, un mare număr de ofițeri și soldați căzând prizonieri. Au urmat, pentru ei, luni și ani de suferințe și umilințe pe care cei care nu le-au trăit nu le pot bănuși, nici imagina.

În lagărul de la Oranki, localitate situată la 60-70 km sud de Nijni Novgorod, pe atunci numit Gorki, oraș mare pe fluviul Volga, la jumătatea distanței dintre Kazan și Moscova, erau închiși majoritatea ofițerilor români, câțiva ofițeri italieni și un mare număr de ofițeri germani, luați prizonieri la Stalingrad.

Prin iulie 1943, au sosit la Oranki două autocamioane cu colete alimentare. În mașini se găseau și Ana Pauker, activistă a Partidului Comunist din România, aflată pe atunci în U.R.S.S. (fusesse „schimbată” de guvernul român pe deputatul țărănist-sterist Ion Codreanu, care fusese în închisoare la sovietici), locotenent-colonelul N. Cambrea, bărbat încă tânăr și frumos, fost șef de stat major, al Diviziei a 5-a infanterie. Mai se găseau printre călători un civil, despre care mi s-a spus mai târziu că se numea Vasile Luca și că era un membru marcant al Partidului Comunist din România, și deputatul basarabean Mățâ,

capturat de ruși în dramaticele zile din iunie 1940. Întregul grup era sub comanda unui locotenent-colonel NKVD, Samoïlov, probabil originar din Transnistria pentru că vorbea curent limba română.

Ana Pauker, care era sufletul și creierul întregului grup, a început acțiunea de propagandă, adunând într-un birou mici grupe de ofițeri prizonieri, „mai slabi de înger”, pe care îi prelucra pentru misiunea cu care venise: formarea Diviziei „Tudor Vladimirescu”, folosind metode demagogice de a-i convinge prin promisiuni că vor fi duși în țară, la familii, și că vor primi răsplăți mari și avansări. Ceilalți ofițeri prizonieri — majoritatea — au încercat să împiedice din afară aceste ședințe prin fluierături sau cântece patriotice. Acest duel a durat până când, la cererea Anei Pauker, garda lagărului i-a silit cu brutalitate pe ofițeri să se retragă în dormitoare, unde au fost încuiați.

A treia zi, Ana Pauker a convocat în curtea lagărului întrunirea tuturor ofițerilor români. Bănuind ce avea să urmeze, patru ofițeri prizonieri s-au hotărât să combată cu orice risc acțiunea Anei Pauker. Ei au fost: căpitanul de stat major Popescu T. Nicolae; căpitanul de stat major Cupșa Ion, locotenentul de vânători de munte Fuiorea Nicolae și sublocotenentul în rezervă, originar din Basarabia,

Coban Grigore. Și-au împărțit rolurile și au așteptat.

În curtea lagărului a fost construită o estradă și s-au adus bănci și scaune pentru asistență. Pe estradă au luat loc cei care formau prezidiul adunării: un soldat, Căprăroiu, ca președinte, Ana Pauker, lt. col. N. Cambrea, fostul deputat Mățâ și încă doi prizonieri, ale căror nume le-am uitat. Primul cuvânt a fost dat Anei Pauker care a încercat să demonstreze, cu false argumente, că „pentru a salva țara” prizonierii, în special ofițerii, trebuie să se înroleze în Divizia „Tudor Vladimirescu” și să lupte alături de trupele rusești.

Apoi au fost întrebați prizonierii dacă doresc să vorbească. Cei patru ofițeri, numiți mai sus, s-au ridicat în picioare și au cerut cuvântul. Comisarul comunist al lagărului, Cotler (*Magazin istoric*, nr. 10/1993), care vorbea perfect românește, fiind originar din Chișinău și care stătea chiar în fața tribunei, a indicat președintelui prezidiului să dea cuvântul căpitanului Popescu T. Nicolae.

Am ținut o cuvântare vehementă, dar fără nici un fel de vulgarități. În prima parte am condamnat comportarea lt. col. Cambrea pentru actul său de a trece în tabăra dușmanului. I-am amintit toate avantajele primite în țară și, mai ales, jurământul de credință depus. Am arătat, de

asemenea, că stimez pe oamenii care luptă dezinteresat pentru o convingere, oricare ar fi ea și așa fi gata să le strâng mâna.

La aceste cuvinte, Ana Pauker a sărit în sus vociferând: „Dar nu ți-o dăm noi!”. Am continuat cuvântarea, arătând drepturile noastre istorice și demografice asupra Basarabiei și am amintit de tendințele expansioniste ale U.R.S.S., moștenite din testamentul lui Petru cel Mare: drumul spre Constantinopol, prin înrobirea țărilor noastre românești.

În acel moment, colonelul rus Samoilov s-a ridicat brusc în picioare și a strigat: „Destul bandit fascist! După ce ați intrat cu armele în mâini în U.R.S.S., pentru a jefui, mai îndrăznești să spui și minciuni. Nu mai ai voie să vorbești!”.

A urmat la cuvânt lt. col. Cambrea, care m-a acuzat că prin sfaturile mele date generalului Mazarini am determinat prelungirea rezistenței, în Cotelul Donului, cu 48 ore, cauzând pierderi inutile. Altcineva nu a mai primit cuvântul. Ana Pauker a întrebat: „Cine este contra înființării Diviziei «Tudor Vladimirescu»?” Stupefiați, neobișnuiți cu acest fel perfid de a pune probleme, prizonierii au păstrat tăcerea câteva momente. Atunci m-am ridicat în picioare și cu fața spre asistență am strigat: „Ridicați mâna, dacă nu vreți!”. Nouăzeci la sută din cei prezenți au ridicat brațul arătând că sunt contra acelei propuneri. Din nou Ana Pauker a strigat: „S-a votat în unanimitate înființarea Diviziei” deși, în realitate, votul a fost absolut contrariu. Aduarea a fost apoi dizolvată. Împreună cu căpitanul Cupșa Ion m-am îndreptat, umăr la umăr, spre dormitor. Abia ajunși aici, au apărut doi ofițeri NKVD, care m-au arestat și m-au dus în închisoarea NKVD din localitate, unde am fost ținut 2 săptămâni, până la întocmirea dosarului. După aceea am fost trimis la Gorki, unde am fost înmormântat în închisoarea NKVD nr. 1, la „Speț Corpus” (Corpul Special). ■

Nicolae T. POPESCU,
veteran de război

1 458 academicieni – dicționar

Dr. Dorina N. Rusu

MEMBRII ACADEMIEI ROMÂNE
1866 - 1996

MIC DICȚIONAR

FUNDAȚIA ACADEMICĂ „PETRE ANDREI”
IȘTOREA, IALOMITA

1 006 academicieni români (membri fondatori, titulari, de onoare, corespondenți și aleși post-mortem) și 452 străini, din 33 țări.

Acesta este impresionantul număr de nemuritori aleși în Societatea Academică Română și apoi în Academia Română, din 1866 până astăzi.

Și tot acesta este numărul „vocal” dintr-o valoroasă lucrare de referință: *Membrii Academiei Române. 1866-1996. Mic dicționar*, de dr. Dorina N. Rusu.

Printr-o migăloasă muncă de investigare a Arhivei și publicațiilor Academiei Române, a altor numeroase surse, autoarea prezintă principalele date bio-bibliografice ale tuturor celor 1 458 membri ai înaltului for științific român. Se conturează astfel un excepțional tablou nu numai uman, ci și cultural, științific al celor 130 ani de viață academică românească. O veritabilă istorie a Academiei Române, prin personalitățile reunite în sânul ei. Istorie cu multe lumini, dar și cu pagini umbrite. Dacă ar fi să amintim numai îndepărtarea, în 1948, a membrilor în viață, aleși în perioada anterioară, în urma subordonării Academiei organelor politice. Actul necesar, reparator, de reconfirmare a tuturor celor cărora li se retrăsese calitatea de academician în 1948 a fost făcut în 1990, odată cu intrarea Academiei într-un profund proces de renaștere.

Dicționarul – care nu-i deloc „mic”, numărând 432 pagini, format mare – are și următoarele anexe: președinții Academiei Române între 1866 și 1996, protectorii și președinții de onoare, conducerea și secțiile ei.

Apărut în condiții grafice cu totul deosebite (tiparul executat la „Policrom S.A.” din Iași), acest atât de necesar dicționar academic a fost publicat de Fundația Academică „Petre Andrei” și Editura A92 din Iași, cu sprijinul financiar al Băncii Române de Dezvoltare și al mai sus-amintitei Fundații ieșene.

La cea de-a 130-a aniversare a existenței sale, Academia Română își are, prin contribuția d-nei dr. Dorina N. Rusu, cartea sa de vizită de valoare internațională.

Vivat, crescat, floreat!

30 AUGUST 1940:

„UN CUȚIT

ÎMI TRECE

PRIN INIMĂ“

• Telefonul de la restaurant • Praf în ochii țării • Printre academicieni, în tragica zi • Opera unei vieți distruse • Lacrimile fostului primar • Consulul italian își oferă serviciile • Ultima ședință a colegiului Universității clujene

EMIL PANAITESCU

În momentul când pregătisem și predasem deja în tipografie fragmentele din însemnările diplomatului român aflat în capitala Italiei referitoare la evenimente din ultimele luni ale celui de-al doilea război mondial, prin bunăvoința colegilor de la Arhivele Naționale – Direcția Arhivelor Istorice Centrale, am luat cunoștință de alte notații inedite ale lui Emil Panaiteșcu, dintr-un moment tragic pentru istoria românilor: dictatul de la Viena din 30 august 1940.

În acele zile el s-a aflat la București și Cluj, având astfel posibilitatea să înregistreze reacțiile din cercurile politice și intelectuale ale vremii în fața nedreptei sentințe impuse de Joachim von Ribbentrop și Galeazzo Ciano, prin care nordul

Transilvaniei, cu un teritoriu de 43 492 kilometri pătrați și o populație de 2 667 000 de locuitori în majoritate români, a fost cedat Ungariei horthyste.

Notațiile lui Emil Panaiteșcu aduc informații suplimentare celor pe care le-am prezentat din relatările altor martori ai evenimentelor din urmă cu 56 de ani, între altele în nr. 8-10/1985, 6, 7/1989, 10/1990, 1/1991, 9/1992, 2, 3/1994, 8/1995.

În dorința de a oferi cititorilor noștri aceste relatări necunoscute până acum întrerupem pentru acest număr publicarea însemnărilor lui Emil Panaiteșcu din Roma din vreme de război, pentru a-l însoți în Bucureștii și Clujul din zilele de la finele lui august și începutul lui septembrie 1940. La Roma, vom reveni în numărul următor.

Ioan LĂCUSTĂ

În imagini: momentul dramatic al semnării dictatului de la Viena de către M. Manoilescu (dreapta) și I. Csáky (stânga).

1940

25 august. Mi-am lăsat soția și copiii la Saltino (Valloumbrosa-Toscana) și m-am grăbit spre țară.

Din zările italiene, elvețiene și din Pester Loyd de la Budapesta se vede foarte limpede că vom pierde o bună parte din Transilvania și chiar Clujul.

26 august. La Veneția, tot ce văd prin zări mă împinge la drumul spre țară. Simt că se apropie umiltoarea și, pentru noi, nedreapta soluție a arbitrajului, astfel precum a fost continuu strecurată nu numai în zările italiene și germane, dar și în cele elvețiene.

27 august. Sosit seara la București. Am mers direct la hotel Ambasador, unde am avut impresia că erau foarte mulți germani. Am ieșit numai până la cofetăria Nestor [aflată în blocul de pe locul actualului hotel București, bloc prăbușit la cutremurul din 1977]. Lume puțină și am impresia că sunt figuri triste. Aș vrea să fie numai impresia mea.

28 august, miercuri. De fapt, atmosfera la București este îngrijorată, dar nu simt, nici din ziare, nici de la puținii cunoscuți pe care îi întâlnesc, atitudinea sau conștiința că suntem în fața marii primejdii.

Se pare că nimeni nu-și dă seama că după încetarea conversațiilor între delegația ungară și cea română, luni 26 august, la Turnu Severin, va putea interveni imediat soluția arbitrajului. La ce s-o fi așteptând guvernul român?

După cum s-au desfășurat lucrurile nu rezultă că d-nii Gigurtu și Manolescu au înțeles destul de bine ce li s-a spus de către Hitler la Berchtesgaden și de către Mussolini la Roma¹. Altfel n-ar fi

putut declara prin ziar că sunt „foarte satisfăcuți” și că au speranța unei reușite.

De altfel, la 17 august, ministrul Bossy îmi spunea la Roma (ultima dată când l-am văzut înainte de a pleca spre țară) că Italia nu ar voi să se ajungă la arbitraj.

Îl văzuse pe contele Ciano, care se arătase „înțeleghător, amical și cu multă compătimire pentru situația României”. Am atras chiar atunci, imediat, atenția d-lui Bossy că această atitudine a contelui Ciano nu poate fi interpretată decât într-o singură formă: vom fi obligați să primim un arbitraj la Viena ca și Slovacia [primul arbitraj-dictat

Școlii, d-l Vătășianu, ne ostenim de vreo două luni.

Marcu cunoaște chestiunea bine, intervine hotărât, dar soluția tot întârzie. Ce gravă este birocrația la noi.

Pe la amiază aflu că ministrul de externe, Manolescu, și Valer Pop vor pleca după-masă la ora 4 (16) la Viena, chemați de von Ribbentrop.

Ziarele anunță că ministrul de externe al Italiei s-a întâlnit cu von Ribbentrop și s-au dus la Berchtesgaden, la Führer. Pentru mine este limpede: s-au dus să prezinte nu formula arbitrajului asupra căreia sunt demult înțeleși, ci linia de demarcație nouă în Ardeal, dintre Ungaria și România.

Pe cine întâlnesc dintre românii prieteni pe stradă este îngrijorat, dar nu-și dă seama că suntem numai la câteva ore de sentință sfâșietoare. Unii sunt purtați cu gândul la o mediație, unde s-ar mai putea discuta.

Cât de enormă este necunoașterea marilor schimbări în politica europeană și a metodelor puterilor Axei se vede și din faptul că ministrul Manolescu ar fi plecat la Viena și cu un important material documentar care să-i servească la discuție.

Sărmanul nu-și dă seama că nici nu va putea deschide vorba.

Este totuși oribil de clar: Mussolini și Hitler au hotărât, iar Ciano și von Ribbentrop la Viena vor aduce la cunoștință deciziunea privitoare la ceea ce numesc ei litigiul dintre români și unguri privitor la Transilvania.

Seara la [restaurantul] Continental sunt la aceeași masă cu Silviu Dragomir, cu Traian Pop, profesorul de drept penal de la Cluj, și cu directorul unei fabrici de la Turda, Beșa.

Simt și înțeleg că ar putea fi vorba de schimbări în guvernul Gigurtu. L-am văzut pe profesorul botanist de la Cluj, Borza [Magazin istoric, nr. 9/1978], și este așteptat Lupaș. Combinații de acoperire cu ardeleni de ale regelui Carol al II-lea, pe care le pune la cale prin Silviu Dragomir, care a văzut și azi pe primul-ministru Gigurtu.

de la Viena din 2 noiembrie 1938 a amputat teritoriul acestei țări]. Dl. Bossy crede însă că Italia nu vrea să ne piardă prietenia și de aceea nu poate fi pentru arbitraj.

Și de astă-dată actualul ministru al țării noastre la Roma se înșală, cum s-a mai înșelat și în alte împrejurări. De altfel și predecesorii, Zamfirescu și Lugoșianu, nu dădeau toată atenția la ceea ce le spunea contele Ciano și de aceea deseori se înșelau.

29 august, joi. Merg la Ministerul educației naționale, pentru chestiuni ale Școlii [române de la Roma] din Valle Giulia.

Văd pe prof. Al. Marcu, vechiul meu prieten, secretar general, și pe ministrul Caracostea. Amândoi foarte bine dispuși pentru Școală, dar la realizare merge foarte greu. Pentru o simplă chestiune a încadrării secretarului permanent al

¹ La 26 iulie 1940, primul ministru, I. Gigurtu, și ministrul de externe, M. Manolescu, s-au întâlnit cu A. Hitler și J. von Ribbentrop; s-au discutat revendicările teritoriale ale Ungariei și Bulgariei către statul român. Hitler s-a pronunțat pentru tratative directe româno-ungare și, respectiv, româno-bulgare.

A doua zi, la Roma, cei doi reprezentanți ai guvernului de la București au avut discuții cu B. Mussolini și contele G. Ciano, în care au fost abordate aceleași probleme.

Atât Hitler cât și Mussolini au promis „garanții” României în noile granițe.

Sunt orele 9 1/2 (21 1/2), abia am început să mâncăm, Silviu Dragomir este chemat la telefon, se duce pentru o chestiune serioasă. Se întoarce mult îngândurat. Nu e vorba de remaniere, este convocat la un Consiliu de Coroană. Trebuie să meargă acasă și să aștepte un telefon, când i se va spune ora fixată pentru Consiliu în timpul nopții.

La acest Consiliu sunt invitați și Dinu Brătianu și Iuliu Maniu, acest din urmă ar fi să vină cu un tren special, și alții.

Ceasul cel grav pentru Transilvania.

S. Dragomir s-a dus acasă. Pe la 10 1/2 ieșim și noi. Mult îngândurați. Traian Pop și Beșa se duc acasă la Dragomir să aștepte rezultatul: eu mă duc direct la hotel.

Rezultatul? Regele Carol

al II-lea va primi arbitrajul de la Viena, astfel precum a primit ultimatumul pentru evacuarea Basarabiei.

Am ajuns să fim mai izolați ca niciodată în istoria noastră, politica și diplomația României au dus la situația că nimeni nu mai are încredere în noi. Fără aliați, fără prieteni, fără simpatii.

Presa elvețiană, în special *Journal de Genève* și *Zürcher Zeitung*, care altădată ne-au sprijinit, dau dovadă de această oribilă atitudine potrivnică nouă.

Oamenii slugarnici, lipsiți de cultură și de pricepere, de care s-a servit regele Carol al II-lea nu puteau să contribuie decât la acest dezastru.

Articolele plătite din presa europeană despre linia Carol al II-lea, care ar fi mai puternică ca linia Maginot sau Sigfried, căci „nici pasărea nu va putea trece”, toate aceste articole cu „linia de foc, de oțel și de suflete” arată numai îndrăzneala și inconștiența celor care le-au pus la cale. Armata are un admirabil spirit combativ, însă e departe de a avea armamentul cerut

suficient și pregătirea serioasă a războiului de acum.

30 august, vineri. Arbitrajul de la Viena a fost primit de așa-zisul Consiliu de Coroană. „Așa-zisul”, căci au luat parte și persoane fără nici o îndreptățire la acest Consiliu: Teofil Sidorovici, comandantul Străzii Țării, Rădulescu Andrei, primul președinte al Curții de

dat seama că este un acord între Rusia, Germania și Italia, spre a ne sili să primim arbitrajul. De trei zile de când sunt în București circulă știrile despre mișcările de trupe la granița dinspre Soviete. Proprietarii din Moldova au părăsit locuințele și proprietățile și ajuns speriați în Capitală. Toate concordă cu o completare a sfârșirii României

pusă la cale și înscenată cu multă dibăcie și siguranță. Bulgarii tratează încă la Craiova, dar nu vor semna decât după arbitrajul de la Viena.

Poate fi adeverată știrea din ziarele elvețiene că regele Carol ar fi intervenit, ar fi scris chiar lui Hitler în timpul amenințării Sovietetilor din iunie, ca Ungaria și Bulgaria să nu ne atace, promițând că vom trata cu aceste țări, după evacuarea Basarabiei și a Bucovinei? Evidențele, cum

L. Gigurtu (x) și M. Manoilescu (xx) la întrevederile cu J. von Ribbentrop (p. 10) și G. Ciano

Casație, adus noaptea cu automobilul de la Azuga, colegul Silviu Dragomir, fost ministru al minorităților, părintele Moța și un desconsiderat frate al lui Corneliu Codreanu¹.

Limpede: regele Carol al II-lea vrea și de astă dată să arunce praf în ochii țării și ai străinătății. Vrea o majoritate în Consiliul de Coroană, la care să se alipească ardeleni și legionari, vrea o acoperire.

Sub presiunea telefonului de la Viena al ministrului de externe, Manoilescu, arbitrajul a fost primit cu 18 voturi, contra 10 voturi. Maniu n-a fost la acest Consiliu; Al. Vaida-Voevod, spre durerea revoltată a tuturor, a votat pentru.

Au susținut cu înaltă conștiință de român că pentru Ardeal trebuie să rezistăm C.I.C. Brătianu și mitropolitul de la Sibiu, Nicolae Bălan.

Numai în noaptea Consiliului de Coroană unii oameni politici și-au

se succed, par să confirme.

Întănesc la hotel Splendid pe dl. I. Lupaș, sosit azi dimineață de la Cluj, probabil chemat de Dragomir pentru presupusa remaniere. A sosit în cel mai groaznic moment. Este chemat de către d-na Lupaș la telefon de la Cluj, unde probabil știrile, cele mai urâte au început să circule.

Știri urâte, alarmante, dar adevărate.

Cu rectorul de la Cluj, Fl. Ștefănescu-Goangă, mergem la Academie să vedem pe dl. Al. Lapedatu. Îl găsim într-o ședință a delegației permanente. D-nii Rădulescu-Motru, I. Petrovici, părintele Popescu și Lapedatu profund consternați, aproape nu schimbă o vorbă. Rezolvă repede câteva chestiuni ale Academiei.

Al. Lapedatu conduce lucrările, îl văd sănătos de astă-dată, plin de vigoare și de curaj, mai ales în atitudinea față de rege. Nu mai poate nimeni lucra cu actualul rege care se amestecă în toate și strică.

În această legătură, revoltat, Al. Lapedatu amintește delegației permanente a Academiei cum nu s-a

¹ La Consiliu de Coroană respectiv, au luat parte și Ion Moța, tatăl căpeteniei legionare Ion Moța, căzut în luptele din războiul civil din Spania, și Horia Codreanu.

Horthy (x) cu soția, pe străzile Clujului în 1940

putut încheia convenția privitoare la Școala de la Măgurele cu Ministerul educației naționale, deoarece ministrul Caracostea i-a spus că regele ar vrea să-i dea o destinație pentru străjerie. Școala de la Măgurele însă este prin testament a Academiei. Dar cine mai poate aminti regelui că sunt anume legi dumnezeiești pe lume.

Tot Al. Lapedatu, în picioare și cu energie: „De altfel, ați văzut ieri, în ajunul arbitrajului de la Viena, regele anunța că a avut la masă pe Teofil Sidorovici, Nissa Cămărășescu, Jugănar și mai știu eu cum îi cheamă. L-au primit doar cu halebarde la Breaza și acum îi trimite în Germania! Inconștiență și ridicol”. Toți tăcem și ne dăm seama că așa este.

Același lucru îl auzisem ieri, joii 21 august, de la doi miniștri din guvern. Nichifor Crainic îmi afirmase că incoherența politicii noastre externe se datorește numai regelui, iar nu miniștrilor de externe. Eu criticasem metodele lui Gafencu. Iar Vasile Stoica mi-a spus fără înconjur: „Nu se poate lucra cu regele”. Și îmi afirma aceasta amintind că regele i-a arătat de multe ori semne de apreciere, dar „degeaba”, nu poți face nimic.

Fiind vineri, membrii Academiei se întâlneau după-amiază, deși nu este sedință.

Al. Lapedatu îmi spune să merg și cu la Academie după-masă.

Lucrurile încep să devină pentru toți tot mai clare. Îl văd pe dl. Lupaș din nou, care îmi spune că chiar în acea seară pleacă la Cluj. Rectorul Goangă, și mai grăbit, pleacă imediat

după-masă cu avionul, spre a putea trimite din vreme valorile Universității și câteva cufere unde a împachetat zestrea adunată pentru cele două fete.

Astă-seară voi pleca și eu la Cluj! La ora 4 d.m. (16) mă duc la Academie. La intrare mă întâlnesc cu Andrei Rădulescu, puțin tulburat, dar tot cu grija de a se prezenta ca personaj important. Îmi spune că a fost adus noaptea cu automobilul de la Azuga la Consiliul de Coroană. Îl întreb cum a votat. Îmi răspunde că el ar fi spus că el nefiind nici consilier regal, nici ministru, nu ar putea să aibă părere și vot într-un Consiliu de Coroană, la care până acum primii președinți ai Curții de Casație nu au fost invitați.

De fapt, Rădulescu Andrei a votat pentru primirea arbitrajului. Doar pentru aceea îl invitasese regele Carol al II-lea, cum invitate și alte persoane fără nici o calificare, ca fraatele lui Corneliu Codreanu, părintele Moța și alții. Carol al II-lea, nu s-a gândit vreodată la ceea ce ar fi sau n-ar fi îngăduit, iar acum se pare că și-a pierdut busola complet. Crede că „acoperirea” deprinsă de la Tătărescu îl poate salva.

În sala unei secții sunt adunați vreo 12 membri ai Academiei. Ca și azi dimineață, se simte limpede că spiritul rector în această veche și serioasă instituție este Al. Lapedatu. Nu poate fi vorba decât de ce s-a hotărât la Viena azi dimineață.

O întrebare mai mult teoretică, cine poate decide o parte din teritoriul țării, fi dă prilej unui atac deschis din partea lui Al. Lapedatu împotriva Constituției din februarie 1938.

Atacul îl privește pe regele Carol al II-lea, care și-a asumat puteri absolutiste, dar îl privește și pe Andrei Rădulescu, de-abia intrat în sală, căci el a fost propagatorul cel mai entuziast al noii Constituții. Se pare că această atitudine a fost determinată la numirea primului președinte al Casei. Bietul Andrei R. ar fi meritat, cu meritele sale reale, o altă soartă.

Al. Lapedatu pare bine informat de ceea ce s-a petrecut la Consiliul de Coroană, noaptea, are lista celor 10 care au votat contra.

Între timp, sosește Silviu Dragomir care a participat la Consiliu în noaptea trecută. Toți ar vrea să audă amănunte. Dragomir are mai multe foi pe care și-a făcut însemnări de la Consiliu. Uitându-se pe aceste foi, povestește că cel mai impresionant în susținerea rezistenței a fost C.I.C. Brătianu, care a spus că Ardealul este leagănul și rezistența milenară a românismului și românii nu-l pot ceda fără luptă.

Andrei Rădulescu este complet deprimat, cu urechile roșii, ochii fără lumină și mâinile tremurând. Este și obosit fiziceste, totă noaptea n-a dormit. Atmosfera între academicieni împotriva regelui, pe care încearcă să-l aperse, dar foarte timid, Silviu Dragomir.

Afirmă Dragomir și Andrei Rădulescu că pe timpul când se ținea Consiliul, de vreo câteva ori a telefonat de la Viena (Manoilescu sau din partea lui) că nu mai avem decât o jumătate de oră, că n-ar mai fi decât un sfert de oră ca să dăm răspunsul. O presiune oribilă, un șantaj, dar era chiar o realitate exprimată cu mișcarea trupelor rusești la frontieră.

Tot de la S. Dragomir aflăm că Al. Vaidă [Voevod] ar fi spus că el își vede opera vieții lui distrusă, dar nu avem altceva de făcut decât să primim arbitrajul.

În acest moment afirmarea lui Vaidă era adevărată. Dar de cel puțin 10 ani ar fi trebuit să avem în interior o țară puternic consolidată, o armată pregătită și o rezistență morală invincibilă. Toate aceste trei elemente ne lipsesc cu desăvârșire. Iar în relațiile externe trebuia să fim mai atenți,

mai puțin ușuratici și nu absurd de incoerenți.

Când Italia a schimbat după 1934 politica sa și a început să se apropie de Germania, trebuia ca și România să se elibereze, să devie mai autonomă în politica ei externă, să nu aștepte în toate chestiile indicațiile de la Paris și Londra.

Noi am făcut de la Războiul Crimeii o politică sprijinită de Italia sau paralelă cu Italia. Am intrat în 1881 în Tripla Alianță cu Italia și în august 1914 Ion I.C. Brătianu a fost fericit când a știut că Italia a rămas neutră și cu telegrama despre neutralitatea Italiei a mers la Consiliul de Coroană de la Sinaia și a reușit în fața regelui Carol I să declare neutralitatea.

Nu pot înșira toate gravele greșeli față de Italia în politica noastră externă după 1934, dar merită să fie amintite sancțiunile din 1935 și garanția Angliei și Franței din 1939.

Și totuși poporul nostru, nu numai academicienii în mijlocul cărora sunt acum, se simt loviți crunt de Italia.

Știe oare Italia lui Mussolini că această profundă durere a noastră provine din faptul că niciodată nu ne-am putut închipui că Italia ne-ar putea lovi, oricât am fi greșiți?

Dar să nu uit șirul de la Academie. Cum am putea ști ce s-a hotărât la Viena?

Mă despărțisem înainte de a veni la Academie de avocatul Zigre, de la Oradea Mare, fost ministru al cultelor și artelor și rudă de-aproape a lui S. Dragomir. Zigre se ducea acasă să asculte Radio Budapesta, care se va grăbi să anunțe cel dintâi hotărârea de la Viena. Spun aceasta și S. Dragomir se duce la telefon. Auzim cu toții conversația, auzim cum este noua noastră frontieră în Ardeal și îl aud repetând pe Dragomir, ca un cuțit care îmi trece prin inimă: „Sud Cluj!“

Toți sunt înmărmuriți. Caută hărți și statistici spre a vedea mai exact pe unde trece linia de frontieră și câți români trec la Ungaria. S. Dragomir, expert în chestiunea minorităților, face repede calculul. Trec la Ungaria 1 200 000 de români, județe curat românești ca Someș sau Bistrița-Năsăud și Clujul, fortăreața culturii rămâne în Transilvania. Să mai amintim mormântul lui Bărnăuțiu și al lui Goga?

Iar Ungaria își face drum la secui până în apropierea Brașovului și

incorporează numai cca 900 000 unguri. Nu, aceasta nu poate fi socotită frontieră dreaptă. Lozinca Ducei: „pace con giustizia“ s-a transformat într-o mare nedreptate făcută românilor.

Aproape toți cei prezenți au cuvinte numai împotriva Italiei și în special împotriva lui Ciano! Durerea provocată de un frate este totdeauna mai cruntă. Din partea Germaniei nu ne așteptam să ne fie favorabilă, niciodată n-am purtat în sufletele noastre sentimentele de frățietate pe care le-am nutrit pentru Italia.

De-abia pot să mărturisesc cum este realitatea politică a momentului, că adică Italia, Germania și Rusia au fost toate trei de acord în săvârșirea acestei strigătoare nedreptăți și că deciziunea definitivă și precisă a fost luată de către Hitler și Mussolini, Ciano și von Ribbentrop la Viena n-au mai discutat, ci numai au anunțat, au impus sentința.

Plecă toți de la Academie, unii nici nu-și mai spun bună ziua, atât sunt de impresionați. Ies cu Al. Lapedatu și generalul R. Rosetti pe Calea Victoriei. Generalul Rosetti repetă că Ciano a fost cel mai înverșunat împotriva noastră.

Rămân cu Al. Lapedatu într-o librărie, unde vrea să caute o hartă spre a preciza mai bine frontiera de la Viena. Al. Lapedatu, mai convins ca oricând, îmi spune: „Țara noastră nu va scăpa de nenorociri până nu va scăpa de Popescu (regele Carol al II-lea)“.

Simt că acesta e adevărul. În atâtea împrejurări, numai în taină cu soția mea, afirmam că toate le încurcă regele Carol al II-lea și că

este o nenorocire pentru țară. Numai în taină, căci tirania și spionajul ne-au oprimat și ne-au chinuit 10 ani de domnie ai lui Carol al II-lea.

Doar azi-dimineață mi-a afirmat Goangă că „în țara noastră pot dispărea oameni fără să li se mai știe de urmă“. Dar oameni ca generalul Ion Antonescu, care iese de la o audiență la rege și sunt imediat trimiși la închisoare la Bistrița! Vai de biata noastră Românie, care a ajuns vremurile care să cutremure și pe cel mai îngăduitor cronicar!

Mă despart de dl. Al. Lapedatu și mă duc să-mi iau biletul pentru Cluj:

Am plecat seara pe fugă. La gară cunoscuți și prieteni. Abia ne salutăm. Iată-l pe Gabor, fostul primar de la Cluj, vechiul prieten din Siberia al lui Eugen Goga și credinciosul devotat al lui Octavian Goga. Îmi strânge mâna cu lacrimile în ochi și nu poate zice nici o vorbă.

31 august, sâmbătă. Cluj. Trenul plin a ajuns cu întârziere de vreo două ore. Lume multă la gară, care pleacă, vine, se întoarce. Cei mai mulți nu știu bine ce fac, însă este ordine.

Nu pot să ajung acasă, în str. Octavian Goga, din parcul orașului, prin strada General Gherescu, pe la Institut (Institutul de Studii Clasice) cum am făcut totdeauna. Străzile și piața sunt ocupate de manifestații români.

La toate casele românii au arborat drapelele și cred că bine au făcut. În fața unei crime, îndârjirea de a crede în dreptul tău trebuie strigată cu glas tare. Tinerii au cerut arme, și-au chemat morții și martirii în ajutor. Trecând prin piață, văd pe

Intelctuali români expulzați din Oradea în octombrie 1940

tânărul profesor Grigore Popa, cu o figură de tribun de la 1848, hotărât la chemări și la fapte de îndrăzneală.

Astăzi și încă puține zile, vreo săptămână poate, românii sunt încă stăpâni în Cluj. Ce va fi mâine? Ajung acasă la mine și iau imediat dispoziții de împachetat. Nici eu nu știu bine ce voi putea transporta în grabă.

Ca de obicei de atâția ani, primul drum când sosesc la Cluj este la Institutul de Studii Clasice, cea dintâi instituție care mi-a fost încredințată pentru o bună organizare științifică și administrativă și căreia i-am dedicat multe zile și multe nopți.

Îl găsesc pe C. Daicovicu, care mi-a fost cel mai vrednic colaborator în primele luni de constituire a Institutului, cu toate secțiile sale de bibliotecă, muzeu, și Pinacoteca Cioflec și căruia i se datorește, după plecarea mea la Roma, nu numai continuarea operei noastre, dar și perfecționarea zi de zi cu o conștiință și un rar devotament.

Daicovicu a împachetat colecția Cioflec, așteaptă să o poată porni, a împachetat și alte achiziții de-ale noastre. Nici el, nici eu nu mai spunem vreun cuvânt. Ne gândim numai la ceea ce am putea salva.

Daicovicu mai are gândul la soția și copii, pe care ar vrea să-i vadă plecați la Alba Iulia. Îl îndemn pe el și mai mult încă pe doamna Daicovicu să plece cât mai curând, mai ales că directorul muzeului de la Alba Iulia, I. Berciu, le-a pus o locuință la dispoziție. Trebuie să fie la adăpost de dușmânia răzbitoare a ungarilor. La Institut va rămâne pentru predare în bună ordine asistentul ungar Al. Ferenczi.

Mă duc în str. Grigorescu să fac o vizită vechiului prieten Chappuis, care este și agentul consular al Elveției. Îmi închipuam că voi putea depozita unele mobile la el. Nu găsesc acasă decât pe doamna Chappuis cu fata, Claude, care îmi arată multă bunăvoință de a-mi pune la dispoziție un subsol, dar aflui că Chappuis este destul de grav bolnav la Stăna din Vale. Am mulțumit și n-am mai insistat. Erau și ei prea triști și era prea trist.

Plec la consulul Italiei, De Michelis, pe care l-am cunoscut la Roma, împreună cu soția sa de origine engleză.

Aștept câteva minute de vorbă cu d-na De Michelis. Doamna foarte

amicală și puțin tulburată îmi povestește cât de bine s-a simțit în societatea românească din Cluj, amintește o excursie frumoasă făcută cu profesorul medic Iuliu Hațeganu în această admirabilă țară.

Tânărul consul al Italiei, cu figura sa inteligentă și deschisă, mai rar de întâlnit la diplomații de carieră, vine cu o foaie de hârtie pe care mi-o dă imediat s-o citesc.

Este cererea sa prin care roagă autoritățile superioare ca să fie imediat transferat din Cluj la un alt consulat din România, căci nu vrea și nu poate să rămână la Kolozsvár. Mai mult: dacă nu e posibil să fie trecut la un consulat în România, roagă să fie rechemat.

Am fost mișcat și emoționat. I-am luat mâna și i-am strâns-o în mâinile mele amândouă. Nu mă așteptam la acest gest atât de categoric și am repetat satisfacția mea de a fi întâlnit un prieten în momente atât de dureroase.

Mi-a spus că el, de când este în Cluj, a făcut o politică favorabilă românilor, firește în cadrul politicii de revizuire a Italiei, dar că în rapoartele lui ar fi propus o linie până la Munții Apuseni și pe urmă spre sud spre secumie.

Afirma consulul De Michelis că ungarilor nu erau deloc siguri că și Clujul va reveni lor, deoarece cu două zile înainte a avut vizita contelui Banffy de la Bonțiola, fostul ministru de externe al Ungariei, care venise să-l vadă tocmai foarte îngrijorat de soarta Clujului! Ce s-a petrecut și cum s-a ajuns la această soluție atât de nedreaptă pentru români nu poate să știe.

A fost sincer și de bună credință consulul De Michelis? În momentul în care vorbeam cu el nu mi-am pus întrebarea. Se înfățișa ca un perfect cavalier. Dacă va trece consul la Sibiu sau la Brașov va confirma atitudinea frumoasă.

Firește că în această atmosferă binevoitoare României și conversația prietenească a putut să urmeze ușor. Atât consulul cât și soția lui m-au întrebat ei cei dintâi dacă mi-ar putea fi de ajutor. I-am rugat să aibă puțin în grijă apartamentul nostru. Doamna De Michelis s-a oferit să vină imediat și să vadă locuința și că personal se va îngriji ca totul să fie în ordine.

Nu puteam refuza o propunere atât de spontană într-o atmosferă atât de prietenească.

Mă duc la Universitate să văd pe rector și să-l rog să dea o precedentă la transportarea colecției Cioflec. Această colecție a fost de mine adusă la Cluj și mă simt legat de ea ca de o veche prietenie. Am cunoscut și am trăit câțiva ani în mijlocul tablourilor lui Grigorescu și Luchian, în casa din Calea Dorobanților, cu Sfîncsul lui Paciurea sprijinit de zidul dinspre stradă. Cu îngrijorare mă gândesc la prietenii Cioflec, la moșia lor de la Mârșa. Li s-ar grăbi anii vieții să știe că tablourile lor dragi au rămas în mâinile ungarilor.

Drum prin Cluj. În Mănăstur la Casa lui Mureșianu, str. Câmpului. Amiază la [restaurantul] Central. Ultima noapte în apartament.

1 septembrie, duminică. Continuă împachetarea. La institut. La Biserica – predica. Ora 12 – ultima sedință, colegiul în Aula Magna. Rectorul, profesorii. Preocupări de evacuare.

Trecerea diviziei motorizate. Văd zădărnici că nu voi putea transporta cele patru cufere.

Trenul întârziat. Plecare. Noaptea, dor de întoarcere la Cluj.

*
*
*

Pe 4 septembrie Em. Panaitescu revine de la București în Clujul său drag. După ce rezolvă și ultimele probleme privind evacuarea Institutului de Studii Clasice, se întoarce în Capitală.

Miercuri 18 septembrie, pleacă în Italia. Pentru scurte perioade va mai reveni în țară în anii războiului, dar niciodată la Cluj.

După 23 august 1944 nu s-a mai întors în România, ducându-și restul zilelor în Italia.

La 9 martie 1945, în Cluj și în teritoriul transilvănean vremelnic ocupat de horthyști și eliberat de armata română în colaborare cu ostile sovietice încă din octombrie 1944, s-a reinstalat, prin hotărârea guvernului U.R.S.S. după lovirea de forță din 6 martie 1945 prin numirea guvernului dr. Petru Groza, administrația românească.

Tratatul de pace de la Paris, din 10 februarie 1947, în articolul 2, specifică: „Hotărârile sentinței de la Viena din 30 ianuarie 1940 sunt declarate nule și neavenite. Frontiera dintre România și Ungaria este restabilită prin articolul de față astfel cum exista la 1 ianuarie 1938”. ■

ALF LOMBARD

ÎN APĂRAREA TRANSILVANIEI

așezarea culturii și limbii române alături de marile valori ale romanității occidentale, mai scutite de „țeroarea istoriei“, cum remarcă Mircea Eliade.

După dictatul de la Viena din august 1940, eminentul filolog suedez a ținut să pună la punct aserțiunile menite să denatureze adevărul istoric, justificând în fel și chip actul nefast al scindării Transilvaniei. În nr. 2 din 1942 al revistei *Svensk Tidskrift* din Stockholm a apărut un articol semnat de Arvid Fredborg, în care se vorbea despre o „perspectivă de viitor“ în legătură cu definitiva rezolvare a problemei Transilvaniei. Acestui articol i-a răspuns savantul filolog. În nota introductivă a articolului-răspuns, Alf Lombard preciza: „Este necesar să amintim că dl. Fredborg, în articolul său, propune că – dacă Germania ar câștiga războiul – s-ar crea posibilități avantajoase Ungariei pentru soluționarea problemei Transilvaniei, urmând ca România să primească în schimb Basarabia și alte regiuni din sudul Rusiei. După cum reiese din articolul acesta, este clară intenția autorului de a reda opiniile actuale de la Budapesta și Berlin referitoare la problemele menționate“.

Am fost într-o legătură continuă – directă și prin corespondență – cu regretatul mare prieten al nostru, al culturii, istoriei și limbii române. În 1956, invitat de Academie și de Universitatea din București, Alf Lombard a ținut un ciclu de conferințe la

noi, pe care le-am prezentat în cadrul revistei *Limba română* a Institutului de lingvistică al Academiei. În 1968, în cadrul celui de al XII-lea Congres de filologie romanică de la București, Gabriel Tepelea și cu mine am prezentat comunicarea *Influența latinei medievale asupra limbii române moderne*; savantul suedez a comentat favorabil comunicarea noastră și cu acel prilej mi-a acordat și un interviu despre valoarea istorică a limbii noastre în cadrul romanității, ca „al patrulea picior al mesei“, care, împreună cu franceza, spaniola și italiana, configurează moștenirea latinătății în ansamblul culturilor europene de mare prestigiu.

Încă din acea perioadă îl rugasem să-mi ofere o copie a articolului său din 1942. Mi-a fost dat să intru în posesia acestui articol doar cu puțin timp înainte de dispariția autorului său. Întârzierea mi-a fost răsplătită însă printr-un alt gest de mare delicatețe: Alf Lombard mi-a trimis o versiune românească proprie, ceea ce conferă un spor de valoarea acestui atestat pe deplin obiectiv, măsurat în judecăți. Deși a fost semnat la vremea sa (Universul, Timpul), articolul merită reluat integral în versiunea românească realizată de Alf Lombard însuși. În acest fel omagiem încă o dată atașamentul său pentru cauza adevărului istoric.

Prof. univ.
Gheorghe BULGAR

Reputatul romanist suedez Alf Lombard (*Magazin istoric*, nr 10/1982), plecat dintre noi la 1 martie 1996, la vârsta de aproape 94 ani, și-a consacrat o bună parte din activitatea sa științifică și didactică studiului, predării și difuzării în lume a limbii și culturii românești. A predat constant limba română la Universitatea din Lund, a participat la multe congrese și reuniuni internaționale de filologie, prezentând comunicări pe teme românești, a tipărit zeci de studii și patru lucrări fundamentale consacrate limbii române, subliniind caracterul ei roman, importanța romanității noastre, unică în această parte a continentului. Cărțile sale – *Pronunțarea limbii române* (1935), *Verbul românesc* (două volume, 1 223 de pagini, apărute în 1954-1955), *Limba română* – o prezentare (1974) și *Dictionarul morfologic al limbii române* (în colaborare cu C. Gâdei, 1981) – sunt adevărate monumente ale științei filologice.

Atașamentul său față de moștenirea noastră romanică, față de istoria și cultura românească a fost constant, dinamic și legat de adevăruri istorice obiective, pe care le-a cunoscut în adâncimea lor. De aceea, încă de la începutul carierei sale, a militat pentru

Câteva cuvinte asupra problemei Transilvaniei

Este adevărat că Transilvania constituie din punct de vedere geografic și economic o unitate și că este un paradox faptul că a fost împărțită în două după o frontieră cu totul nouă, în urma dictatului de la Viena, în august 1940. Unitatea aceasta se află în centrul unui teritoriu cu o populație etnică românească. Frontierele acestui teritoriu coincid destul de bine cu frontierele statului român până la 1940. Podișul Transilvaniei este înconjurat de munți nu numai la est și sud, dar și la vest; dealurile care înconjoară aceste trei regiuni muntoase coboară în jos spre câmpii străbătute de trei mari cursuri de apă: Nistru, Dunărea și Tisa. Delimitarea spre vest se poate compara cu cea de la est și sud: dacă hotarul muntos de vest este mai puțin marcat decât celelalte două, faptul acesta este compensat prin faptul că din partea de vest mlaștinile câmpiei Tisei au constituit, până în ultimul timp, în fața câmpiei maghiare de dincolo, un obstacol aproape imposibil de traversat, cu excepția a două puncte (la Szeghed și Szolnok). Gândul de exprimată că limita de vest a triunghiului transilvănean să fie din punct de vedere geografic o frontieră cu totul deschisă, nu este, deci, cu totul exact.

Afară de aceasta, când vorbește dl. F. de „faptul că maghiarii sunt în regiunea aceasta la ei acasă”, el uită că originea asiatică a maghiarilor este un adevăr necontestat și că epoca sosirii lor în Europa (în jurul anului 896) este bine cunoscută. Fără îndoială, se referă aici la o veche teorie, prost bazată și acum aproape peste tot abandonată (în afară de Ungaria), după care Dacia antică, singura dintre toate provinciile romane, ar fi fost „golită” de toată populația sa romană sau romanizată la invadarea triburilor străine (germanice) și mai târziu recucerită de triburi romanice din regiunile sud-dunărene. Este posibil ca istoricii maghiari să aibă dificultăți de a-și închipui istoria cea mai veche a unui popor fără să-și imagineze că a fost un popor nomad; așa se explică, poate, faptul că tocmai istorici maghiari au primit cu scepticism nemotivat respingerea amănunțită a teoriei menționate, care a fost prezentată din partea autorităților savante nu numai române ci și străine. Șapte sute de ani înainte de a pune piciorul un singur maghiar în Europa, românii stăpâneau nu numai Valahia, ci și Transilvania, cel puțin Transilvania de sud și de vest, și de la acești români până la românii din zilele noastre merge o tradiție istorică neîntreruptă; la fel – în substanță – de la romanii care în antichitate au cucerit și colonizat Galia și Spania merge o linie continuă până la francezii și spaniolii de azi. Acum deci trebuie considerat ca dovedit că românii din est nu au lăsat nicodată totalmente triburilor invadatoare țara situată în nordul Dunării, adică că în părți din teritoriul pe care noi îl numim acum România a existat continuu un nucleu de populație română (romanică) destul de puternic ca să păstreze tradiția lingvistică și etnică. Când triburile migratoare au invadat câmpiile și alte meleaguri ușor de ajuns, nucleul acesta trebuie să fi găsit un refugiu tocmai în regiunile muntoase ale Transilvaniei de vest și când timpurile s-au liniștit, de acolo a putut să se răspândească. Ideea aceasta este confirmată de multe și importante atestări, printre care

și verificări lingvistice importante, arătate în special recent. (Un argument pe care vrea să se bazeze dl. F. sunt numele toponimice, dar ele ne dau foarte vagi informații: orașele în general au dispărut în timpul invaziilor barbare, iar numele vechi încă păstrate ale râurilor sunt de caracter slav.) Deci cu greu se poate contesta că strămoșii ai românilor de astăzi erau stabiliți în Transilvania când acolo au sosit strămoșii ai maghiarilor de astăzi.

Statistica demografică din Transilvania (inclusiv șesul din partea de vest, până la frontiera de stat din 1939) nu este identică în diferitele surse și trebuie considerată cu rezervă. Dar în cifre rotunjite se poate presupune că din toată populația Transilvaniei, care cuprinde 5 1/2 milioane de locuitori, aproximativ 55% (adică 3 milioane) sunt români și aproape 25% maghiari. Partea nordică cedată Ungariei în 1940 reprezintă, în ce privește suprafața și populația, aproape 45% din această regiune. După un calcul detaliat făcut de dl. A. Golopenția, șef al Institutului Central de Statistică Român, au locuit în anul 1940 în partea aceasta de nord 2 612 000 locuitori, dintre care 1 315 000 (adică 50,3%) români și 969 000 (adică 37,1%) maghiari (din păcate nu am un calcul corespunzător maghiar). Populația aceasta maghiară de aproape un milion locuiește în cea mai mare parte concentrată într-o „insulă” situată în colțul de sud-est al regiunii. Intenția cu noua frontieră era de a obține din Ungaria propriu zisă un „pod” cât mai scurt peste populația românească până la această „insulă”. Dar rezultatul a fost că mai mulți români decât maghiari au devenit cetățeni maghiari! Creșterea naturală a populației române fiind cu mult mai mare decât a populației maghiare (după o dată „neutrală” 70%), proporțiile chiar se vor schimba cu timpul în avantajul românilor. Firește că se pot folosi, într-o anumită măsură, diferitele metode pentru a face calculele statistice, însă chiar acela care ar vrea să calculeze cu o anumită margine de siguranță, trebuie să recunoască că noua frontieră în orice caz nu a adus o îmbunătățire unității naționale. În ce privește partea sudică a Transilvaniei, care a rămas României, chiar dl. F., cu drept cuvânt, spune în articolul său că românii de acolo sunt în majoritate incontestabilă.

În sfârșit, dl. F. vorbește despre „situația politică actuală, care îndeamnă România spre est”. Și asta lasă sceptici pe mulți cititori. Dar aceste speculații asupra viitorului aparțin politiciii și eu nu mă ocup de acestea. Scopul meu aici a fost de a atrage atenția asupra câtorva fapte istorice și geografice prea puțin cunoscute, sau foarte des uitate, dar totuși clare, și de a prezenta ultimele date statistice accesibile mie și bazate pe cercetări detaliate. Cine vrea, cum face dl. F., să susțină că Transilvania trebuie să aparțină, neîmpărțită, unuia din cele două state și că statul acela să fie Ungaria, trebuie să invoce argumente mai concrete decât cele menționate. În special, argumentul istoric, adică chestiunea „strămoșii cărui popor au fost primii pe acest loc?”, și argumentul statistic, adică chestiunea „care popor este acum în majoritate acolo?”, arată în direcția exact contrară.

Rămâne încă dificil de măsurat cu care le-a avut, în epocă, revoluția ungară, atât în țările cu regim comunist, cât și în lume. Ceva mai bine putem cunoaște astăzi efervescența pe care ea a produs-o în rândul serviciilor secrete din țările di-

Iată că încep să apară și documente despre reacțiile produse în celelalte țări socialiste. Domnul C. Cristescu a găsit o astfel de mărturie despre o acțiune, până astăzi necunoscută din câte știm, pusă la cale cu concursul serviciilor secrete americane și care urmărea – deși naiv și

ineficient pregătită – să răstoarne regimul comunist din România. Este mai puțin important că ea nu a reușit – și nici nu avea cum, în contextul național și internațional al momentului. Ceea ce rămâne este că 57 de oameni și-au înfrânt teama și au acceptat să se arunce într-un joc extrem de periculos, care putea să îi coste viața. Vom încerca în numărul viitor să aducem și alte mărturii în acest sens.

Continuăm să prezentăm și comentariile

lui Imre Nagy despre revoluția ungară. Sunt păreri și impresii ale lui despre zilele revoluției, despre greșelile și realizările scurtei sale guvernări. Așa cum cititorul va putea vedea, el recunoaște că alături de cei bine intenționați s-au aflat în acele zile pe străzile Budapestei și elemente pe care le numește „banditești” și care urmăreau alte interese și au acționat ca atare violent și vindicativ, altfel decât majoritatea populației ieșită să lupte pentru libertate, pentru democrație, pentru o viață mai bună sub stindardul național.

Documente necunoscute

REVOLUȚIA

DIN UNGARIA

„lagărului socialist”. S-au reactivat rețele, s-au pus la punct noi comploturi. Atunci când – inclusiv din calculele politice interne și de conjunctură internațională ale marilor puteri – totul a revenit la „normal”, au fost oameni din cadrul serviciilor secrete care au cedat nervos. Frank Wisner – ne spune chiar fiica sa, doamna Hazard – nu și-a mai revenit, până la moarte, din șocul suferit. Grigore Gafencu a murit într-o cumplită dezamăgire.

În imagine: demonstrații ajung pe Podul Margareta, în ziua de 23 octombrie 1956.

IMRE NAGY: „Eu a trebuit să vin la conducerea guvernului pe baza hotărârii partidului”

DUMITRU TĂNĂSESCU

Am văzut în numărul trecut care au fost cauzele care au dus – în viziunea lui Imre Nagy – la evenimentele din octombrie-noiembrie 1956 din Ungaria. Este pentru prima oară când *Magazin istoric* îi oferă cititorului român versiunea revoluției ungare povestită chiar de cel ce s-a aflat în fruntea ei și a intrat în istorie ca martir datorită acestui rol. Să urmărim în continuare principalele momente ale revoluției ungare, așa cum le-a reținut personajul principal al acelor zile, care aplică în analiza pe care o face în aceste foarte proaspete memorii o evaluare a unui lider de formație marxist-leninistă. Desigur că atunci când privim astăzi evenimentele revoluției ungare distingem clar că acțiunea politică dusă de Imre Nagy și scopul unei revoluții naționale, anticomuniste și antisovietice cum a fost cea ungară au depășit cu mult limitele unei reformări și corectări a regimului instaurat după război în Ungaria.

Tensiunea acumulată a atins punctul maxim în zilele de 20-22 octombrie, mai ales în cercurile studențești, inclusiv printre membrii de partid și ai tineretului comunist. Imre Nagy insistă asupra derutei în care se găsea conducerea de partid și de stat. „Nici partidul, nici conducerea centrală, nici comitetul de partid din Budapesta, nici comitetele raionale de partid, nici conducerea centrală și raională a DISZ-ului [organizația tineretului comunist] n-au fost

stăpâne pe situație și au fost incapabile să influențeze evenimentele”.

În ziua de 22 octombrie, la ora 14.00, mai multe mii de studenți s-au întrunit în sedință pentru a-și formula revendicările. Cea mai mare parte erau membri de partid și ai DISZ. „În aceeași noapte, în jurul orelor 11-11.30, m-a vizitat o delegație de la Universitate, formată din trei membri... Ei mi-au comunicat că situația este foarte critică, deoarece studențimea nu vrea să se împărtășească și în afară de revendicările formulate mai cer ca eu să merg la ei și să vorbesc”. Imre Nagy a refuzat în acel moment să se angajeze, fără acordul biroului politic al partidului.

Tot în ziua de 22 octombrie, Imre Nagy a primit o altă vizită, din partea unor tovarăși de partid, care „mi-au comunicat că situația este deosebit de încordată și nu numai la universități, dar și în uzinele mai mari. Și după părerea lor, organele centrale și raionale de partid au fost incapabile, n-au îndrăznit să iasă în mijlocul maselor membrilor de partid, s-au retras și au fost pasivi”.

Părerea lui Imre Nagy era că revendicările tineretului trebuiau să fie satisfăcute. Astfel „puteau fi separați – încă atunci – aceia care ar fi vrut să folosească demonstrația pentru tulburarea ordinii. Tineretul însuși s-ar fi întors împotriva lor. Astfel s-ar fi putut izola și înăbuși contrarevoluția în fașă”. Din cauza atitudinii rigide pe care au adoptat-o primul secretar al

partidului, Ernő Gerő, și primul ministru, András Hegedüs, „au provocat evenimentele sângeroase de mai târziu, ei au pornit demonstrația pașnică spre luptele armate tragice. Biroul Politic, cu o asemenea comportare provocatoare, în loc să liniștească tineretul și să-l alăture partidului, l-a aruncat în brațele nemulțumiților, care pe atunci încă erau neputincioși. Dacă nu se întâmpla aceasta, evenimentele din octombrie luau cu totul un alt curs”.

Ceea ce a turnat gaz peste foc a fost discursul rostit la ora 20.00, în seara zilei de 23 octombrie, de Ernő Gerő, la radio și pe care mulțimea l-a putut asculta la difuzoarele instalate pe străzi. Imre Nagy îl aprecia drept „o provocare dură, respingătoare față de masele populare, care așteptau de la partid un program și o perspectivă de rezolvare democratică și pașnică”. Și adăuga: „auzind discursul lui Gerő, s-au mărit pretențiile tineretului ca declarația lor să fie radiodifuzată”.

Din nou i s-a cerut lui Imre Nagy să meargă să le vorbească oamenilor. S-a hotărât să meargă mai întâi la Parlament, pentru că acolo se adunaseră 200 000 oameni, apoi la Radio. În urma discursului ținut din balconul Parlamentului, mulțimea a început să se împărtășească. Imre Nagy nu a avut încredințarea Biroului Politic să meargă și la Radio, cerându-i-se să vină la sediul comitetului central. „Convingerea mea fermă

este că dacă seara, în jurul orei 7, s-ar fi radiodifuzat declarația sau chemarea tineretului, ba mai mult, dacă seara la ora 9, când masele din fața Parlamentului au început să se împrăstie, m-aș fi dus la Radio și aș fi vorbit masele comunicându-le că Radioul acceptă dorința tineretului și se va radiodifuză chemarea lor – masele ar fi primit aceasta cu un uriaș entuziasm, s-ar fi liniștit și în felul acesta s-ar fi putut contracara evenimentele sângeroase ce au urmat“.

În noaptea de 23 spre 24 octombrie s-a ținut o ședință a comitetului central, care a desemnat o comisie cu misiunea de a efectua schimbările de persoane cerute de manifestații, în primul rând Gerő și Hegedüs. „Această comisie n-a vrut să accepte propunerea mea în legătură cu eliminarea imediată a lui Gerő – își amintea Imre Nagy. Menținerea lui Gerő în postul de prim-secretar a

contribuit la creșterea nemulțumirii și la creșterea atmosferei potrivnice partidului“.

Tot în noaptea de 23 octombrie a avut loc și prima intervenție a trupelor sovietice staționate în Ungaria. S-au produs ciocniri cu manifestații, starea de spirit devenind și mai incendiară.

Argumentând că nu el a fost inițiatorul evoluției spre confruntarea armată, Imre Nagy spunea: „Eu a trebuit să vin la conducerea guvernului pe baza hotărârii partidului, în focul rășcoalei, a luptelor armate, a «contrarevoluției», să primesc postul de prim-ministru. Dacă nu primeam, ceea ce era mult mai comod, și nu mă expuneam unor groaznice hărțuiri, acuzări, m-ar fi pecetluit pe drept ca dezertor și m-ar fi exclus din rândurile comuniștilor. Într-una din cele mai furtunoase perioade ale istoriei patriei noastre am luat asupra mea sarcina și m-am dus acolo unde m-a trimis partidul.

Am văzut întorsătura tragică a evenimentelor și am simțit enorma răspundere, am ținut cont și de faptul că o să cad în luptă, că o să fiu victima unei ere politice cu păcate față de popor și națiune, ai cărei responsabili au fugit din fața catastrofei provocate de ei. Urmările păcatelor lor trebuiau și trebuie suportate de mine. Pe mine nu numai că m-au pus să stau în mijlocul unei tragedii naționale, să iau locul unor vinovați, să mă străduiesc să liniștesc marea furtunoasă a mulțimii și să salvez ceea ce se poate salva, ci m-au lăsat singur în fruntea țării“.

La 24 octombrie 1956, Imre Nagy era numit prim-ministru. „În această zi au fost tratative și ședințe care au urmat una după alta, în sediul partidului din str. Academiei, nr. 17, unde au stat majoritatea membrilor M.D.P.K.V. [comitetul central al partidului] și ai guvernului. În acea zi au sosit cu avionul din

1956. O SCHIȚĂ DE COMLOT ÎN ROMÂNIA

C. CRISTESCU

„Proces-verbal al ședinței Prezidiului Marii Adunări Naționale din ziua de 22 august 1958.

Ședința se deschide în prezența tovarășilor: Ion Gheorghe Maurer, Anton Moisescu, Mihail Rălea, Filip Geltz, Constantin Paraschivescu-Bălăceanu, Florian Dănălahe, Petre Constantinescu-Iași, Raluca Ripan, Maria Zidaru, Romulus Zăroni, Irimia Pardău și Istvan Nagy.

Ședința este prezidată de tovarășul Ion Gheorghe Maurer, Președintele Prezidiului Marii Adunări Naționale, care propune următoarea ordine de zi:

1) Discutarea proiectului de regulament interior pentru organizarea și funcționarea Prezidiului Marii Adunări Naționale;

2) Discutarea unor cereri de grațiere;

3) Discutarea unor cereri pentru autorizări de căsătorie dintre cetățeni români și cetățeni străini;

4) Discutarea unor cereri pentru încuviințarea înfierii unor minori români de către cetățeni străini“.

Cu implicare americană

Sub anonima formulare de la punctul doi, găsim de fapt 24 cereri de comutare a pedepsei capitale. Cele mai multe condamnări la pedeapsa supremă priveau delictul precum: săvârșirea de acte de teroare, constituirea în bandă în scop

terorist, infracțiune contrarevoluționară, furt din avutul obștesc, delapidare. Unul dintre condamnați, de exemplu, fusese judecat „datorită atitudinii dușmănoase față de regimul democrat-popular“ și pentru că sabotase moara de ciment Livezeni cu un pumn de pietre, o piuliță de jumătate de țol și două șaibe.

Moscova Mikoian [prim locuitor al președintelui Consiliului de Miniștri al U.R.S.S.] și Suslov [membru al Prezidiului C.C. al P.C.U.S., președinte al Comisiei pentru afaceri externe a Consiliului Uniunii] cu care am continuat să ducem discuții serioase la prânz și seara. În haosul, încurcătura și panica aceea nici nu am avut o privire de ansamblu asupra desfășurării evenimentelor. Între primele realizări ale guvernării sale s-a numărat și încheierea unui acord pentru evacuarea trupelor sovietice din Budapesta, care a fost pus în practică. Imre Nagy enumera și alte realizări: „S-au făcut primii pași pentru pregătirea unor tratative în vederea denunțării tratatului de la Varșovia; cu participarea re-

prezentanților celor patru partide socialiste și democratice a luat ființă noul cabinet, în fața căruia a stat concepția apărării realizărilor socialiste și care a luat poziție hotărâtă împotriva oricărei încercări de dreapta sau reacționare; în toată țara și în capitală în general s-a restabilit liniștea și au fost luate primele măsuri pentru normalizarea vieții și reînceperea muncii“.

Mulțimea adunată în Piața Bem, la 23 octombrie 1956

Atenția ne-a fost atrasă însă de primele zece condamnări la moarte. În dreptul lor este trecut drept motiv: crimă de insurecție armată. Din Referatul care însoțea cererile de comutare aflăm că Tribunalul Militar al Regiunii a III-a Cluj, judecând un lot de „57 contrarevoluționari“, prin sentința nr. 719/1958 a reținut în seama celor 10 condamnați că „au inițiat și organizat o mișcare contrarevoluționară în R.P.R., de tip laburist-creștin, denumită «Partidul muncitoresc creștin», care avea drept scop declanșarea unei lovituri de stat în luna august în R.P.R., pentru răsturnarea prin mijloace violente a ordinii sociale existente în R.P.R. și instaurarea vechiului regim burghezo-moșieresc... precum și știrbirea suveranității statului asupra teritoriului actual, urmând a se contopi într-o conducere unică a statelor prin așa-zisa «confederație de state balcanice», un nucleu [fiind] «confederația de state româno-maghiare»“.

La 30 octombrie 1956, guvernul sovietic dădea o declarație privind relațiile dintre țările socialiste. Se afirmau principii dintre cele mai frumoase. Textul fusese, evident, elaborat sub influența evenimentelor din Polonia și, mai ales, a celor din Ungaria.

Dar, cum remarcă și Imre Nagy, cele cinci frumoase principii au rămas literă moartă. Chiar de a doua zi, sovieticii au trecut la punerea în practică a planului lor pentru înăbușirea revoluției din Ungaria. „Lezând în mod grav suveranitatea maghiară, egalitatea în drepturi, relațiile de alianță existente între cele două țări prietene, normele internaționale obligatorii, normele diplomatice și lezând tratatul de la Varșovia, ocolind

Inițiatorul acțiunii era Aladar Szoboszlai, preot

romano-catolic din Arad. În vara anului 1956, el fusese în vizită în Ungaria. Acolo – stabiliseră organele de anchetă – luase legătura cu „foști politicieni unguri ostili regimului din R.P. Ungară, cu care discută o lovitură de stat și crearea confederației româno-maghiare“. Reîntors în țară, la 2 august, a pus bazele unui Partid muncitoresc creștin. De inițiativa lui nu erau străine nici serviciile secrete americane. Un alt condamnat la moarte, Orban Carol – „fost moșier și ofițer în armata austro-ungară“, potrivit Referatului menționat – asigurase legătura dintre adjunctul lui Aladar, Iosif Huszar, și un funcționar al Ambasadei S.U.A. la Budapesta, Gabor Szentpol, care se afla la Târgu-Mureș. Documentele la care am avut acces nu ne oferă alte amănunte.

Majoritatea celor atrași – în primul rând, a celor condamnați la moarte – au nime ungurești. Dar printre complotiști întâlnim și destui români, inclusiv locotenent-colonelul Constantin

guvernul național legal, fără știrea și consimțământul acestuia — prin urmare împotriva literei și spiritului textului declarației din 30 octombrie 1956 — unitățile foarte mari de tancuri sovietice, venind dinspre Ucraina Carpatică, au trecut frontierele Ungariei, în mai multe puncte, și după ce au înaintat pe teritoriul maghiar într-un ritm rapid, au ocupat complet țara din punct de vedere militar“.

În seara zilei de 31 octombrie, la ora 22.00, János Kádár a citit la radio declarația-program a Partidului socialist muncitoresc din Ungaria (noua denumire a partidului comunist).

Textul cuprindea o serie de principii asupra cărora își dăduse acordul și Imre Nagy: „retragerea trupelor sovietice din

Ungaria, denunțarea pactului de la Varșovia, stabilirea neutralității, principiile de bază ale coaliției guvernamentale, păstrarea cuceririlor socialiste“.

Este interesant de menționat că ambasadorul chinez a fost primit în aceeași seară, la ora 22.00, de noua conducere a partidului și informat asupra respectivelor principii. „La această informare, Kádár a luat parte activă și a susținut toate cele comunicate de mine, iar în chestiunile mai importante a accentuat asupra

celor spuse de mine ambasadorului chinez“.

În timpul întâlnirii, Kádár a părăsit încăperea. A mers la Münnich, ministrul de interne. Acesta a purtat o discuție telefonică cu ambasadorul sovietic, Andropov (cel care avea să devină, pentru foarte mulți ani, președintele KGB, apoi prim-secretar al P.C.U.S. și, se pare, creierul perestroikăi, a cărei punere în practică i-a lăsat-o moștenire lui Gorbaciov) căruia i-a comunicat că în zece minute vor fi la el. „Münnich și Kádár

au plecat cu mașina; în fața Ambasadei sovietice au coborât, au sunat la poartă și după 8-10 minute de așteptare s-a oprit o altă mașină în fața clădirii din care au coborât doi ruși și s-au adresat lui Kádár și Münnich, invi-

Nagy (în centru) și Maléter în sediul Parlamentului, la 31 octombrie 1956

Drăgăniță, comandantul unității de tancuri din Caracal.

Aladar Szoboszalai a organizat totul după metode conspirative. Una dintre sarcinile membrilor grupului inițial era să recruteze cât mai mulți aderenti. Au tipărit și manifeste, au strâns arme și muniții în vederea acțiunii de răsturnare a regimului politic.

Două tentative eșuate

Prima tentativă de lovitură de stat a fost programată pentru ziua de 28 august 1956, ora 23.00. În ziua de 27 august, la locuința lui Ștefan Orban, agricultor din Miercurea Ciuc, s-au pus la punct detaliile planului loviturii de stat și s-a întocmit proclamația ce trebuia citită la Radio.

O serie de grupuri înarmate urmau să se deplaseze la București. Punctul de întâlnire era

alte edificii publice. Ele fuseseră identificate în prealabil de Huszar, care studiasse și modalitățile concrete de a le ocupa. Proclamația trebuia citită la Radio de către contele Farkas Bethlen.

În paralel, alte grupuri trebuia să acționeze la Brașov. Ele urmau să facă agitație în jurul uzinelor „Steagul roșu“. Lui Carol Orban îi revenea sarcina să acționeze la Târgu-Mureș.

Prima tentativă a eșuat pentru că grupurile respective nu au sosit nici la București, nici în celelalte orașe. Nu știm exact de ce. Sigur este că Aladar Szoboszalai și Iosif Huszar le-au așteptat fără rezultat în Gara de Nord.

După acest eșec, Szoboszalai și Huszar au mers prin țară pentru a recruta noi aderenti. După izbucnirea evenimentelor din Ungaria, la 23 octombrie 1956, l-au contactat, prin unchiul soției

Gara de Nord. De acolo, trebuiau să se deplaseze spre clădirea Radio și

tându-i să urce în mașina lor. După o scurtă convorbire, Münnich și Kádár au intrat în mașină, cu obiecțiunea să fie aduși înapoi. După ce li s-a promis, ei au dat drumul mașinii lor proprii, care a stat în fața Ambasadei sovietice (ei personal au dat această dispoziție șoferului). Pe baza celor de mai sus [reconstituirea fusese făcută după depozițiile unor martori], părerea noastră a fost că Kádár și Münnich, dar mai ales Kádár au fost atrași în cursă de ruși și transportați (probabil că Münnich le-a fost de ajutor)“.

A fost și aceasta una dintre Anaivitățile lui Imre Nagy, care aveau să îl coste, în final, viața. Kádár și Münnich se retrăseseră în mod strategic, delimitându-se de conducerea revoluției, pentru a putea reveni după înfrângerea acesteia.

La 1 noiembrie a început cea de-a doua invazie militară sovietică, care s-a încheiat la 4 noiembrie cu ocuparea Capitalei și a întregii Ungarii. După cum spune Imre Nagy, guvernul ungar a dat dispoziție forțelor militare

proprii – vom vedea îndată căte mai existau – să nu opună rezistență pentru a se evita escaladarea conflictului. În paralel, „la propunerea guvernului maghiar, au început tratative cu privire la retragerea trupelor sovietice de pe teritoriul Ungariei. Dovada cea mai caracteristică a atitudinii josnice și fățarnice a guvernului și comandamentului sovietic a fost procedura față de delegația oficială a guvernului maghiar... Prima ședință a ambelor delegații a început la 3 noiembrie 1956, orele 10 dim.[inec]ta], în clădirea Parlamentului. Guvernul maghiar a propus ca tratativele să înceapă cel mai târziu la 1 sau 2 noiembrie, însă guvernul sovietic, sub diferite pretexte, le-a amânat până la 3 noiembrie“. Următoarea ședință a fost programată pentru ora 22.00, în aceeași zi, „fixându-se locul de întâlnire de către partea sovietică la aeroportul Tököli, care era deja în posesia unităților sovietice. Delegația maghiară a plecat din timp la locul fixat de partea sovietică. Din acel moment s-a

pierdut urma delegației maghiare“. Eforturile lui Imre Nagy de a relua legătura, prin intermediul Ambasadei sovietice, cu membrii delegației au eșuat. Andropov – care a susținut până în ziua de 4 noiembrie că trupele sovietice nu invadaseră Ungaria – nici măcar nu i-a mai răspuns la telefon.

Prin arestarea membrilor delegației – între care Pál Maléter, ministrul apărării, și șeful Marelui Stat Major – „a fost pecetluită soarta rezistenței militare naționale“, considera Imre Nagy. În puținele zile cât s-a aflat la conducerea guvernului ungar, el încercase să reorganizeze forțele armate.

În zilele de început ale revoluției, ofițerii și militarii au pactizat în numeroase cazuri cu revoluționarii. „Aceași situație a fost și la poliție“ – își amintea Imre Nagy. S-a hotărât ulterior înarmarea muncitorilor, dar se pare cu „contribuția“ sovieticilor, această inițiativă a fost sabotată. Nici la organele de securitate situația nu era mai bună. „În ciuda acestui fapt, prin

sale, pe locotenent-colonelul Constantin Drăgăniță (numele acestuia nu apare în lista celor 10 cereri de comutare a pedepsei capitale) pentru a-i solicita concursul. Acesta ar fi trebuit, cu unitatea sa de tancuri, să ocupe clădirea Radio și sediile principalelor ministere din București.

În paralel, s-au extins legăturile cu exteriorul. S-au stabilit contacte cu Asociația de presă „Orientierung“, din Zürich, prin avocatul Adalbert Pietsch și fiul acestuia (aflat în Marocul spaniol) și cu Gafencu și Vișoianu, printr-o rudă a lui Huszar, Carol Caferel. Prin Alexandru Fântânar și fiul acestuia, Tiberiu, s-au realizat contacte cu detașamentele de rezistență din Munții Făgăraș.

La 27 octombrie, tot în casa lui Ștefan Orban, s-a ținut o nouă întrunire conspirativă, stabilindu-se planul de acțiune pentru următoarea tentativă de lovitură de stat, ce urma să aibă loc a doua zi. Planul era ușor schimbat față de cel din 28 august. Mișcarea trebuia să debuteze în orașul Sf. Gheorghe, prin devastarea cazărmii din apropierea gării, să se extindă la Brașov (era vizat

în primul rând postul de radio Bod) și abia la urmă să cuprindă și Capitala, unde se conta pe sprijinul unității de tancuri a locotenent-colonelului Drăgăniță. Mai erau vizate mici unități izolate de miliție și securitate, banca din Miercurea Ciuc, alte obiective. Și această tentativă a eșuat, una dintre cauzele invocate fiind lipsa armamentului în cantități suficiente.

Documentele consultate nu ne oferă alte detalii. Știm doar că Aladar Szoboszlai a fost arestat abia la 16 septembrie 1957. Până la acea dată el a continuat să recruteze noi membri, așteptând un alt moment favorabil pentru a trece la acțiune.

Semnificația acestei tentative de complot nu poate fi înțeleasă decât în contextul exact al situației din România anilor '50. Să nu uităm că pe plan intern, celebrul discurs rostit de Hrușciov în spatele ușilor închise, este adevărat, la Congresul XX al P.C.U.S., prin care demasca crimele și abuzurile staliniste, întregul cult al personalității, nu a avut vreun efect. Gheorghe Gheorghiu-Dej începuse să facă primii pași în

colaborarea unor ofițeri honvezi, ofițeri ai poliției și funcționari de partid, s-au făcut progrese în privința organizării forțelor armate. La data de 2 și 3 noiembrie, pe străzile Budapestei au circulat pichetele noii forțe, au urmărit pe bandiți, au luptat cu aceștia... Apariția lor pe străzile orașului a fost primită cu entuziasm de către popor. În locul trupelor sovietice, care s-au retras din Budapesta în mod succesiv, au apărut formațiuni înarmate ale honvezilor, poliției, gărzii muncitorești. La data de 3 noiembrie (sau 2?), în urma unor tratative anterioare, a luat ființă conducerea centrală a forțelor de ordine înarmate, cu scopul de a stabili îndatoririle și raza lor de activitate. Acestui fapt se datorește că la 3 noiembrie și în noaptea de 3-4 noiembrie Budapesta a rămas complet liniștită: nu au fost împușcături, tulburări. Am făcut un pas mare pe drumul consolidării rezultatelor revoluției, pe drumul normalizării vieții.

Din nou, Imre Nagy se înșela, chiar dacă în aceleași zile

muncitorii hotărâau și ei reluarea lucrului. El nu mai avea controlul situației. O și recunoștea până la urmă. „În același timp, partidul sovietic și organele diplomatice sovietice au început o muncă de subminare și printre membrii C.C. ai M.D.P.C. [partidul comunist] ca și printre membrii activi ai guvernului legal aflați în străinătate (în Cehoslovacia). Secția politică a Ambasadei sovietice și a comandamentului militar au strâns la Szolnok și la Praga pe toți acei cu care au intenționat să acționeze împotriva guvernului Nagy, formând o nouă conducere de partid și guvern... Nu începe îndoială că ei ar fi acționat și cu grupul de la Szolnok, dacă nu ar fi reușit să-i câștige pe Kádár și Münnich“. Pe lângă aceste acțiuni, „atașaii militari de la Ambasada sovietică, împreună cu consilierii sovietici care au funcționat pe lângă armată și securitate, s-au străduit să organizeze un puci militar din fostele cadre militare ale clictii lui Rákosi - Gerő“.

În dimineața zilei de 4 noiembrie, trupele sovietice au

declanșat asaltul general pe tot teritoriul Ungariei. S-au dat lupte grele, mai ales la Budapesta. Într-un discurs, Imre Nagy a chemat poporul la rezistență armată. Iată cum aprecia el consecințele intervenției în forță a sovieticilor. „Vina și răspunderea extraordinar de gravă a comandamentului forțelor armate sovietice este ruinarea Budapestei. Prin intrarea armatei sovietice au provocat lupte de autoapărare și au răspuns cu focuri de artilerie (blindate, tancuri, artilerie grea) la orice împușcătură de pistol. Urmarea acestor lupte a fost ruinarea Budapestei. Fără nici un motiv, au distrus prin foc de artilerie blocuri de case și străzi întregi. Ruinele au înmormântat sub ele mii de cetățeni pașnici. Luptele armate s-au soldat cu peste 10 000 victime. Acestea nu au fost victimele «contra-revoluției», ci ale tancurilor și artileriei sovietice“.

Revoluția ungară lăsa sfârșit. Calvarul lui Imre Nagy și al colaboratorilor săi apropiați abia începea. ■

(Va urma)

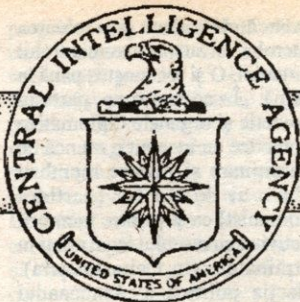
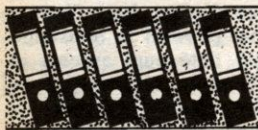
direcția normalizării relațiilor cu Occidentul, dar nu era dispus să schimbe ceva în interior. Securitatea și celelalte organe represive ale statului comunist dominau prin teroare fizică și morală țara. De altfel, valul de arestări provocat de ecoul evenimentelor din Ungaria în țara noastră a atins apogeul în 1958.

Cu toate măsurile de cenzură luate de autorități, informațiile despre evenimentele din Polonia și Ungaria au ajuns și în România, în special prin posturile de radio americane *Europa Liberă* și *Vocea Americii*, ca și pe alte canale. Pe acest fundal, cu speranța unor eventuale modificări, țara s-a mișcat. Avem aici o dovadă. Mai există și altele.

În același timp, trebuie să subliniem faptul că acțiunea inițiată de Aladar Szoboszalai era, de fapt, o parte a unui plan mai vast al serviciilor occidentale de destabilizare a lumii comuniste. Din modul concret de concepere putem spune că acei care gândiseră acțiunea dădeau dovadă cel puțin de o foarte slabă cunoaștere a realităților

din România, ca să nu mergem cu gândul mai departe. Cum ar fi putut 57 de oameni să răstoarne un regim care se baza pe forța unui imens aparat represiv? Era ca și cum ar fi ieșit cu praștia în fața tancului. Să fi fost vorba doar de nerealism și necunoașterea terenului din partea planificatorilor? În cazul numeroaselor operațiuni secrete occidentale ratate din Albania s-a vorbit de trădarea lui Kim Philby. Ceea ce putem spune în acest stadiu al documentării este că și acest complot, ca și alte acțiuni similare, a fost un fiasco anunțat dinainte.

În același timp, nu putem să nu ne gândim la acei oameni care s-au angajat, fără ezitare, în acțiune, în lupta contra comunismului. Din cei 57 de participanți, am putut afla doar zece nume, ale celor condamnați la moarte, cărora, în 1958, li s-a refuzat comutarea pedepsei. Iată-le: Aladar Szoboszalai; Iosif Huszar; Alexandru Fântănar; Emerik Tamaș; Ștefan Orban; Carol Orban; Dederiu Tamaș; Ștefan Lukacs; Ștefan Kony; Arpad Abraham. ■

La 27 noiembrie 1956 cursa pentru Casa Albă se încheiase (Eisenhower obținuse al doilea mandat), revoluția ungară fusese înăbușită (paradoxal, W. Gomulka, spre care se îndreptaseră la un moment dat speranțele de ajutor ale lui Imre Nagy, se declarase de acord cu intervenția militară sovietică așa cum în 1968 se va ralia invaziei din Cehoslovacia), iar liderii ei se aflau la Snagov, în „custodia” P.M.R.¹

Data fiind „liniștirea apelor” interne americane, echipele de analiști externi ai serviciilor secrete de la Washington se puteau reîn-țoarce asupra celei mai puternice mișcări anticomuniste desfășurate în interiorul sistemului comunist. În SNIE [prescurtare de la Special National Intelligence Estimate] 12-3-56 au fost reluate și dezvoltate principalele teme ale documentului anterior.

Criza în relațiile Uniunii Sovietice cu Polonia și Ungaria era pe de o parte și rezultatul problemelor fundamentale cu care s-au confruntat conducătorii sovietici după moartea lui Stalin. Înaugurând „noul curs” în politica internă și externă, Hrușciov și Malenkov au căutat să respingă extremismele din timpul lui Stalin și să relaxeze „controlul de tip terorist”, au urmărit să obțină sprijinul populației și s-o stimuleze „pentru a munci cu mai mult spor”, dar „dezghețul” a fost dominat de grija de a nu provoca „cereri inacceptabile [din partea popoarelor sovietice - M.R.] pentru reformă”.

Pe de altă parte, criza s-a datorat „intensității sentimentului antisovietic al unora dintre partidele comuniste din țările satelite”,

deoarece - considerau analiștii americani - Kremlinul a scăpat lucrurile de sub control: „Ei [sovieticii - M.R.] nu au prevăzut faptul că, reducând teroarea și reabilitându-l pe Tito², vor stimula critica nu numai în interiorul partidului, ci îi vor implica și pe nemembrii de partid, conducând astfel la manifestarea sentimentelor antisovietice și anticomuniste. Acest proces a condus la o ruptură care a afectat caracterul unitar al partidului în Ungaria și în Polonia și la o accelerare a reformei până într-atât încât interesele sovietice au fost periclitate, mai ales în Ungaria”.

Intervalul scurs între datele la care au fost elaborate cele două

² Referire la reluarea după 1955 a relațiilor blocului comunist cu Iugoslavia, rupte în 1948.

documente fusese folosit pentru studierea liniilor de manifestare a celorlalte societăți comuniste. Cât de bine fusese făcută această cercetare se poate desprinde din următoarea evaluare: „Aceași stare de tensiune între pretențiile sovieticilor și revendicările populare este prezentă în celelalte state satelite est-europene, deși în forme diferite și mai puțin acute”.

Situația din România era atent monitorizată pentru că s-a putut desprinde concluzia că „în special în România sentimentul antisovietic s-a amplificat în urma represiunii din Ungaria”. Cercetări recente în arhiva Biroului Politic și a Secretariatului C.C. al P.M.R. au pus în evidență dimensiunile largi ale stării de spirit antisovietice, ca și manifestări (mai ales în mediul universitar) antipartinice.

La o eventuală întrebare „care este soarta acestor mișcări”, SNIE 12-3-56 răspunde: „Brutalitatea represiunii sovietice și absența unui sprijin militar din partea Occidentului pentru unguri vor descuraja rebeliunea armată, dar nu vor înlătura, probabil, definitiv manifestațiile antisovietice și nemulțumirea tot mai violentă a populației din țările satelite”.

În statele din zona sovietică de influență (altele decât Polonia și Ungaria) evenimentele din octombrie-noiembrie 1956 au determinat două feluri de reacții: a) la conducerile de tip stalinist - „adop-tarea unei politici mai dure”, care avea mulți susținători la Moscova; b) continuarea reformelor, linie susținută de Tito și polonezi.

Desigur, nu-i putem „acuză” pe americani că în acel moment nu aveau date despre manifestațiile de la nivelul... conducerii P.M.R. În Biroul

¹ Asupra condițiilor în care Imre Nagy și grupul său au ajuns în România vom reveni în numerele următoare.

Politic se hotărâse (la 31 octombrie) discutarea cu „guvernul U.R.S.S. a problemei staționării trupelor sovietice pe teritoriul R.P.R. În această discuție să se arate că părerea guvernului R.P.R. este că din punct de vedere al situației interne din R.P.R., guvernul R.P.R. nu consideră necesară staționarea de trupe sovietice pe teritoriul R.P.R.“. În același cadru s-a decis să se ridice și „problema rechemării din R.P.R. a consilierilor sovietici care funcționează în cadrul diferitelor instituții ale R.P.R.“. Aveau însă să treacă aproape doi ani până la realizarea acestui obiectiv, care trebuie înțeles ca o primă etapă în tentativa de înscriere a României pe un drum independent de Moscova (*Magazin istoric*, nr. 4, 5/1995).

În evaluarea agențiilor de informații americane, o atenție specială era acordată felului în care Moscova organiza „reconstrucția comunistă” în Ungaria și menținea curentul reformator polonez în limitele securității sovietice. Se aprecia că politica sovietică va urmări în Ungaria instalarea unui guvern care să nu depindă „în mod evident” de patronii săi, sarcina fiind

înlesnită de: „a) starea de epuizare fizică și psihică a populației Ungariei; b) deziluzia pricinuită de faptul că ajutorul din partea țărilor occidentale și al Națiunilor Unite nu a fost pe măsura așteptărilor ungare; c) concesiile economice și politice limitate și introducerea unor personalități mai acceptabile în guvern”.

Deși în Polonia, Gomulka oferise Uniunii Sovietice posibilitatea de a-și menține pozițiile militare, de a avea un important cuvânt de spus în politica externă și de a conserva câteva din trăsăturile specifice comunismului – partidul unic și economia naționalizată –, la Washington se considera că Moscova putea avea suficiente motive de suspiciune față de buna credință a liderului P.U.M.P. Între acestea înlocuirea lui K.K. Rokossovski (mareșal sovietic, dar ministru al apărării în Polonia), tentative de a obține credite din Occident, un vot diferit de al U.R.S.S. în cadrul O.N.U. și o asociere cu Tito în campania împotriva stalinismului. Ținând cont de aceste situații,

U.R.S.S. ar putea conchide, dacă tentativele de tulburare a ordinii din interiorul Poloniei nu sunt îndeajuns controlate, „că Gomulka nu dorește sau nu este în stare să impună disciplina necesară în interiorul partidului și în țară”.

În pofida unor slăbiciuni politice trecătoare, la sfârșitul anului 1956, potențialul militar sovietic se afla în plină dezvoltare: U.R.S.S. dispunea de cea mai numeroasă armată terestră, arsenalul nuclear era redutabil, cercetările pentru realizarea vectorului capabil să transporte la distanță o bombă atomică erau aproape finalizate (Sputnikul avea să fie lansat în mai puțin de un an) și în plus exista o foarte puternică partidă a militarilor. Din aceste rațiuni era extrem de important să se evalueze alternativele de acțiune sovietică în noul context creat de mișcările din Polonia și Ungaria, de noul nivel al relațiilor dintre „centru” și „sateliți”.

Cea mai mare parte a documentelor SNIE elaborate între moartea lui Stalin și evenimentele din 1956 remarcă taberele din

Insurgenți, pe o stradă din Budapesta

interiorul conducerii sovietice, apărute ca urmare a opțiunilor diferite în diverse probleme de politică internă și externă, legăturile din interiorul blocului comunist european fiind una dintre ele. Virulența sentimentelor antisovietice din Ungaria și Polonia a realizat însă „un consens în rândurile liderilor sovietici, potrivit căruia interesele vitale ale Uniunii cer conservarea hegemoniei sovietice în zona statelor satelite“.

Din analiza factorilor interni și externi, materiali sau a celor care definesc starea de spirit, din compararea unor reacții anterioare (crizele Berlinului), analiștii serviciilor speciale americane au descifrat trei variante de acțiune. Prima se putea înfățișa sub forma politicii de *fermă represiune*. Ea s-ar fi concretizat în întărirea pozițiilor liderilor de nuanță stalinistă din țările satelite, în posibila intimidare (și chiar înlăturare) a lui Gomulka (este interesant că după eșecul acțiunii din Ungaria, structurile de analiză americane erau foarte preocupate de poziția liderului P.U.M.P.). Adoptarea acestui curs ar fi avut drept consecințe creșterea

dependenței de armata și organele speciale sovietice, ar fi „șifonat“ imaginea U.R.S.S., pe care aceasta se străduia s-o realizeze, și ar fi putut să ducă din nou la o ruptură cu Tito.

Al doilea scenariu era sintetizat în formula „o redefinire sistematică a relațiilor U.R.S.S. cu statele satelite, relații bazate pe un control diminuat și pe unele concesii făcute sentimentelor naționaliste“. Această politică presupunea acceptarea Poloniei ca model pentru celelalte țări, extinderea schimbărilor la nivelul conducerilor partidelor comuniste, reșezarea relațiilor dintre U.R.S.S. și sateliți. Dar această relaxare „ar conduce la slăbirea poziției liderilor care sunt loiali Moscovei și adesea de neînlocuit; ar încuraja, probabil, elementele naționaliste să depășească granițele pe care U.R.S.S. le poate tolera; și ar putea crea condiții în care unele state satelite ar putea încerca să se desprindă din blocul comunist“. Desigur, nimeni din Moscova, dacă și acolo se imaginase un asemenea scenariu, nu se gândea în mod serios să-l urmeze.

În sfârșit, a *treia direcție* era reprezentată de continuarea cursului în vigoare care este „o alternare între

conciliere și represiune“. Prin aceasta Washingtonul credea că puteau fi admise de sovietici „în limite destul de mari“ presiunile în favoarea schimbărilor, dacă acestea deveneau „preponderente“ în interiorul unui partid, dar, totodată, era păstrat și cadrul care facilita intervenția armată dacă „alinieria internațională a vreunui stat din estul Europei pare neclară“.

Ceea ce îi făcea pe americani să avanseze ideea că U.R.S.S. va adopta a treia variantă de abordare a relațiilor cu statele satelite era faptul că argumentele realiste pentru „direcția B“, împărțite de unele elemente ale conducerii sovietice, erau contrabalansate de „tendențele adânc înrădăcinate“ ale altor lideri de la Kremlin în favoarea apelării la „măsurile represive atunci când sunt confrunțați cu manifestări de adversitate“.

Concluzia acestui studiu trebuie văzută prin prisma derulărilor pe termen lung petrecute în interiorul blocului comunist: „O politică de continuă improvizație [a Moscovei] între cele două variante va suferi de dezavantajele fiecăreia dintre ele și

Muncitori cântând imnul național interzis, în jurul unui cadavru, acoperit cu drapelul unguresc

va încuraja și generaliza fricțiunile în interiorul partidelor comuniste. Astfel, pe termen lung, oricare ar fi direcția politică aleasă de U.R.S.S. în relația sa cu statele satelite, *nici una nu pare să poată da naștere unor regimuri stabile și productive și, în același timp, îndeaproape controlate de sovietici*". Analiză confirmată de evoluțiile statelor comuniste, după evenimentele anului 1956 urmându-i *Declarația din aprilie 1964* a partidului din România și îndepărtarea progresivă

a acestei țări de Pactul de la Varșovia, „primăvara de la Praga” în 1968, evenimentele din Polonia din anii '70 și '80 și, la o distanță de 33 ani de „seisme” din 1956, destrămarea sistemului comunist instalat de U.R.S.S. în Europa Centrală și de Răsărit.

Documentele prezentate în acest micro-serial oferă imaginea interesului pe care o mare putere „inamică” sistemului comunist – S.U.A. – îl arăta mișcărilor refor-

matoare din Polonia și Ungaria. Pentru istorici ar fi fost cu adevărat excepțional dacă ar fi putut să constate și felul în care se gândea la centrul de putere al sistemului comunist despre relația dintre U.R.S.S. și sateliți în conjunctura internațională de la sfârșitul anului 1956. Dar mult lăudatul „dosar Elțin” (înmănat de Boris Elțin lui Arpad Göntz, președintele Ungariei) nu conține asemenea piese. Ele sunt, desigur, în arhive speciale și nu putem decât spera că odată vor deveni și ele publice. ■

Congres Internațional de Tracologie

Consiliul Internațional de Studii Indo-Europene și Tracice, din 26 martie 1992, și-a dat acordul ca, în acest an 1996, la Constanța, Mangalia și Tulcea (20-26 mai) să se desfășoare cel de-al VII-lea Congres Internațional de Tracologie. Este pentru a doua oară când România găzduiește întrunirea generală a specialiștilor tracologi din statele în care există această ramură științifică a istoriei antice (al II-lea Congres Internațional de Tracologie a avut loc tot în țara noastră, la București, în 1976)¹.

Participarea internațională a fost numeroasă, fiind prezenți specialiști din Albania, Bulgaria, Canada, Costa Rica, Franța, Germania, Grecia, Lituania, Marea Britanie, Macedonia, Republica Moldova, Polonia, România, Rusia, Statele Unite ale Americii, Turcia, Ucraina și Iugoslavia. E demn de subliniat faptul că au prezentat rapoarte și comunicări savanți de largă reputație internațională ca Alexander Fol, Mircea Petrescu-Dâmbovița, Milutin și Draga Garașanin, Joseph Maran, Ion Niculiță, Eleonora Petrova, Nicolae Tasic, Serghei Saprykin ș.a.

Tematica a fost deosebit de bogată, fiind înscrise în program nu mai puțin de 327 de titluri

de comunicări grupate în șase secțiuni: I. *Lumea tracică în contextul nord-pontic*; II. *Relații tracice între Europa Centrală și Vestul Regiunii Balcanice*; III. *Tracii în contextul civilizației egeeo-anatoliene*; IV. *Civilizații pre-tracice. Arheologia traco-geto-dacă. Metodologie*; V. *Civilizația tracică*; VI. *Diverse*.

Cercetătorii români au prezentat comunicări la toate cele șase secțiuni. Ca o trăsătură generală a acestor materiale se desprinde faptul că tracologia din țara noastră a depășit deja etapa cercetărilor strict arheologice, trecându-se la faza studiilor interdisciplinare a căror arie de investigare depășește cu mult zona geografică nord-dunăreană ce fusese locuită de ramura de miază-noapte a neamurilor tracice. Remarcăm în acest sens contribuția domnului dr. Petre Roman, directorul Institutului Național de Tracologie, *Aspecte culturale în Sud-Est și Europa Centrală ale procesului de geneză a prototracilor*; Grigore Brâncuși, *Câteva concordante frazeologice romano-albaneze*; Petru Zugun, *Fonetica comparativă daco-latină*; Maria Cristeșcu, *Caracteristici demografice din aria tracică pe teritoriul României*; Cantemir Rîșcuția și colab., *Persistența tipurilor antropologice paleoeuropeoide la populații montane din Europa și în Carpații Occidentali din România*.

Liviu MĂRGHITAN

UN GÂND PE LUNĂ

„Dacă mă opresc, mor“

Gabriel García Marquez

¹ Anteriorarele congrese internaționale de tracologie au avut loc în Bulgaria (Sofia, 1972), România (București, 1976), Austria (Viena, 1980), Olanda (Rotterdam, 1984), Rusia (Moscova, 1988), Spania (Palma de Majorca, 1992). La toate au luat parte și delegații de cercetători tracologi din România.

SEPTEMBRIE
1946

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC ÎN BUCUREȘTI, ACUM 50 ANI

Cronică mărunță

● Șerban Cioculescu, în *Liberalul*, despre cartea lui Grigore Gafencu *Derniers jours de l'Europe* (Ultimele zile ale Europei), publicată la Paris: „Cartea d-lui Gr. Gafencu e mărturia impresionantă a eforturilor depuse de o țară ca a noastră să mijlocească, într-un fel menținerea păcii și a sistemului de securitate care garanta statutul european.

Oricine va citi așadar cu interes deosebit lucrarea unui diplomat de vocație, dacă nu și de carieră, a cărui privire așezată cuprinde tot câmpul bătăliei diplomatice în curs, care avea din nefericire să se încheie cu nebușeasca acțiune a lui Hitler de la 1 septembrie 1939.

Carte substanțială, de un mare interes politic și documentar, în sensul înalt al cuvântului, dar mai ales carte frumoasă, *Derniers jours de l'Europe* afirmă și confirmă a scriitor excelent cu care ne putem mândri.”

● Spectacol de succes la Teatrul Savoy: Femei din New York, cu Marietta Sadova, Beate Fredanov, Clody Bertola, Virginia Popescu, Mima Enăceanu ș.a.

● Societatea ROMBO prezintă primul aparat de proiecție cinematografică realizat de specialiștii români. „Industria românească – serie Dreptatea – va avea posibilitatea să-și dezvolte astfel o nouă latură, iar economia noastră nu va avea decât de câștigat astfel, deoarece aparatele de proiecție cinematografică sunt un articol tot mai rar pe piața europeană”.

● „Este admisibil? se întreabă *Semnalul*. Toate cele trei servicii de chirurgie-adulți ale Eforiei Spitalelor Civile sunt închise. Și sunt închise de câțiva timp, nu de câteva zile. Mai există un singur serviciu de felul acesta, la Pantelimon, dar acela e în afară de București.

Unde se operează accidentele așa de numeroase și cum se satisfac atâtea cerințe de ordin chirurgical ale unei Capitale de un milion și jumătate?”

La începutul cronicii noastre, câteva rânduri, de acum cinci decenii, despre... hârtia, atât de necesară existenței oricărei publicații. Scrie G. Millian, în *Semnalul* din 24 septembrie: „De aproape doi ani, în toate redacțiile și administrațiile de ziare – minus cele fericite – de cum începe lucrul auzi aceeași frază chinuitoare și blestemată: – Bine, bine, scriem noi, dar hârtie avem?”

Niciodată – accentuăm niciodată – ziarele, afară de cele dragi regimului, n-au avut hârtia necesară pentru edițiile lor de Capitală și provincie. Permanent au fost nevoite să recurgă la soluția lui Arvinte, cel cu antierul când trimite foi în provincie, n-au pentru Capitală; când vor să mulțumească pe bucureșteni, îi înțarcă pe provinciali.

Și iată așa, dragi cititori – continuă autorul –, căci vouă ne jeluim, deși știm că nu ne puteți ajuta cu nimic, presa duce o viață chinuită și amară. Trăiește mereu într-un provizorat, cu marele semn de întrebare deasupra capului: mai apare mâine?”

Continuă la Paris lucrările Conferinței de pace. Supusă la vot, Cpropunerea de a i se recunoaște României statutul de cobeligeranță este respinsă (*Magazin istoric*, nr. 5/1985): „Ne amintim – scrie dr. N. Lupu în *Aurora* din 2 septembrie – că presa țărilor ce ne-au refuzat azi cobeligeranța a recunoscut atunci [după 23 august 1944] că România e a patra țară din lume în ordinea contribuției la distrugerea Germaniei hitleriste; de asemenea că atitudinea și acțiunea noastră au grăbit sfârșitul războiului.

Întrebăm pe domnii de la Conferința din Paris care – afară de Uniunea Sovietică și de Cehoslovacia – au votat contra acordării cobeligeranței noastre, dacă și-au întrebat popoarele lor și acestea sunt de acord că jertfele și aportul națiunii române nu merită răsplătirea cea dreaptă.

Poporul român – menționează dr. N. Lupu – nu va uita că adevărații tovarăși cu care a luptat cot la cot în Munții Tatra și pe câmpiile Vâltavei au pus pe pieptul soldaților români cununa ce se cuvine eroilor; după cum nu va uita nici ingratitudinea aceluia care au votat împotriva răsplătirii lui adevărate.”

Se întorc de la Paris unii dintre membrii delegației române la Conferința de pace (Gh. Tătărescu, Șt. Voitec, Gh. Gheorghiu Dej, D. Dămăceanu, Florica Bagdasar). După o oprire la Praga – unde au sosit pe calea aerului –, aceștia își continuă drumul cu trenul. La 18 septembrie, orele 19.00, intră în țară pe la punctul de frontieră Valea lui Mihai. Pe traseul spre București sunt întâmpinați cu manifestații de

În gara
Băncasa,
la sosirea
unora
dintre
delegații
români
la Conferința
de Pace

Alexandra
Kollontai,
ambasadoarea
sovietică
la Stockholm,
deținătoarea
multor secrete
privind
tatonările
de armistițiu
româno-aliate

simpatie. La Oradea, Cluj, Brașov și Ploiești au loc mitinguri în cadrul cărora participanții își exprimă bucuria pentru hotărârea Conferinței de a anula dictatul de la Viena din 30 august 1940 și a recunoaște „Transilvania în granițele ei eterne” (Gh. Tătărescu într-o telegramă din 9 septembrie).

Vineri 20 septembrie, orele 16.30, trenul ministerial sosește în gara Băncasa. Delegații sunt întâmpinați de primul ministru, dr. Petru Groza, de membrii guvernului, corpul diplomatic, reprezentanți ai armatei, o mare mulțime de oameni „care – scrie *Timpul* din 22 septembrie – umplea peronul gării și piața din fața gării”.

A doua zi, sâmbătă, Gh. Tătărescu prezintă în fața reprezentanților presei activitatea delegației române la Paris. „După semnarea tratatelor de pace – arată el – va veni o zi în care se va putea face fără nici o piedică întregul istoric al eforturilor românești. În aceeași zi se va putea face de asemenea și istoricul tuturor actelor guvernului nostru care a pregătit poziția și acțiunea României la această conferință. În ziua aceea și numai în aceea zi, opinia publică va putea cunoaște în amănunt toate piedicile care au stat în calea realizării țelurilor românești precum și actele guvernului menite să le înlăture și să asigure izbândirea cauzei noastre. În aceeași zi, țara întreagă va putea aprecia, în completă cunoștință de cauză, și contribuția hotărâtoare a prietenilor României și să prețuiască și mai bine valoarea acestor prieteni”.

La cinci decenii de atunci, cititorii revistei noastre pot cunoaște, urmărind articolele și documentele publicate în nr. 1, 2/1987, 11/1992, 1-6/1995, 7, 8/1996 poziția și participarea românească la Conferința păcii de la Paris.

Un val de secetă neobișnuită s-a abătut asupra Moldovei și a unei părți din Muntenia.

Este formată o comisie interministerială însărcinată cu ajutorarea regiunilor calamitate.

Printre măsurile adoptate: reglementarea strângerii cotelor obligatorii; cantitatea de cereale care poate fi schimbată în natură (sunt interzise la schimb grâu, secară, orzul și ovăzul); distribuirea ajutoarelor în județe; regimul porumbului din recolta 1946; înăsprirea sancțiunilor privind sabotajul alimentar.

În vederea aprovizionării pentru iarnă, Subsecretariatul de stat al aprovizionării stabilește măsuri pentru raționalizarea legumelor și zarzavaturilor.

Cronică mărunță

Cerem să se redeschidă imediat serviciile. E impardonabil că au fost închise toate în timpul verii, dar acum s-a isprăvit vacanța”.

● Mare cerere de haine uzate, după cum rezultă din ofertele publicitare ale unor firme precum „Biroul Matel” (Moșilor 39), „Galeriile Pasajului” (Pasajul român 4), „Galeriile Consigne” (Bdul Carol 8), „Avantajul” (Lipsca 92), „Biroul Ionică” (Sf. Gheorghe 6), „Comision general” (Edgar Quinet 15), „Vechiul Birou Ticu” (Edgar Quinet 15), „Blocul” (Izvor 2).

● Libertatea, organul P.S.D., despre cazinoul din Sinaia: „Continuă să atragă naivi printr-o reclama în care sunt laudate frumusețile munților și binefacerea naturii.

Am arătat care sunt însă binefacerile Cazinoului: ruina materială și morală, sinucidere, deznădejde.

Oricât bine s-ar putea realiza de pe urma odioasei instituții, încă nu se poate compensa răul pe care-l face!”

● La expoziția de fotografii „Aspecte din America”, deschisă în localul Școlii de arhitectură din str. Biserica Enei, sunt prezentate filmele documentare Cowboy, Orașul Otului și Arhivele Parlamentului.

● Primăria fixează o taxă de 1 200 lei lunar pentru fiecare abonat cu contor electric, pentru iluminatul Capitalei. „De ce 1 200 lei pentru toată lumea – scrie *Jurnalul* de dimineață – pentru cel care câștigă milioane și zeci de milioane, ca și pentru cel care e plătit cu 100 sau 200 de mii de lei pe lună? Se vorbește de dimineață până seara de democrație. Cel puțin în fixarea dărilor ar trebui să se respecte principiile democratice”.

● Se pun în circulație noul monede de argint cu valoarea de 100 000 lei. Se vor bate în total monede în valoare de 90 miliarde lei.

● „Așteptări și foarte atractive – notează *Fapta* – anunțau săptămânile trecute intenția UCB-ului de a înlocui

SEPTEMBRIE
1946

Vedeta
teatrului
bucureștean
de păpuși:
Țandărică!

Cronică mărunță

un mare număr de măturători. Se ofereau candidaților, pe cât ne aducem aminte, salarii destul de bune, haine, cazărni, îngrijire medicală, economat etc.

Ce s-a făcut cu această intenție a UCB-ului? Nu s-au găsit amatori pentru aceste modeste, dar atât de necesare servicii de salubritate municipală? Sau s-a renunțat la buna intenție care se vedea din textul afișelor?

Fiindcă orașul continuă să fie și acum tot atât de murdar ca și înainte de apariția afișelor care ne-au dat speranță să revedem Bucureștii așa cum au fost odată ca niciodată.

● Numărul infractorilor înaintați sub stare de arest parchetului de Ilfov crește în fiecare zi. Numai într-o singură zi, 12 septembrie, procurorii au avut de examinat 138 dosare și tot atâtia indivizi arestați pentru diverse delict. Acestora li se adaugă mîile de reclamații ce se primesc zilnic la parchet.

● La New York sosește misiunea diplomatică română, condusă de prof. Mihail Ralea, ministrul României la Washington. Fruntași ai coloniei române din New York oferă o mare recepție la hotelul Ritz Carlton, de pe Madison Avenue. Printre vorbitori, scriitorul Peter Neagoe, de la postul de radio „Vocea Americii”.

● Se dă în circulație viaductul Cricău (jud. Alba) de pe linia ferată Ciceu-Ghimes. Cu lungimea de 257 m și deschiderea bolții principale de 100 m, viaductul este a doua lucrare de acest fel, ca mărime, din Europa.

● Dr. Florica Bagdasar este numită ministru al sănătății. Este prima femeie din România care deține un portofoliu ministerial.

● Reclamă în Timpul: „Ingineri români, împreună cu un consorțiu străin, vor începe la decursul acestei luni săpăturile pentru un tunel subpământean, la 20 m adâncime, de la Gara de Nord până în str. Mircea Vodă 69 (colț cu Dodești), înlesnind

Astfel, lucrătorii în subteran au dreptul la 12 kg fasole, mazăre și linte (împreună), 70 kg cartofi, 12 kg ceapă, 12 kg varză. Urmează alte categorii („lucrătorii grei”, „lucrătorii obișnuiți”, „funcționarii, lucrătorii și membrii familiilor lor, înscrși în economate”), care au dreptul la cantități mai reduse de... stocuri. Populației urbane „neînscrisă în economate” i se rezervă dreptul la 30 kg cartofi, 5 kg ceapă și 5 kg varză de persoană.

Comentând o știre publicată de *Scînteia* din 1 septembrie, conform căreia „salariații comunali din Capitală donează salariul pe o zi, în fiecare lună, până la viitoarea recoltă”, Mircea Damian scrie în *Fapta* din 3 septembrie: „Nu trebuie să ne mai întoarcem cu nici un chip la obiceiurile de altă dată, când orice gol se acoperea prin rețineri din salariile funcționarilor și muncitorilor, fie sub formă de timbre, de gologani, de impozite sau de broșuri. Metoda e prea simplă și lovește în existența unor oameni care și așa numai Dumnezeu știe cum se descurcă.

Datoria ajutorării regiunilor înfometate trebuie împărțită între guvern și inițiativa particulară, care până acum nu s-a ivit. Funcționarii și muncitorii prea sunt la îndemână: reții atîta din salariu și gata. Dar ei înșiși au mare nevoie să fie ajutați. Cum o să le mai reții? Sau cum o să primești sărmana lor ofrandă?

Uite ce este — încheie autorul. Să caute guvernul, prin organele lui de control, alte surse. Să-și îndrepte bunăoară privirile către acei sinistri afaceriști, care frustrează fiscul și jupoale pe oricine, scoțând aur curat din te miri ce... până și din secetă. Că niciodată nu s-au făcut atâtea nerușinate afaceri, cum se fac de vreo doi ani încoace.”

Guvernul din subsolul Băncii Naționale a României — despre care *Grevista* noastră a scris în numărul trecut și în numărul de față la pp. 33-36 este amintit și de G. Ohăbeanu în *Dreptatea* din 24 septembrie, într-o evocare intitulată *În jurul lui 23 august*, din care reținem: „Era în ziua de 25 august 1944. Goneam cu amicul meu, inginerul Sandu Ionescu, spre Capitală, via Sibiu-Râmnicu Vâlcea. Mașina noastră era oprită aproape la fiecare sat și răscruce de drumuri. Legitimații, pour-parleuri, schimb de informații, glume.”

La Râmnicu Vâlcea de la prefect primește informația că „guvernul se află într-un sat din jurul Bucureștilor. Sunt deznădăjduit — continuă autorul —, aproape enervat. Se spunea pretutindeni că nemții sunt stăpâni asupra intrărilor din Nord și Est spre București, ba că Bucureștii sunt în continuare bombardati.”

La un birou
electoral

Insistând să afle informații despre Iuliu Maniu, „i se luminează fața prefectului. Apoi, spuneti așa. D. Maniu știu că se găsea chiar la Palat, acum se găsește în subsolul Băncii Naționale. Am înțeles, va să zică. Guvernul dispersat undeva în jurul Bucureștilor... își ținea ședințele în subsolul Băncii Naționale“.

Si tot despre 23 august, 1946 de data aceasta. În acea zi, Iuliu Maniu, președintele P.N.Ț., adresează o scrisoare lui I.V. Stalin, președintele Consiliului de Miniștri al U.R.S.S. în care îi prezintă „situația jalnică în care se află țara noastră acum, în ziua sărbătoririi celei de a doua aniversări a revoluției de la 23 august 1944, ca urmare a neîndeplinirii de către guvernul de sub președinția domnului Groza a hotărârilor Conferinței de la Moscova“.

Sunt reclamate „crimele și torturile“ care se „săvârșesc sub protecția guvernului și autorităților“. Astfel: „presa noastră a fost aproape anihilată; drepturile și libertățile au fost suprimate; închisorile sunt ticsite de adepți ai partidului nostru; ni se interzice organizarea adunărilor sau acestea sunt atacate cu arme în mâini de formațiuni semimilitarizate; libertatea conștiinței nu există; legea electorală a fost întocmită special în așa fel, încât să dea posibilitatea să se falsifice voința poporului; ucigașii, instigatorii la asasinat, violatorii nu numai că nu sunt pedepsiți, ci dimpotrivă sunt răsplătiți pentru fărâdelegile lor“.

Dezbaterile procesului de la Nürnberg s-au încheiat. Se așteaptă pronunțarea verdictului.

„Procesul de la Nürnberg – scrie B. Brănișteanu în *Adevărul* din 5 septembrie – trebuie să fie un punct de pornire spre o nouă viață morală internațională. El nu are precedent în istorie. El nu-și are rădăcina și justificarea într-o veche lege internațională. El este urmarea unei tragice experiențe pe care omenirea a făcut-o și a plătit-o prea scump“.

Din această tragică experiență a războiului „un drept penal internațional trebuie să se nască. Principiile lui, ca și sancțiunile lui trebuie formulate dinainte“.

Tribunalul de la Nürnberg, în acest oraș sau aiurea, va trebui să rămână o instituție permanentă, să fie acel tribunal mondial corecțional, care să facă, din răspunderile politice ale guvernanților ce ar fi profitori de războaie, o realitate.

Departate de mine – mărturisește în încheiere gazetarul – gândul că existența tribunalelor ar fi garanția stăpânirii crimelor. Dar că ele contribuie la războiul lor, aceasta e sigur. Și până la pacea bună, de secole visată, să ne mulțumim cu speranța că ea va fi cât posibil mai puțin tulburată“.

Rubrică de Ioan LĂCUSTĂ

Cronică mărunță

astfel cetățenilor de a merge pe calea cea mai rapidă să repare cearșoarele defecte la cel mai bun cearșornicar, Leon Goldenberg, specializat la Paris, str. Mircea Vodă 69“.

● Demostene Botez, în *Timpul*, despre revista *Viața Românească*, de la a cărei apariție se împlinesc patru decenii: „A însemnat un laborator de pregătire a prafului de pușcă din care au explodat în calmul pastoral și explozător al vremii marile reforme sociale: exproprierea agrară și votul universal“.

Viața românească a creat în țară climatul spiritual pentru ca aceste două mari reforme, din care se trag rădăcinile democrației românești naționale, să fie permise, acceptate, sprijinite“.

● O nouă apariție: Contemporanul, „săptămânal politic, social, cultural“, al cărui prim număr iese la 20 septembrie. În primele sale numere semnează Al. Philippide, G. Ivașcu, M. Roller, G. Macovecu, I. Călugăru, I. Vitner, C.I. Parhon, E. Camilar, L. Răutu, Tr. Selmaru, Fr. I. Rainer, T. Teodorescu-Brăniște, Gr. Preteasa.

● Se află în Capitală prof. Seton Watson junior, în onoarea căruia dr. Petru Groza oferă o recepție la 5 septembrie. Participă Petre Constantinescu-Iași, Emil Bodnăraș, B. Brănișteanu, I. Pas, ziariști români, sovietici și americani.

● Emanuel Socor despre burocratie în *Adevărul*: „Individul nu mai e azi flintă de sine stătătoare, cu interese proprii. Individul este un număr la statistica populației. El nu are drepturi, ci numai obligații față de această colectivitate și întreaga lui activitate cată să fie subordonată“.

Omul devine un simplu șurub fără viață, pe care nu-l pune în mișcare decât burocracia și numai în măsura care o cer interesele colectivității“.

¹ Hugh Seton-Watson, fiul istoricului britanic Robert William Seton-Watson (1879-1951); *Magazin istoric*, nr. 8/1980, 11, 12/1989.

LA 29 ANI: CONCURSUL LUNII MAI

Și concursul lunii mai s-a bucurat de un susținut interes din partea cititorilor noștri.

Iată câteva dintre gândurile pe care ni le-au transmis, odată cu scrisorile de participare. „*Iubesc mult istoria. Citesc cu regularitate revista dv. și aș fi bucuros dacă veți mai organiza astfel de concursuri*”.

ADRIAN JILAVU MATEESCU, muncitor, din București • „*E foarte bine că acum se publică mai întâi răspunsurile exacte la întrebările concursului, și pe urmă câștigătorii*”.

SILVIU MICLE, din com. Șieu, jud. Maramureș • „*Dumnezeu să vă rănduiască multă sănătate la toți membrii redacției. Mai lansați concursuri. Mă pasionează*”.

IOAN OLTEAN, pensionar, din Ocna Mureș • „*În armată, în timpul liber, revista dv. mi-a fost un neprețuit tovarăș, citind-o cu interes și împrumutând-o și colegilor, cu reticențe, spre a nu se pierde*”.

ANDREI NEGREA, din com. Crișan, jud. Hunedoara • „*Chiar dacă nu sunt o specialistă în domeniu, apreciez toată străduința dvs. de a face cunoscute adevărurile istorice. Și, nu numai atât, am văzut că încurajați tinerii spre studiul istoriei și le răsplătiți munca*”.

ELENA POPESCU, studentă, din Pitești • „*Am 44 de ani și îmi place mult Magazinul istoric, având colecția completă din 1967. Particip cu drag la concursurile dv., pentru îmbogățirea cunoștințelor mele de istorie*”.

DANIELA MARIANA NICULESCU, operator principal la Oficiul de calcul al Regionalei C.F. din Craiova.

Mulțumim tuturor celor care ne-au scris, împărtășindu-ne dragostea lor pentru istorie și pentru revista noastră.

Și acum informațiile finale – mult așteptate – despre concursul lunii mai.

Au sosit 772 scrisori cu răspunsuri, dintre care 28 nu au putut participa la tragerea la sorți, neavând atașat talonul de concurs sau răspunsurile fiind greșite. Oricum, este un număr extrem de mic de buletine eronate, semn că acest concurs a solicitat atenția participanților în mod cu totul deosebit.

Iată acum câștigătorii desemnați în urma tragerii la sorți efectuate, ca și la ediția precedentă, în redacție, în ziua de 17 iulie 1996.

MARELE PREMIU, ÎN VALOARE DE 200 000 LEI, NEIMPOZABIL, oferit de S. C. **ALGERNON SRL, DIRECTOR DOMNUL DAN SOCRATE CALOIAN**

• **GEORGE MIHALCEA**, din com. Tâmboiesti, jud. Vrancea

CELE 5 MENȚIUNI, constând în 5 abonamente pe un an la *Magazin istoric*, începând cu luna ianuarie 1997, au fost câștigate de:

• **MIRCEA GEORGESCU**, student, din Craiova

• **NICOLAE PRUNEȘ**, pensionar, din Slobozia

• **ALINA DAVID**, elevă, *Clubul copiilor și elevilor*, din Găești

• **ALEXANDRU OBREJA**, economist, din București

• **ELENA SANDU**, profesoară, din București
Felicitările noastre, atât câștigătorilor cât și tuturor participanților la *Concursul lunii mai!*

COPERTELE

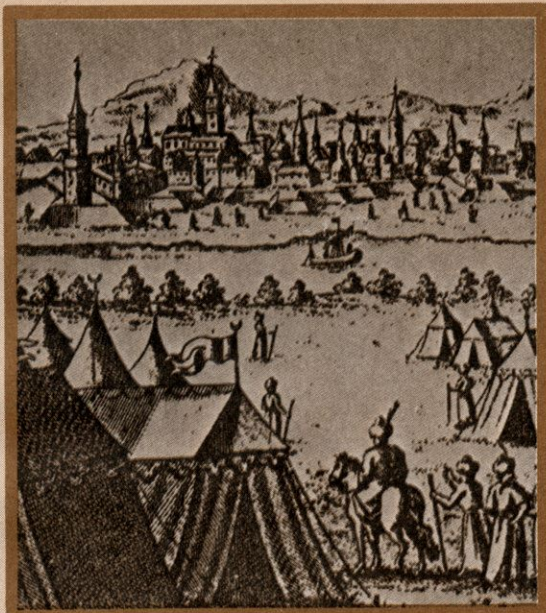
① ② Bolnița Coziei este ctitoria domnului Radu Paisie. Sunt reprezentați drept ctitori domnul (coperta ②), fiul său Marco și doamna Roxanda (coperta ①) (**Un domnitor controversat...**, p. 49)

③ În salonul lui Apollo din palatul de la Versailles se află și acest tablou ce îl înfățișează pe Regele Soare (**Un monarh francez, speranța Irlandei?**, p. 73)

④ Samarkandul, orașul iubit al lui Timur-Lenk, și-a continuat viața și după moartea temutului suveran. În imagine, detaliu dintr-o medrese (școală religioasă) înălțată la începutul secolului XVII (**Un oraș îl înfruntă pe Timur-Lenk**, p. 89)

PLANȘELE

① ② ③ ④ Propunem în acest număr cititorilor noștri o imaginară călătorie prin câteva orașe europene, cum arătau ele (sau, în unele cazuri, cum le-au închipuit gravorii) în vremea lui Ludovic XIV. Vom începe cu Bucureștii, într-o gravură de epocă. Să zăbovim apoi în preajma Palatului ducilor de Brabant din Bruxelles. Un salt până la Stockholm (o gravură din *Civitates orbis terrarum*), apoi, în apropiere, la Berlin și din nou într-o capitală scandinavă, Copenhaga, pentru a reveni în Germania, la Iena. În sfârșit, ultimele două orașe sunt Varșovia și Istanbul, capitalele celor două state aflate într-o aspră rivalitate în secolul XVII

*Orășe
europene
în
vremea
lui
Ludovic
XIV*

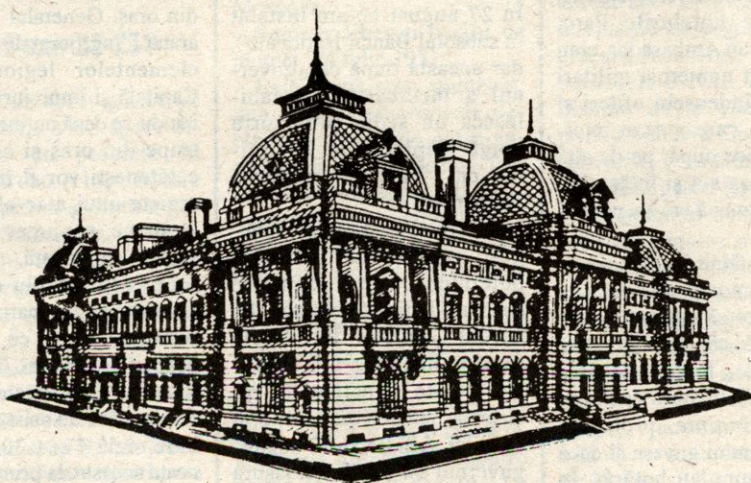

**Istoria
bancare**

**civilizației
românești**

AUGUST 1944:

GUVERNUL DIN SUBSOL

Pare ciudat, dar așa cum rezultă din mărturiile citate în prima parte a acestui articol, în ziua de 24 august 1944, noul guvern român format în urma loviturii de stat din după amiaza zilei precedente nu reușise încă să se întrunească în plenul său. Situația era, într-adevăr, excepțională și se va menține astfel câteva zile, ilustrând și prin aceasta

curajul și responsabilitatea celor care se încumetaseră să ia o astfel de hotărâre.

În momentul arestării celor doi Antonești, o parte dintre viitorii miniștri se aflau în incinta Palatului Regal, alții s-au prezentat, în orele următoare evenimentului, iar o altă parte a lor a fost împiedicată să mai ajungă acolo, din cauza evoluției rapide a evenimentelor.

Un du-te vino guvernamental

Încă din prima clipă, Palatul Regal se dovedise a nu fi un sediu sigur: în imediata sa apropiere, în diverse clădiri, între care hotelurile Parc, Splendid sau Ambasador, erau încartiruiți numeroși militari germani, îndeosebi ofițeri și subofițeri, care puteau interveni în orice clipă; pe de altă parte, și așa s-a și întâmplat, aviația germană era un pericol real.

N-am întâlnit încă un document, memorialistic sau de arhivă, care să cuprindă o referire cât de cât certă din care să rezulte cu limpezime dacă organizatorii loviturii de stat au discutat *înainte* problema sediului noului guvern și dacă *da*, ce anume au hotărât. În această situație, nu ne rămâne decât să parcurgem cu atenție un alt set de mărturii care completează, semnificativ, credem noi, cronologia evenimentelor din acele zile.

„Eram secretarul lui Iuliu Maniu și, după 23 august, secretar general al Consiliului de Miniștri. *Am lucrat șase-șapte zile în subsolul Băncii*, pregătind plecarea comisiei de armistițiu“ [subl. ns.]. Acest pasaj l-am desprins din cartea recent apărută sub titlul *Coposu. Confesiuni. Dialoguri cu Doina Alexandru*. Știm sigur că delegația română pentru semnarea armistițiului a plecat spre Moscova în ziua de 29 august; dacă pregătirea ei a durat „șase-șapte zile“ în subsolul Băncii, cum afirmă Corneliu Coposu, înseamnă că guvernul s-a reunit aici, măcar parțial, încă din 24 august sau

chiar din noaptea de 23/24 august. Tot Corneliu Coposu ne spune că „între 23 și 26 august, guvernul n-a avut un sediu fix. În 27 august ne-am instalat în subsolul Băncii Naționale“, dar aceasta după ce „guvernul a încercat să-și stabilească un sediu provizoriu lângă Capitală, la Bolintinul din Vale, în cazarma pionierilor“.

În dimineața zilei de 26 august, aviația aliată executase puternice bombardamente asupra pozițiilor germane din nordul Capitalei, iar trupele române lichidaseră în cursul zilei toate punctele de rezistență inamice din interiorul orașului. Așadar, în 27 august, guvernul își putea desfășura nestingherit activitatea în oraș.

Ion Hudiță pretinde că în dimineața de 24 august, în jurul orei 10, Iuliu Maniu, pe care îl întâlnise în casa unui prieten, Elecheș, i-a povestit că deja participase la o ședință a guvernului ce se desfășurase în subsolul Băncii Naționale: „La ședință s-a analizat situația. Șeful Statului Major, Mihail, a făcut o dare de seamă asupra măsurilor militare luate pentru a face față unui atac al nemților și pentru ocuparea centrelor ocupate de ei în Capitală. Generalul Aldea, ministru de interne, a prezentat un scurt raport asupra participării comitetelor celor patru partide din Bloc, alături de armată, la ocuparea punctelor principale din oraș... Sănătescu, considerând situația nesigură pentru guvern în Capitală, a propus și Consiliul a aprobat, ca sediul

lui să fie stabilit pentru moment în Bolintinul din Vale; totodată, s-a lăsat ordin scris șefului de Stat Major să apere Capitala cât o putea, iar în caz de înfrângere, s-o predea nemților, retrăgând trupele noastre din oraș. Generalul Aldea s-a arătat f. îngrijorat de atitudinea elementelor legionare din Capitală și împrejurimi, întrebându-se dacă puținele noastre trupe din oraș și comitetele cetățenești vor fi în stare să reziste unui atac al trupelor germane, conjugat cu o răzvrătire legionară. Aldea a propus lui Maniu ca aceste comitete să fie înarmate chiar în cursul nopții cu arme din depozitele armatei. Ghiță Pop, Romulus Georoceanu și Cezar Simionescu au asistat toți trei, între orele 4 și 6.30, în dimineața aceasta, la primirea acestor arme... După terminarea ședinței, toți miniștrii prezenți s-au dus la departamentele lor. Sănătescu a plecat la Statul Major împreună cu Mihail, iar Maniu a venit la locuința lui Elecheș, unde se afla în acest moment“¹.

Dincolo de informațiile extrem de interesante (problema gărzilor civile înarmate, de exemplu), există în acest fragment o evidentă inadverență de ore: atât registrul de audiențe al Palatului Regal, cât și mărturia lui Sănătescu însuși și aceea a locotenent-colonelului O. Răuță, pe care le-am citat amplu în prima parte a acestui articol, nu înregist-

¹ Multumim domnului academician Dan Berindei pentru posibilitatea de a consulta acest nou fragment din *Jurnalul politic* al lui I. Hudiță, lucrare aflată în curs de tipărire sub îngrijirea domniei sale. (Vezi ample extrase publicate în avangardă de revista *Magazin istoric*, nr. 6-12/1993 și 2-9/1994.)

trează, pentru ziua de 24 august, o prezență a șefului noului guvern în *subsolul B.N.R.* înainte de aproximativ ora 16.00, fapt confirmat și de relatarea generalului Aldea.

24-25 sau 25-26?

Ajunși în acest punct și, parcă pentru a ne spori dificultățile de precizie în legătură cu data și locul în care s-a ținut prima ședință a guvernului Sănătescu, Lucrețiu Pătrășcanu, într-o declarație dată în perioada cât era arestat și anchetat, vine cu un element în plus: „În prima ședință a Consiliului de Miniștri, a guvernului Sănătescu, care a avut loc în ziua de 25 august 1944, în *subsolul B.N.R.* [subl. ns.], s-a ridicat chestiunea începerii imediate a tratatelor de armistițiu. Pe front se luase deja contact între comandamentul sovietic și cel românesc. Maniu a propus, când a început discuția, ca din partea României să fie trimis un general. Chestiunea începerii tratatelor de armistițiu a ridicat-o ministrul de externe de atunci, Niculescu-Buzești. M-am ridicat împotriva propunerii lui Maniu, care și cu această propunere se menținea pe vechia lui poziție de a nu lua nici un angajament politic ca șef al P.N.Ț. în ce privește armistițiul. Eu am cerut ca să se trimită o delegație mai largă – în care să fie reprezentat și elementul politic din noul guvern... În prima ședință cu Secretariatul partidului [comunist], în ziua de 26 sau 27 august, am comunicat cele discutate în Consiliul

de Miniștri relativ la armistițiu și Secretariatul a aprobat să plece în calitate de președinte al delegației la Moscova.

Semnez liber și nesilit de nimeni, 24 iulie 1951¹.

Este, după cum spuneam, una dintre numeroasele declarații smulse de către anchetatorii lui Pătrășcanu. Trecură numai șapte ani de la evenimente, dar condițiile în care au fost obținute aceste declarații explică unele eventuale inexactități. Astfel, se știe că un emisar român a stabilit contacte cu comandamentul sovietic în ziua de 26 august 1944. Pătrășcanu însuși, de altfel, pare a-și lua o marjă de siguranță atunci când pentru prima ședință în legalitate a Secretariatului P.C.R. folosește formula „26 sau 27”, același lucru putând fi valabil deci și în cazul primei ședințe a guvernului, adică 24 sau 25, ori 25 sau 26¹.

În fond, pentru istoric important nu este a stabili doar cronologia strictă a evenimentelor, ci mai ales conținutul și sensul lor. În această idee vom și introduce în discuție alte două mărturii. Prima aparține lui Traian Borcescu – șeful Secției II Contrainformații din cadrul S.S.I.,

¹ Iată ce citim într-un articol publicat de Constantin Nicolae în *Magazin istoric*, nr. 8/ 1974, p. 63: „În 26 august, într-o ședință a Consiliului de Miniștri s-a hotărât trimiterea unui delegat al guvernului să ia legătura cu unul din Comandamentele sovietice superioare. Chiar în acea zi [subl. ns.] s-a luat un prim contact cu un Comandament de armă. La 28 august, unul din miniștrii români a ajuns la comandantul Frontului 3 ucrainean. El a stabilit cu generalul Tolbuhin escala delegației române de armistițiu pe aerodromul Odessa”.

„omul care trebuia să știe totul”. „M-am prezentat chiar în cursul serii [de 23 august – n.n.], către ora 21.00, generalului Sănătescu la Palat și m-a felicitat pentru tot ce am pregătit în vederea consolidării acestui act”. El își amintește că în ziua de 24 august (nu precizează însă ora), a mers în *subsolul B.N.R.* pentru a discuta unele chestiuni cu primul ministru Sănătescu, cu care prilej i-a întâlnit acolo pe Rică Georgescu („care fusese și era agent al Serviciului de informații englez și care luase conducerea Ministerului economiei naționale”) și Ivor Porter (radiotelegrafistul grupului de Chastelain, lansat în decembrie 1943 în România și capturat de autoritățile române), acesta din urmă aflându-se acolo încă din seara de 23 august (*Magazin istoric*, nr. 9/1993).

În siguranță, dar izolați

Să-i dăm, în sfârșit, cuvântul lui Ivor Porter. În cartea sa *Operațiunea „Autonomus”*, apărută în 1991 și în limba română, introducerea lui George G. Potra și Delia Rădulescu, Porter povestește că în dimineața de 24 august discuta cu Maniu la Palatul Regal, când „s-a auzit o explozie. Ferestrele s-au zguduit... Am ieșit în curte și am văzut că pagubele de până acum erau considerabile. Au fost uciși soldați, iar răniții erau duși jos în adăpost... Într-un colț al pivniței, Sănătescu ținea o ședință ad-hoc. I-am zărit pe Buzești, pe Maniu, Styrcea și pe... Rică Georgescu – Jockei...

Problema cea mai urgentă era stabilirea legăturii radio [cu Aliții - *n.n.*]...

Palatul va deveni în curând de nelocuit... S-a transmis că ar fi nimerit să ne mutăm în subsolurile Băncii Naționale¹.

Cu o mașină, în care au luat loc Porter, Rică Georgescu, Pogoneanu și Maniu, s-au deplasat la Banca Națională. „Guvernatorul Băncii Naționale [Constantin Angelescu - *n.n.*] ne-a întâmpinat la intrare și a încercat să ne facă viața cât se putea de confortabilă în subteranele sale. A eliberat câteva rafturi, ca să avem fiecare câte un fel de pat suprapus pe care să ne culcăm. Am cercetat stația [radio a] regelui [adusă cu ei de la Palat - *n.n.*], dar nu am putut să fac nimic cu ea... La Bancă ne simțeam în siguranță, dar izolați. Nu aveam habar dacă Chas[telain] a ajuns la Istanbul. Nu știam ce se întâmplase cu regele. Nu aveam decât frânturi de vești în legătură cu luptele din provincie și ghi-ceam doar cum evolua bătălia pentru București după direcția și apropierea împușcăturilor. În clădirea Băncii se afla un aparat de radio, așa că ne parveneau știri despre lumea din afară...

Seara, generalul Sănătescu a venit pe jos până la Bancă să sfătuiască pe toată lumea să părăsească Bucureștii; nu se știa dacă orașul va rezista. Câțiva miniștri plecaseră împreună cu regele, în timp ce alții se duseseră la câțiva kilometri de oraș, la Bolintin. Rică Georgescu și cu Niculescu-Buzești, noul ministru de externe, care se afla și el în

subsolul Băncii, au hotărât să stea pe loc; așa că am rămas și eu cu ei².

În continuare Porter povestește că în cursul nopții de 24 august Buzești și Rică Georgescu s-au dus la Marele Stat Major („cartierul general al armatei“, cum zice el), pentru a căpăta informații despre situație. De acolo s-au dus la închisoarea din Plevnei, unde se afla o stație de radio capturată odată cu arestarea lui Nicolae Țurcanu¹, întorcându-se la B.N.R. „înainte de a se crăpa de ziuă“, aici prezentându-se și operatorul radio Nicolae Țurcanu, tocmai „la timp să prindă emisia de la ora 7.15“. Deci ne aflăm deja în dimineața de 25 august: „O jumătate de duzină de bărbăți – povestește Porter – stăteam cu ochii ațintiți la Țurcanu cum transmitea și asculta, iar transmitea și iar asculta, repetând figura de 15, poate de 20 de ori, până când a ridicat mâna, deși nu se auzea nici păs în subsol cu excepția tăcânitului manipulatorului. Deodată, ritmul s-a schimbat și legătura a fost stabilită... Mesajele au fost transmise de către noi cu ajutorul cifrului meu pentru SOE Cairo...

Acele câteva zile petrecute în subsoluri au fost extraordinare pentru Rică și pentru mine. Primul ministru și majoritatea membrilor cabinetului plecaseră din București, iar Maniu, care se mutase

la un amic de-al său din oraș, apărea doar din când în când... În ceea ce mă privește, mă aflam într-o situație falsă. Nu aveam nici o calitate oficială în România, totuși în ochii tuturor românilor eu reprezentam Marea Britanie. Am fost invitat la Bolintin, satul în care se mutase Sănătescu, să particip la o parte a unei întruniri ministeriale, dar nu-mi pot aminti nici în ruptul capului în legătură cu ce au dorit să mă consulte...

Am părăsit subsolurile la 27 august...

În finalul acestei curse cu numeroase meandre și obstacole, cititorul se poate întreba: ce s-a dorit?

În lipsa unor stenograme ale ședințelor guvernului din acele zile, am căutat să ne facem o idee cât mai reală despre condițiile cu totul speciale în care și-a desfășurat activitatea noul guvern. Concluzia la care am ajuns este aceea că guvernul, deși obligat să lucreze pe echipe de miniștri, aflate la Bolintinul din Vale sau în subsolul Băncii Naționale, a rezolvat cu succes extrem de importante sarcini pe care și le asumase, asigurând consolidarea loviturii de stat de la 23 august 1944.

Iar pentru serialul nostru, am vrut să ilustrăm cât mai convingător posibil un fapt afirmat adesea, dar nu îndeajuns cunoscut și reliefat: Bătrâna Doamnă a fost gazda implicată a unuia din marile momente ale istoriei contemporane românești.

(Va urma)

**Cristian PĂUNESCU,
Marian ȘTEFAN**

¹ Nicolae Țurcanu, agent britanic arestat de autoritățile române în primăvara lui 1944, în timp ce transmitea mesaje radio pentru Cairo din partea lui Maniu. A rămas în arestul S.S.I., până la 23 august.

RĂZBOIUL RECE

A ÎNCEPUT ÎN ROMÂNIA

ELIZABETH HAZARD

• Sub stricta supraveghere a Securității • Noaptea, pe lacul Snagov • Drepturile omului – o armă eficientă • „Proclamație de prietenie către poporul României“, în Congresul american • 1951 – Primul contact dintre România și Richard Nixon • Moartea lui Stalin oferă noi posibilități • Dezinteresul interesat al campionilor libertății

Așa cum cititorii Magazinului istoric au putut constata și din paginile pe care revista le-a consacrat evoluției problemei clauzei națiunii celei mai favorizate (nr. 1-12/1993), între opiniile americanilor aflați la post în România și hotărârile administrației din Washington au existat adesea deosebiri notabile. Fapt explicabil prin diferența de percepție, dar și de perspectivă a celor două categorii. Discrepanța venea însă și dintr-o altă rațiune, pe care doamna Elizabeth Hazard o surprinde foarte bine: natura dublă a politicii S.U.A. față de regimurile comuniste. Pe de o parte, Washingtonul a căutat să încurajeze orice opoziție față de acestea. Pe de altă parte, americanii au refuzat orice escaladare care putea duce la un conflict armat direct cu Moscova. Așa cum subliniază autoarea, trebuie să recunoaștem că, în epoca armelor atomice, o asemenea politică era o dovadă de înțelepciune.

În egală măsură, avem încă o dovadă clară a faptului că prăbușirea comunismului s-a datorat în primul rând defectelor sale

constitutive fundamentale și epuizării oricărei rațiuni de existență, și nu „agenturilor“, cum au crezut – și mai cred încă – mulți. Sigur, nimeni nu exclude și rolul acestora, dar nu li se poate atribui cătuși de puțin serviciilor secrete occidentale rolul decisiv, regimurile comuniste căzând din propria lor incapacitate politică și economică.

În sfârșit, așa cum am mai spus, cartea doamnei Elizabeth Hazard – Cold War Crucible: United States Foreign Policy and the Conflict in Romania. 1943-1952 (Creuzetul Războiului rece. Statele Unite și conflictul din România. 1943-1952), care va putea fi în curând citită și în limba română, în versiunea apărută la Editura Univers enciclopedic – aduce suficiente mărturii care atestă că românii nu au așteptat cu brațele încrucișate instaurarea comunismului.

Încheind aici avanpremiera noastră editorială, invităm pe cititori să își procure cartea, de unde vor putea afla și multe alte amănunte, pe care nu le-am putut cuprinde în spațiul nostru restrâns.

Oamenii lui Porter

Pe măsură ce tensiunea Războiului rece sporea, viața începuse să devină extrem de dificilă pentru americanii care trăiau la București. Gordon Mason spune că restricțiile dure puse activităților sale zilnice și ale colegilor săi le făceau misiunea extrem de dificilă.

Personalul administrativ și șoferii (nu li se permitea să conducă) erau angajați ai Securității, care îi supravegheau îndeaproape. Erau urmăriti când plecau de acasă și de la birou, iar depășirea marginilor Bucureștiului era interzisă. C.I.A., dornică să își protejeze capacitatea de a opera în cercurile oficiale, i-a ordonat lui Mason să nu aibă

contacte cu liderii mișcării de rezistență; oricum, spune el, asemenea contacte ar fi fost imposibile, ținând cont de restricțiile stricte impuse mișcărilor lui.

Statutul Legației era întotdeauna fragil și membrii săi erau periodic învinuiți de activități de spionaj, declarați *personae non gratae* și expulzați din țară. În 1948, guvernul

român l-a expulzat pe colonelul John Lovell, șeful echipei reunite de informații a Armatei, Marinei și Aviației (JANA). Succesorului său, căpitanul Herschel Hutsinpillor, i s-a cerut de asemenea să părăsească țara, după ce a fost prins ascunzând arme și muniții în lacul Snagov, lângă București, pe care guvernul român le-a considerat destinate unui grup de luptători din mișcarea sionistă. În 1951, guvernul român a acuzat U.S.I.S. și Oficiul pentru informații britanic (B.I.O.) de activități de spionaj și a cerut închiderea lor. Funcționarii români, care lucraseră în respectivele oficii de la sfârșitul războiului, au fost acuzați de trădare și judecați într-un proces căruia i s-a făcut mare publicitate și în care au recunoscut cea mai mare parte a acuzațiilor. Annie Samuelli, o tânără din București, a mărturisit că fusese recrutată să lucreze pentru agentul britanic Ivor Porter, în 1944. Sora ei, Nora, și Liviu Nasta, un cunoscut jurist român, care lucrase în cadrul biroului U.S.I.S., au mărturisit că și-au folosit relațiile pentru a oferi lui Burton Berry, Roy Melbourne și succesorului lor, Rudolph Schoenfeld, informații despre mișcările trupelor sovietice. De asemenea, le-au relatat despre activitățile mișcării de rezistență și orice zvon pe care îl aflau despre diferențele politice din interiorul partidelor comunist și socialist „pentru exploatarea eventualelor neînțelegeri”. Annie și Nora Samuelli au mărturisit că au cunoscut amănuntele planurilor de evacuare a liderilor opoziției. Annie Samuelli a spus că a primit mici cantități de arme și muniție de la Ivor Porter și le-a ascuns pentru luptătorii din rezistență. Ambele surori au recunoscut că au înțeles faptul că informațiile generale politice și culturale pe care le-au furnizat urmau să fie folosite de B.B.C. și Vocea Americii în transmisiunile pentru România. Frank Dunham, directorul U.S.I.S., i-a spus Norei Samuelli că Vocea Americii „era o armă eficientă pentru încurajarea grupurilor ilegale și

provocarea de revolte în România”, a declarat ea. Acuzații au primit condamnări la închisoare pe termen lung, iar Statele Unite și Marea Britanie au depus plângeri oficiale, denunțând incorectitudinea proceselor și protestând contra închiderii birourilor lor de presă și informații.

În ciuda eforturilor sale de a-și apăra suveranitatea și a-și afirma dreptul legitim, ca națiune suverană, de a fi liberă de subversiunea și amestecul din afară, guvernul României era încă legat de respectarea prevederilor tratatului de pace semnat în 1947 cu cei trei aliați din vremea războiului. Tratatul de pace stipula că guvernul proteja și respecta drepturile omului: libertatea de asociere și expresie, libertatea religiei, presă liberă, dreptul de a vota pentru reprezentanți politici, fără teama de represiune. Arestarea și trimiterea în pușcărie a oamenilor doar pentru că își exprimau opiniile anticomuniste sau simpatiile pro-occidentale violau prevederile tratatului în domeniul drepturilor omului. Interzicerea accesului agenților de presă occidentale la surse din interiorul României viola prevederile relative la libertatea presei. În ambele cazuri, Statele Unite și Marea Britanie s-au hotărât să folosească pârghiile oferite de legile internaționale pentru a obține o relaxare a restricțiilor și a pune capăt abuzurilor contra drepturilor omului. Valoarea de propagandă a efortului era, desigur, de o importanță vitală pentru ambele țări.

În februarie 1948, Statele Unite și Marea Britanie au înaintat prima dintr-o serie devenită permanentă de note oficiale către guvernul român, prin care protestau contra încălcării drepturilor omului și a nerespectării flagrante a prevederilor tratatului de pace. Departamentul de stat a pus la punct și o altă strategie prin care să exercite presiuni. Alcătuind cu grijă o listă a violărilor drepturilor omului din fiecare dintre statele satelite – ale căror detalii erau furnizate în cea mai mare măsură de către emigranți – Statele Unite și Marea Britanie au

blocat cererea de admitere a României la Națiunile Unite și au făcut apel la Adunarea Generală pentru stabilirea unui comitet internațional care să investigheze abuzurile. În 1949, Statele Unite au dat și un nume strategiei: „Proiectul Națiunilor Unite pentru drepturile omului”.

„Manifestul de la Princeton”

România a fost admisă, până la urmă, la Națiunile Unite, în 1955. (Magazin istoric, nr. 12/1995). Din 1948 și până atunci, Adunarea Generală a fost arena unor confruntări între occidentali și sovietici în problema respectării drepturilor omului în țările satelite Moscovei. O altă problemă care i-a preocupat pe americani au fost rapoartele tot mai frecvente despre sporirea efectivelor militare sovietice și ale aliaților lor, depășindu-se plafoanele stabilite prin Tratatul de pace pentru aceștia din urmă. După cum arată Elizabeth Hazard americanii au realizat semnificația acțiunii după izbucnirea războiului din Coreea, în iunie 1950. De altfel, cititorii revistei Magazin istoric dispun deja de o extraordinară mărturie despre acest subiect, publicată în nr. 11/1995. Să adăugăm acum ceea ce spune Elizabeth Hazard.

Comandamentul european din Frankfurt a avertizat că mobilizarea sovietică și est-europeană înseamna că „Iugoslavia și posibil Grecia puteau fi țintele unor atacuri ale țărilor satelite sau în combinație cu sovieticii”. Concluzia era că un atac imediat era puțin probabil, dar se avertiza asupra întăririi măsurilor de precauție. Consiliul Național de Securitate a adoptat o rezoluție (NSC/68) care includea și o intensificare a ofensivei nemilitare contra Uniunii Sovietice, inclusiv acțiuni de natură economică, politică și psihologică „pentru a spori starea de neliniște și revoltă în țările satelite”. Bugețul OPC a crescut în următoarele luni și numărul operațiunilor sale s-a multiplicat. Cele mai multe s-au desfășurat în Asia, dar s-a obținut o

sporire substanțială și a celor din Europa. Gordon Mason, care s-a întors la Washington în 1951 pentru a răspunde în cadrul C.I.A. de România, spune că numărul operațiunilor OPC la Atena a crescut, iar numărul recrutărilor de voluntari s-a multiplicat.

O altă măsură adoptată de americani s-a dovedit mai puțin inspirată. Congresul S.U.A. a votat o lege prin care se permitea înrolarea a 250 000 refugiați din Europa de Est. C.I.A. a avertizat asupra consecințelor propagandistice negative ale măsurii, membrii noului corp putând fi taxați de propagandă comunistă drept „carne de tun” pentru țelurile imperialiste americane. La scurtă vreme, Moscova a lansat o masivă campanie de propagandă internațională în favoarea păcii, denunțând agresiunile imperialismului contra popoarelor lumii. Amenințarea președintelui Truman cu folosirea bombei atomice în Coreea crease panică în rândul oamenilor din ambele tabere. În Statele Unite, kongresmenul Charles Kersten a denunțat politica de „îndiguire” a comunismului susținută de George Kennan drept un eșec și a propus un amendament prin care se sporeau posibilitățile de recrutare a unor voluntari din țările est-europene. Caracterul secret al activităților OPC au împiedicat administrația să îi replice lui Kersten, care devenea pe zi ce trecea mai activ.

Kersten a citit în Congres o „Proclamație de prietenie către poporul României”, de cinci pagini. El spunea că Statele Unite trebuia să își reafirme hotărârea de a elibera România, să ceară ca drepturile omului

Dr. Petru Groza îl felicită (în 1952) pe Gheorghe Gheorghiu-Dej cu prilejul numirii sale în funcția de președinte al Consiliului de Miniștri

Cu ocazia votării noii Constituții R.P.R., în 1952, muncitorii de la uzinele Vulcan își manifestă „totala adeziune”

Moartea „Tătucului” a fost marcată de mitinguri de doliu în toate țările „lagărului” socialist. Aspect de la o asemenea manifestare ținută la 5 martie 1953, la București în Piața Aviatorilor, devenită atunci Piața Stalin

să fie respectate pentru cetățenii ei, să insiste pentru retragerea imediată a trupelor sovietice și să rupă relațiile diplomatice cu Bucureștiul. Pentru membrii administrației Truman, asemenea declarații publice făcute de membrii ai Congresului erau periculoase de contraproductive, amenințând să distrugă valul complex de operațiuni care alcătuiau politica de „îndiguire” și războiul ascuns dus contra Uniunii Sovietice.

Replica blocului sovietic nu s-a lăsat așteptată. La București ziarul Scânteia a denunțat amestecul în treburile interne ale țării și folosirea legionarilor în activitățile de spionaj ale Occidentului. Reprezentanții Marii Britanii și ai S.U.A. în România au atras atenția în capitalele respective asupra pericolului ca succesele inițiale ale propagandei occidentale axată pe drepturile omului să fie pierdute.

O reorganizare majoră a C.I.A. s-a petrecut în 1951 când directorul nou numit, ambasadorul Walter Bedell Smith, a ordonat contopirea O.P.C. și O.S.O. în Directoratul pentru planuri. Comitetul pentru strategie psihologică, creat de N.S.C. în iunie 1951, a intrat în competența noului Directorat, sub autoritatea lui Allen Dulles, director adjunct la Planuri, și Frank Wisner, șeful operațiunilor sale. El a fost însărcinat cu crearea unei structuri îngrădite pentru coordonarea eforturilor războiului psihologic. În mandat era inclusă și responsabilitatea pentru acțiuni care „să aducă succesul revoluției în U.R.S.S. sau în oricare dintre sateliții săi”. Subsecretarul de stat, adjunctul secretarului de stat la apărare și directorul C.I.A. făceau parte din Comitet.

În luna mai 1952, membri ai Departamentului de Stat, ai C.I.A., ai Comitetului pentru strategie psihologică și ai Comitetului Național pentru Europa Liberă s-au întâlnit la Princeton, New Jersey, ca să pună la punct o strategie pentru a contracara presiunea republicană și a asigura popoarele din Europa de Est că administrația Truman era hotărâtă în continuare să lupte pentru

libertatea lor. Raportul final al conferinței, intitulat „Manifestul de la Princeton”, reafirma că obiectivul final al politicii S.U.A. era să lucreze pentru „independența politică a acelor țări, într-un cadru care să mențină pacea”. Recunoscând că obiectivul de a atinge integrarea politică și economică a Europei de Est în mod pașnic în acest cadru putea dura ani de zile, Manifestul afirma că „poporul american nu-și va pierde niciodată interesul față de alte popoare care doresc să fie libere”.

Conexiunea Malaxa - Nixon

Așa cum se știe, republicanii au fost totuși cei care au câștigat alegerile, în noiembrie 1952. Și aceasta în ciuda unui incident neplăcut, care a implicat emigrația română în campania electorală a vicepreședintelui republican, Richard Nixon. Iată cum relatează episodul doamna Elizabeth Hazard.

Mason răspundea de relațiile cu Comitetul Național Român și coordona sprijinul acordat acestuia de către C.I.A. La începutul anului 1951, el a aflat că Nicolae Malaxa a cerut din nou o viză permanentă de intrare în S.U.A., solicitându-i sprijinul și senatorului de California, Richard Nixon. Malaxa se oferea să construiască în orașul natal al acestuia, Whittier, o uzină de țevi extrudate. El apelase la serviciile partenerului de avocatură al lui Nixon, Thomas Bewley, ca să îi reprezinte interesele acolo și să îl ajute să obțină aprobările necesare construcției.

C.I.A. și Departamentul de Stat vroiau totuși ca Malaxa să nu intre în țară. Mason știa că Agenția dispunea de întregul sprijin al liderilor Comitetului Național Român, care nu doreau ca Malaxa să se amestece în treburile lor. Legăturile lui anterioare cu legionarii și cu guvernul comunist din România, se temeau ei, puteau păta reputația emigrației române și diviza și mai mult o comunitate deja fragmentată. După câteva luni, Vișoianu a informat că avea dovada clară că Malaxa vărsase

sume substanțiale de bani lui Richard Nixon în schimbul sprijinului său. Mason a primit permisiunea de a plăti și a primit copiile a două ordine de plată de câte 100 000 dolari, pentru Richard Nixon și pentru fratele său, Ed.

Împreună cu Frank Wisner, Mason s-a dus la directorul C.I.A., Walter Bedell Smith. Acesta i-a cerut lui Mason să îi predea toate documentele, spunând că va prezenta situația Casei Albe. Spre surpriza lui Mason, administrația Truman a hotărât să nu facă publice documentele. Într-un discurs rostit la Checkers, Nixon a negat zvonurile care începuseră deja să circule, salvându-și cariera politică.

Mason a aflat ulterior că Walter Bedell Smith îl sfătuisese pe președintele Truman să nu furnizeze documentele pentru campania candidaturii democrat, Adlai Stevenson, arătând că asocieri anterioare a lui Malaxa cu Adolph Berle, care lucrase în administrația Truman, putea fi și ea făcută publică stânjenindu-i pe democrați la fel de mult ca și legătura cu Nixon pe republicani. Mason a subliniat că Berle fusese avocatul lui Malaxa, fiind plătit pentru serviciile juridice, nu mituit pentru favoruri politice. Această departajare a fost pierdută, se pare, de Bedell Smith, care, nu trebuie uitat, fusese șeful de stat major al generalului Eisenhower în timpul celui de al doilea război mondial și, în mod sigur, păstra încă sentimente de loialitate față de fostul său comandant.

Cu toate acestea, Malaxa a primit până la urmă o viză rezidențială pentru Statele Unite, deși niciodată nu a construit o întreprindere metalurgică în California. Totuși, colaborarea lui cu Nixon este un exemplu dezgustător al modului în care politica S.U.A. de a contracara hegemonia sovietică în Europa de Est, prin exploatarea resurselor refugiaților și celor care trecuseră Cortina de fier, era cuprinsă de amoc în anii de început ai Războiului rece. Nu numai că americanii au continuat să folosească membrii îmbătrâniți și discreditați ai elitei românești pentru a păstra vie

opoziția anticomunistă, dar adesea s-au găsit asociați cu elemente politice lipsite de scrupule și altele din aripa de extremă dreapta, care erau înclinată să își urmărească propria lor agendă, în vreme ce se bucurau de sprijinul american în cruciada comună. Diplomați pricepuți și cu multă experiență ai administrației Truman, oameni precum George Kennan și George Marshall, au fost cei care au încurajat primii utilizarea acelor oameni pentru realizarea obiectivelor politicii de „îndiguire”. Mulți, precum Nicolae Malaxa, generalul Rădescu și Valerian Trifa, au găsit calea de a manipula procesul electoral și a se insinua în dinamica politică a Statelor Unite.

Administrația Eisenhower fusese aleasă pe baza unei platforme care promitea să dea peste cap comunismul și să permită eliberarea Europei de Est. Odată instalat, limbajul strident al campaniei electorale a trebuit transpus într-o politică ce putea să facă față variatelor realități ale puterii sovietice în regiune.

Moartea lui Iosif Stalin în martie 1953 a creat o serie de oportunități noii administrații și a forțat-o să înfrunte o suită de răspunsuri alternative pentru realizarea obiectivelor Statelor Unite în Europa de Est. Comitetul de strategie psihologică a elaborat imediat un set de orientări pentru a face față noii conduceri sovietice.

Revolta din Germania de Est, din iunie 1953, a născut inițial optimism la Washington în credința că monolitul comunist s-ar fi putut să se prăbușească, provocând o rapidă trecere în revistă a vulnerabilităților sovietice în Europa de Est. Numeroase studii au confirmat că deși sovieticii reușiseră să potolească insurecția est-germană, rezistența anticomunistă activă și pasivă era răspândită.

Pe de altă parte, existau în administrația Eisenhower și oameni care doreau o apropiere de sovietici și o reducere a tensiunilor în Europa. În aprilie 1953, președintele Eisenhower a ținut un discurs pregătit cu grijă în fața Societății americane a

editurilor de presă, care semnală o orientare către politica de coexistență. El s-a referit și la costul teribil al înarmării. De îndată, textul cuvântării a fost difuzat în întreaga lume.

Trăznetul lui Hrușciov

În vara anului 1953, Departamentul de Stat a trecut în revistă politica Statelor Unite față de țările din Europa de Est, insistând asupra posibilităților de a se ajunge la o destindere cu sovieticii. În luna iulie, staff-ul pentru planificare politică a completat un raport care sugera un posibil acord cu sovieticii în privința statutului Europei de Est. După ce sublinia ceea ce considera drept preocupări legitime și istorice ale Uniunii Sovietice pentru securitate la granițele sale și revedea politica occidentală care susținea autodeterminarea și alegerile libere, raportul încheia arătând că se putea realiza o anume acomodare. Un acord trebuia să recunoască „pretenția legitimă a Rusiei că statele situate de-a lungul frontierei sale europene nu trebuie să îi fie ostile în mod deschis sau activ ori libere să se angajeze în operațiuni adverse care să îi afecteze securitatea. Trebuia să ia, de asemenea, în considerare și puternicul sentiment existent în Vest că sovieticii nu trebuie să li se permită să-și continue dominația asupra Europei Estice”.

Pornind de la aceste condiții, staff-ul a recomandat ca Statele Unite să accepte pentru țările de la graniță un statut care să fie analog cu cel al Finlandei, adică sovieticii să-și retragă trupele și să permită alegeri libere. Noile guverne din Europa de Est, deși libere să se asocieze cu Occidentul, aveau să fie împiedicate să intre în tratate militare cu puterile occidentale sau neurope. O asemenea manieră de a gândi a dus rezultate doi ani mai târziu. În mai 1955, aliații din vremea războiului au semnat în sfârșit Tratatul de pace austriac care i-a permis Austriei să-și proclame statutul de neutralitate.

După semnarea Tratatului de pace austriac, românii puteau spera că

ocupația sovietică se apropia de sfârșit. Membrii rezistenței anticomuniste susțineau că doar prezența trupelor sovietice permitea guvernului să se mențină la putere. Fără pavăza respectivă, spuneau ei, comuniștii aveau să se prăbușească sub revolta furioasă a poporului român.

Deja, în 1954, mulți membri ai comunității de informații se întrebeau cât de înțelept era să mai fie sprijinite mișcările de rezistență. Estimările naționale de informații pregătite în 1954 au tras concluzia că deși existau nemulțumiri mari în toate țările blocului sovietic, rezistența organizată își redusese activitatea, iar eficiența sistemelor de securitate făcea rezistența practic imposibilă.

În ciuda faptului că tot mai mulți analiști considerau că existau șanse sporite de a se ajunge la o destindere, Directoratul pentru planuri al C.I.A. a rămas fidel ideii de operațiuni clandestine. Frank Wisner și Allen Dulles, directorul C.I.A. în vremea lui Eisenhower, considerau că controlul sovietic asupra Europei de Est era în mod inherent nesigur și că mișcarea de rezistență trebuia sprijinită în mod activ. Sprijinul acordat de Administrația acestui punct de vedere și ezitarea de a abandona promisiunile făcute grupurilor anticomuniste ilustrează natura duplicitară a politicii Statelor Unite față de Europa de Est, ce a sprijinit rezistența activă chiar când explora posibilitățile existente pentru destindere.

Chiar dacă dosarele C.I.A. privind operațiunile concrete în Europa de Est rămân inaccesibile, James Angleton, cel care răspundea de operațiuni speciale și contra-informații, a recunoscut în 1971, într-un interviu cu David Binder, în *New York Times*, că Agenția a asigurat pregătire paramilitară voluntarilor est-europeni pentru a interveni în cazul unor revolte în Ungaria, Polonia și România, până în 1958. Potrivit lui Angleton, „discursul secret” rostit de premierul sovietic Hrușciov la cel de-al XX-lea Congres al P.C.U.S., în februarie 1956, în care erau denunțate crimele din epoca stalinistă, a fost perceput

de C.I.A. drept „un trăznet nu numai pentru mișcarea comunistă internațională, dar și pentru statele suverane”. Multe zile, părți din „discursul secret” au fost difuzate de Radio Europa Liberă, iar stații de emisie pe unde scurte au fost folosite pentru sprijinirea cadrelor mișcării de rezistență, încurajându-le să fie gata. Proiectul C.I.A. pentru acțiuni de gherilă, cu numele de cod Operațiunea Red Sox-Red Cap a fost dezvoltat și întărit. Trupe paramilitare, „conduse de foști membri ai partidelor țărănești de dinainte de război din Ungaria, Polonia și România”, au fost pregătite pentru acțiune în eventualitatea unei ridicări la luptă în oricare dintre aceste țări.

Fisuri și zădărnicie

În 1956 însă, situația politică din România nu se potrivea prea bine acestor eforturi. Gheorghiu-Dej își întărise puterea, iar aparatul său de securitate era omniprezent. În plus, el îi îndepărtase pe staliniiștii cei mai înverșunați, Ana Pauker și Vasile Luca, din partid și începuse să-și articuleze propriul program național. Rămânând mai departe un sprijinitor ferm al Pactului de la Varșovia, Dej a început să experimenteze o nouă politică externă, căutând să reducă dependența totală față de Uniunea Sovietică. În felul acesta, el a fost mai puțin vulnerabil la valul de antistalinism care a irupt în celelalte state est-europene. Totuși, au existat câteva izbucniri izolate de protest și revoltă, inspirate de cele din Ungaria și Polonia. Studenții au cerut condiții mai bune de viață și renunțarea la orele obligatorii de limba rusă. Muncitorii vroiau o sporire a salariilor. Cele mai multe proteste au izbucnit în Transilvania, având în frunte etnici maghiari, care ulterior și-au declarat puternicele „sentimente naționale de solidaritate” cu frații și surorile din Ungaria. Annie Samuelli povestește că în octombrie și noiembrie 1956, în mod brusc, închisoarea în care se afla s-a umplut. De atunci, spune ea, luptătorii români din rezistență și-au pierdut

șperanța de eliberare și au abandonat lupta lor.

Când s-a declanșat, la 23 octombrie, revoluția din Ungaria, mulți membri ai administrației Eisenhower au crezut că într-adevăr sosise momentul eliberării Europei de Est. Secretarul de stat John Foster Dulles a anunțat că „marele monolit al comunismului se prăbușește”. Iar Frank Wisner a întrezărit punctul culminant al tuturor planurilor sale pe care le pregătise cu atâta asiduitate. Chiar și George Kennan, care începuse să-și pună întrebări în privința eficienței operațiilor clandestine și a acțiunilor de propagandă desfășurate de Statele Unite în Europa de Est, și-a recăpătat încrederea.

Dar pe măsură ce revolta din Ungaria căpăta amploare, iar guvernul Imre Nagy își sporea cererile față de Uniunea Sovietică, președintele Eisenhower și secretarul de stat Dulles au realizat rapid implicațiile periculoase ale situației. Atunci când Kremlinul a început să mobilizeze forțele staționate la granițele Ungariei și premierul Hrușciov a avertizat că Uniunea Sovietică nu va tolera insurecții armate în regiune, ei au decis brusc să nu întreprindă vreo acțiune în favoarea insurgenților ce ar fi riscat să ducă la o confruntare de amploare. Lăsând la o parte retorica belicoasă, președintele a respins ideea introducerii forțelor N.A.T.O. în Ungaria. El considera că sovieticii puteau ușor face față și depăși numeric forțele terestre pe care Occidentul le putea desfășura în regiune. În plus, trupele occidentale și materialele pentru aprovizionarea lor trebuiau transportate prin Austria, ceea ce avea să distrugă delicata neutralitate ce abia fusese realizată pentru acea țară, după ani de negocieri dificile. Riscurile erau inacceptabile. Și insistențele lui Wisner pentru punerea în aplicare a planurilor C.I.A. au fost refuzate. Directorul adjunct al Informațiilor din C.I.A. a propus o serie de lovituri nucleare „chirurgicale” asupra anumitor trecători din munții aflați

în Vestul României și în Rutenia rusească pentru a stopa înaintarea trupelor sovietice. Stocul de bombe termonucleare al Statelor Unite oferea – considera Amory – Occidentului în 1956 un avantaj de necontestat asupra sovieticilor. Și propunerea lui a fost respinsă.

Decizia judicioasă a lui Eisenhower de a nu interveni a evitat un cataclism de proporții. Dar eșecul guvernului american de a adopta măsuri pentru protejarea ungurilor a scos la iveală fisurile inerente ale unei politici care persistase în confruntare, dar în final nu dorea să-și asume riscul teribilului cost al războiului.

Wisner a suferit un colaps nervos după revolta din Ungaria și nu și-a mai regăsit stabilitatea emoțională. S-a sinucis în 1965. Eșecul revoluției ungare a marcat un important punct de cotitură în istoria războiului rece. Cei ce elaborau politica americană au fost forțați să recunoască zădărnicia unei provocări directe a Uniunii Sovietice în Europa de Est. Erau și dintre aceia care argumentau că Occidentul reușise o victorie psihologică în lupta globală contra comunismului și că sovieticii, folosindu-și în mod brutal forța, au renunțat la orice pretenție de a fi campioni ai păcii și autodeterminării naționale. Dar cei 30 000 de unguri care muriseră și cei peste 190 000 care își părăsiseră casele și țara erau dovada că operațiile acoperite ale Statelor Unite și strategiile de luptă psihologică nu constituiau o amenințare pentru uriașa putere a armatei roșii la periferia Uniunii Sovietice. Abandonându-i pe cei care își puseseră încrederea în promisiunile lor, Statele Unite au dezvoltat goliunea pretențiilor de campioni ai libertății și au dat la iveală dorința de a exploata șperanțele disperate ale clienților lor doar atâta vreme cât se potriveau sau erau în acord cu interesul propriu, general al Americii. ■

Traducere de:
Alina PETRICEL
Introducere și adaptare:
Dorin MATEI

TRAGICA GREȘEALĂ A LUI LUCREȚIU PĂTRĂȘCANU

Dr. TATIANA A. POKIVAILOVA,
cercetător principal la Institutul de slavistică și
balcanistică al Academiei de Științe a Rusiei

Conținutul convorbirii ambasadorului U.R.S.S. în România S.I. Kavtaradze cu L. Pătrășcanu (*Magazin istoric*, nr. 8/1996) a fost adus la cunoștința conducerii Partidului Comunist Român, care, la 19 februarie 1948, a convocat o ședință a Biroului Politic, pentru dezbateră problema lui L. Pătrășcanu. Pe 20 februarie 1948, I. Chișinevski, membru al Biroului Politic al Partidului Comunist Român, s-a întâlnit cu secretarul I al Ambasadei sovietice N.P. Șutov, relatându-i diplomatului sovietic cum s-a desfășurat ședința Biroului Politic. El a prezentat totodată propriile însemnări de la ședință.

Convorbirea lor a fost înregistrată, iar Șutov a expediat-o prin canalele de comunicare la Moscova, la 26 februarie, ministrului de externe, Viaceslav Molotov, și celor doi adjuncți ai săi, Vișinski și Zorin.

„La întrebarea secretarului general al C.C. al Partidului Comunist, Gheorghiu-Dej, despre ce a discutat Pătrășcanu, la 28 ianuarie a.c., cu Kavtaradze S.I., Pătrășcanu a răspuns că el a abordat cu Kavtaradze probleme privind Ministerul Justiției. Atunci Gheorghiu-Dej a declarat că el cunoaște conținutul convorbirii între Pătrășcanu și Kavtaradze și l-a întrebat pe Pătrășcanu de ce nu a venit la Secretariatul partidului și nu a pus problemele despre care i-a vorbit lui Kavtaradze. Totodată, Gheorghiu-Dej a cerut ca Pătrășcanu să-și prezinte la o ședință a Biroului Politic nemulțumirea cu privire la atitudinea conducerii partidului față de el.”

Iată ce a răspuns Pătrășcanu:

„a) la dezbateră problema privind abdicarea lui Mihai el nu a fost invitat de conducerea partidului,

ceea ce el socotește că este o lipsă de încredere a conducerii partidului față de el;

b) el nu a fost cooptat în comisia de redactare a noii constituții.

c) el este singurul dintre membrii Biroului Politic care nu are nici o muncă de partid;

d) la dezbateră problemei privind componența delegației guvernamentale pentru Budapesta în 1948 (?), Pauker a spus că ea nu consideră oportună plecarea lui Pătrășcanu la Budapesta, din cauza cuvântării lui (a lui Pătrășcanu) rostite la Cluj în 1946, în problema națională;

e) cărțile scrise de el (Pătrășcanu) nu sunt citite de membrii conducerii partidului.

Lucrețiu Pătrășcanu a plecat totuși cu delegația guvernamentală română (condusă de Petru Groza și Ana Pauker) la Budapesta, deși fusese omis de pe listă. La scurt timp după întoarcere, el avea să fie eliminat și din Comitetul Central, și din guvern

Pătrășcanu a spus că în problemele mai sus expuse el vede o atitudine rezervată a conducerii partidului și o ignorare a sa.

Apoi Pătrășcanu a declarat că după discuția lui Gheorghiu-Dej cu el, din 1947, de la Paris, el a făcut totul pentru a se integra în viața de partid și că acum el nu are nici un diferend cu conducerea partidului.”

Mai departe, a spus că este nemulțumit de comportarea lui Bodnăraș față de el. Pătrășcanu a spus că, din informațiile lui, oamenii lui Bodnăraș răspândesc diferite zvonuri în sensul că el (Pătrășcanu) a intenționat să fugă peste graniță. De aceea Pătrășcanu a rupt orice legături cu Bodnăraș.

După o astfel de explicație a lui Pătrășcanu, i s-au pus întrebări:

„a) Gheorghiu-Dej: Ce crede Pătrășcanu, de ce există o neîncredere în ce-l privește?

Răspuns: Pentru că eu sunt intelectual și, probabil, individualismul în care trăiesc eu.

b) Gheorghiu-Dej: Cum apreciază Pătrășcanu fraza lui Dinu Brătianu: «Dacă toți comuniștii ar fi ca Pătrășcanu, s-ar putea colabora cu ei»?

Răspuns: Eu am colaborat cu ei încă înainte de 23 august 1944, și Maniu și Brătianu și-au făcut probabil impresia că sunt un element conciliant.

c) **Ana Pauker:** Bodnăraș duce împotriva ta o politică, învinuindu-te de intenția de a fugi peste graniță. Bodnăraș este membru al C.C. De ce te-a considerat trădător? Care este fața C.C.? Dacă treburile nu stau așa, atunci Bodnăraș nu mai poate fi nici în C.C., nici membru al partidului. De ce te porți calm? Trebuie să vedem ce urmărește prin asta Bodnăraș. Poate că vrea să atragă atenția dușmanului asupra ce se petrece în sufletul lui Pătrășcanu și în felul acesta să spună dușmanului: Încercați! Poate găsiți în Pătrășcanu omul care poate fi recrutat de voi. Cum explici această atitudine a lui Bodnăraș, dacă a avut o asemenea poziție?

Răspuns: Bodnăraș s-a bazat pe informațiile tendențioase pe care le primește el. Aceste informații sunt rodul fanteziei, dar eu nu consider că le plămăuiește Bodnăraș.

Georgescu Teohari: Ai mai vorbit cu cineva în problema pe care ai abordat-o la Kavtaradze?

Răspuns: Nu îmi amintesc.

Au fost puse și alte întrebări, nu mai puțin importante.

La dezbateri au luat cuvântul mulți membri ai Biroului Politic. Toți l-au criticat pe Pătrășcanu.“

Ana Pauker l-a criticat aspru pe Pătrășcanu, declarând că el supraapreciază forțele burgheziei și subapreciază forțele clasei muncitoare. Luca Vasile, în cuvântul lui, l-a numit un Buharin român și, drept comparație, a adus activitatea antipartinică a lui Buharin, în P.C. (b) din Rusia și a lui Pătrășcanu în Partidul Comunist Român.

Șutov scrie despre Chișinevschi că i-a spus că Pătrășcanu a ascultat liniștit aceste învinuiri, în vreme ce, mai înainte (1946-1947), la cea mai mică observație pe care o primea de la diferiți membri ai Biroului Politic, făcea scandal.

Lista vorbitorilor de la ședința Biroului Politic nu se epuizase, când Pătrășcanu a solicitat cuvântul. El a spus că „după aceea nu va mai fi necesar să se înscrie și alții la cuvânt“.

I s-a dat permisiunea să vorbească. În a doua intervenție, Pătrășcanu a spus:

„a) el nu este un carierist, ci un om ambițios. După întoarcerea lui Pauker și Luca în România (1944), el a sesizat prima încercare de a-l îndepărta din conducerea partidului.

Această încercare, a spus Pătrășcanu, a avut loc în perioada formării organelor de partid. În perioada Conferinței de partid (1946)¹ el și-a format convingerea că Pauker și Luca urmăresc să-l izoleze. Din vremea aceea a fost cuprins de o psihoză. El s-a aflat sub influența comentariilor care au circulat după conferință, că el nu a fost ales nici în Biroul Politic, nici în Secretariatul C.C.

b) după discuția cu Gheorghiu-Dej de la Paris el i-a spus că va face totul pentru a-și corecta comportarea, dar faptul că s-a dus să vorbească cu Kavtaradze dovedește că nu s-a vindecat de nemulțumirea pe care o avusese mai înainte față de conducerea partidului. A recunoscut că asta este o veche greșeală a sa, dar a declarat că el a mers la Kavtaradze pentru a găsi sprijin la el, tocmai pentru că nu a simțit acest sprijin din partea C.C. El a spus că dacă problema lui ar fi fost supusă dezbaterii mai înainte, multe nu s-ar fi întâmplat.

c) În continuare, a declarat că într-o serie de probleme el are divergențe cu partidul, că în unele probleme el nu a luptat contra dușmanilor partidului său și că, sub acest aspect, Pauker l-a criticat pe drept, dar nu este adevărat că el a supraestimat dușmanul în toate problemele, mai corect ar fi să se spună – a declarat el – că a supraestimat dușmanul în multe probleme.

În problema atitudinii față de partidele istorice, el considera că acolo există oameni care pot fi atrași în interesul partidului comunist și, de aceea, el nu a luptat deschis împotriva acestor partide. El consideră poziția sa în problema națională mai elastică. Motivul real al intervenției sale de la Cluj a fost acela că atunci această pro-

blemă era populară și, prin cuvântarea sa, el a vrut să-și câștige popularitate.

d) apoi a spus că la el au venit oameni cu scopul de a-i folosi nemulțumirea și a se grupa în jurul lui. A venit național-țărănistul Pascu, dar el (Pătrășcanu), văzând despre ce este vorba, l-a respins.

A venit Pogoneanu, și-a trimis oamenii Niculescu-Buzești, dar el nu a stat de vorbă cu ei.

În ce privește pe [Nicolaie] Betea², el a spus următoarea frază: «În problema Betea, am căzut în capcană».

În sfârșit, Pătrășcanu a declarat că în partid pentru el s-a creat o atmosferă de răceală, că Pauker, care îl cunoștea de 27 de ani, nu l-a ajutat. Putea fi de mare ajutor o discuție, dar conducerea partidului, în decurs de trei ani, nu a făcut acest lucru. Pătrășcanu și-a încheiat cuvântarea cu următoarea frază: „Ca membru de partid mi-ar fi de folos să nu fiu ales în noua componență a C.C., ci să mi se dea o muncă de partid“.

Convorbirea a durat o oră și jumătate, notează Șutov.

Peste 18 luni puterea dominantă manifesta maximă atenție pentru cazul Pătrășcanu, caz instrumentat, cum reiese din serialul apărut în *Magazin istoric*, nr. 7-12/1991; 1-3/1992, nu numai de organele românești, ci de consilierii sovietici, ceea ce rezultă și dintr-un scurt document.

Iată o telegramă cifrată, expediată din București la Moscova, în octombrie 1949. Locțiitorul șefului Secției de politică externă a C.C. al P.C.U.S., L. Baranov, credea că L. Pătrășcanu se afla într-o vilă sub arest la domiciliu. El a comunicat la Moscova: „Am vorbit cu A. Pauker și V. Luca, că el trebuie izolat. Au promis că iau măsurile corespunzătoare“. După cum se știe, conducerea comunistă de la București a dat curs până la sfârșit, chiar cu exces de zel, acestei instrucțiuni. ■

² Într-o sinteză întocmită de organele de securitate la 7 ianuarie 1952 erau enumerate capetele de acuzare împotriva lui Pătrășcanu, pe baza propriilor declarații obținute de anchetatori. Între altele, acesta recunoștea că „a primit propuneri de fugă din țară din partea lui Betea [care lucra împreună cu Anton Rațiu la Direcția Generală de Statistică], căruia i-a dat chiar un răspuns afirmativ...“ (*Magazin istoric*, nr. 11/1991).

¹ Așa este în text. Probabil este vorba despre Conferința națională a Partidului Comunist din octombrie 1945 (T.P.).

MĂSURA LUCRURILOR

N. BĂNESCU

Opera lui Nicolae Bănescu (1878-1971) este cunoscută și apreciată de bizantinistii și medievaliștii de pretutindeni. Cărturar și dascăl de o riguroasă formație (la universitățile din București și München), Nicolae Bănescu a publicat lucrări de referință cu tematică variată: istorie și literatură bizantină, Bizanțul și Țările Române, cele mai vechi relații româno-bulgare, istoria Ciprului, literatura neo-greacă, istoria culturii și a învățământului românesc, istorie ecleziastică etc. O erudită și cursivă istorie a Imperiului bizantin (opera de peste două mii de pagini la care savantul a lucrat câteva decenii) așteaptă încă să fie editată. Va fi prima sinteză de amploare cu acest subiect realizată de un bizantinist român. Cunoașterea temeinică a izvoarelor literare bizantine și neo-grecești i-au permis editarea critică a numeroase texte.

Nicolae Bănescu a fost profesor de bizantinologie la universitățile din Cluj și București, rector al Universității din Cluj, director al Institutului de bizantinologie și al Institutului de studii sud-est europene din București, director al Revistei istorice, membru în comitetele de conducere ale altor reviste științifice (Byzantion, Revue historique du sud-est européen), vice-președinte de onoare al Asociației internaționale de studii bizantine, președinte de onoare al congreselor al XII-lea (Ohrida) și al XIII-lea (Oxford) de studii bizantine, doctor honoris causa al Universității din Atena.

Membru corespondent al Academiei Române din 1920, membru titular din 1938 și vice-președinte al Academiei în 1938-1947, Nicolae Bănescu a fost exclus din rândurile academicienilor în 1948 și reintegrat postum, în 1990.

Documentul pe care-l publicăm mai jos (cu întregirea tacită a cuvintelor prescurtate) este revelator pentru viziunea savantului asupra misiunii și a demnității celui mai înalt for științific național. Este un discurs pronunțat la 27 mai 1948, la discuția asupra transformării și trecerii la stat a Academiei Române. Înțelegem din intervenția rostită cu convingere și curaj de Nicolae Bănescu în plenul Academiei Române și de ce a putut fi îndepărtat atunci un savant despre care s-a spus pe bună dreptate că face parte dintre „acei învățați pe care istoriografia românească i-a dat patrimoniului istoriografiei universale“ (dr. Florin Constantiniu, în Enciclopedia istoriografiei românești).

Textul este antologic, demn să figureze în orice istorie viitoare a Academiei Române. Este un superb exemplu de gândire dreaptă și de civism: în plin regim de „democrație populară“, autorul lui se pronunța hotărât împotriva tendințelor tiranice ale statului centralizat, afirma răspicat autonomia Academiei și misiunea ei națională, pleda pentru libertatea gândirii, cita critic din istoria „marelui“ vecin de la Răsărit devenit de câțiva ani – atunci – pilduitor în toate. Discipol al lui Nicolae Iorga, academicianul Bănescu îi afirma crezul și testamentul științific așa cum, fără îndoială, ar fi făcut-o însuși marele cărturar în memorabila ședință. Act de înaltă conștiință, care încheia un mare capitol din tradiția Academiei lăvită în 1948.

Mulțumim și pe această cale doamnei Niculina Lazăr și domnului Nicolae Popescu care ne-au semnalat și pus la dispoziție, cu deosebită amabilitate, importantul document care a apărut pentru prima oară în revista *Academica*, nr. 4/1994.

Acad. Virgil CÂNDEA

Pentru operă de continuatori

Chestiunea pe care o dezbatem e, fără îndoială, cea mai gravă din câte s-au prezentat vreodată dinaintea noastră, de când ocupăm, n-aș putea zice fotolii academice, ci aceste simple scaune de lemn.

Așa fiind, o prealabilă discuție de principii se impune, spre a examina, la lumina rece a rațiunii, punctele capitale ale propunerii secției științifice.

Prin expunerea distinsului și atât de amabilului nostru coleg, dl. Traian Săvulescu, din declarațiile pe care și ieri le-a făcut, nu mai rămâne nici o îndoială că nu poate fi vorba de o adaptare a înaltei noastre instituții la cerințele nouă ale vremii, de o simplă modificare de statute, ci, cum observă atât de bine, în secția istorică, colegul nostru Silviu Dragomir, e vorba pur și simplu de suprimarea Academiei Române de până acum și de înlocuirea ei cu alta nouă.

Eu, domnilor colegi, cu toată asprimea tonului în care vorbesc uneori, sunt o fire sentimentală, și trebuie să vă mărturisesc că un sentiment de adâncă melancolie m-a cuprins la auzul acestui categoric verdict. Sentimentul acesta mă face să încerc, dacă se poate, a mișca inimile dumneavoastră în favoarea nobilei instituții osândite a-și încheia azi brusc existența, fiindcă știu domnilor, că peste tot ce ne poate despărți, nu e unul între noi care să nu-i păstreze o adevărată iubire.

Trebuie găsită o modalitate care să permită nu a tăia brutal firul împletit de atâtea generații, ci a-l înmoda, spre a-l duce mai departe. A face altfel, ar fi să condamnăm criticile superficiale pe care de câțva timp le auzim la adresa Academiei Române.

1. Academia Română, domnilor colegi, a fost ceea ce știm cu toții. Ea are o misiune culturală bine definită. În lunga sa existență de 80 de ani, eu unul cred că a răspuns cu prisosință acestei misiuni.

N-a fost un azil al bătrâneții marilor figuri ale științei, literaturii și istoriei românești. Fiecare din aceste venerate figuri a desfășurat în sânul înaltului for de cultură o activitate pe care o mărturisesc arhivele lui și rafturile depozitului de publicațiuni, dar o mărturisește mai cu seamă popularitatea de care se bucură între români opera lor. E de ajuns a vă citi pe Hasdeu, pe Maiorescu, Bogdan, Tocilescu, Părvan, Iorga, pe dr. Marinescu, dr. Babeș, Țițeica, Antipa, pe Pușcariu, care ne-a părăsit ieri, pentru a mă opri la câțiva pe care generația noastră i-a cunoscut mai de aproape.

Dar se face, domnilor, adesea, și nu numai la noi, o mare, o grosolană eroare de metodă, judecându-se oamenii și faptele trecutului cu ideile timpului nostru. Ideile se schimbă însă de la o epocă la alta: *Tempora mutantur et nos cum illis...*, deși mi se pare cam paradoxală sentința strămoșilor, căci timpul duce liniștit mersul, fără salturi, în curgerea lui fără sfârșit; ideile singure dau năvală, de multe ori înaintea lui, fac salturi.

Vrem noi mai mult sub impulsul acestor năvalnice idei? Ne simțim în stare a lărgi orizontul pentru că vremile o cer? S-o facem fără a discredita însă pe aceia cari cu entuziasm au deschis cărările dinaintea noastră. Să nu uităm că cel mai de seamă om, afară numai dacă nu e geniu, nu poate lucra decât cu ideile epocii sale. Fiecare secol își are un anumit climat moral de la care mai nimeni nu se poate sustrage. A socoti alt fel, este a cere, de pildă, regimului feudal, răspândit timp de secole asupra întregii Europe, ideile de azi ale expropriării agrare sau votului universal. Eu aș recomanda zeloșilor criticaștri, cari ignorează acest principiu, să ia exemplu de la „marii” noștri vecini, de la Uniunea Sovietelor, unde în aprecierea faptelor trecutului nu se face această confuzie. Am ascultat, d-lor colegi, câteva conferințe ale domnului

Bocicarev, consilierul de la legația sovietică de la noi, asupra statului rusec și am văzut cu cât entuziasm ne-a prezentat figura eroică a lui *Dmitri Donskoj*, marele prinț de Moscova, biruitorul de la Kulikovo, unde a câștigat cea dintâi biruință asupra tătarilor, al căror jug apăsa greu de mai bine de 150 de ani asupra Rusiei. Cine cunoaște istoria veche a Rusiei mai știe încă de câte ori acest erou a năvălit cu armatele sale asupra altor state rusești — și erau o puzderie: Novgorod, Smolensk, Tver, Rjazan au fost trecute prin foc și sabie și locuitorii, tot ruși, târați în robie. Dar nu i-a trecut prin minte eruditului consilier de legație a osândi memoria lui *Donskoj* pentru aceste lupte pe care noi le numim azi fratricide. Ideea unității naționale e o creație a sec. al XIX-lea și nu i se putea cere lui *Donskoj* la sfârșitul veacului al XIV-lea, cum nu se putea cere voievozilor noștri, pe care îi prezintă astăzi în atât de scăzută lumina „istoriei”, improvizații de la noi.

Așa și cu Academia Română. Un sentiment nu numai de pietate, dar și de adevărată prețuire a valorii lor, ne leagă de toți acești înaintași mai mari decât noi, fiindcă ei au fost pionierii în câmpul înțelenit al științei și culturii românești. Nu putem trage un zid chinezesc între dânzii și noi. Cum am spus și altă dată, între generațiile ce se succed nu e soluție de continuitate. „Fiecare dintre noi, — spunea într-una din prelegerile sale, cu marea sa viziune de istoric, N. Iorga — fiecare dintre noi trăiește prin miile de fibre misterioase, viața generațiilor ce ne-au precedat”.

Pentru a mă rezuma, cred, domnilor, că lucrarea noastră de acum trebuie să apară ca operă de *continuatori*. Comisia să elaboreze deci o *modificare* a legii și statutelor, cum a pornit încă de acum un an, *inițiativa* noastră. Sunt în vechile statute lucruri foarte bune ce ne-au precedat.

Locul de întâlnire al elitei cugetării

2. Trec acum la al doilea punct capital din propunerea secției științifice: *Trecerea Academiei Române la Stat*.

Cu toate asigurările ce ni se dau, eu, domnilor colegi, păstrez în această privință tot scepticismul meu. Știu dintr-o lungă experiență, ce înseamnă în practică tutela statului. Au semnalat-o în toate timpurile cugetătorii politici. Reunind în mâinile sale toate puterile, statul poate fi un protector, dar poate fi și un tiran. Între viciile inerente unui regim politic, cugetătorii au denunțat ca cel mai grav *tendința spre tiranie, spre despotism*. Nici un regim politic nu e scutit de această tendință. Și eu mă tem, domnilor, pentru autonomia spirituală, principiul de temelie al acestui înalt for de cultură; căci impotența statului duce în chip fatal la *aservirea spiritului*. Vedem ce luptă se dă azi în lume pentru libertatea gândirii. Centralizarea, împotriva căreia se duce în lumea civilizată o luptă de un secol, atinge azi în atâtea părți punctul ei culminant. Este, domnilor, o tendință generală de a se slăbi la exces părțile corpului social față de întreg. Răul e vechiu, îl semnală pe la 1840 un mare gânditor politic, Tocqueville, în cartea-i celebră închinată democrației americane: „Centralizarea peste măsură, disprețul drepturilor particulare, instituții care fac din națiune totul și din cetățean nimic”. Individul rămâne astfel singur și dezarmat în față omnipotenței statului. S-a denunțat ca cel mai mare pericol al unei societăți *ruina individualității umane* și s-au căutat limite acestei puteri excesive: ele nu s-au aflat decât în asigurarea *spiritului de libertate*. Această asigurare trebuie s-o căutăm și noi astăzi.

Dacă democrația e forma necesară a societății moderne, ea trebuie să aibă la temelie, și în același timp drept limite, toate

libertățile – nu le mai amintesc, dar accentuez că în fruntea tuturor stă libertatea gândirii. Ele sunt, de altminteri, în noțiunea chiar a democrației, sunt esența ei însăși. Fără aceste libertăți, domnilor, se ajunge la despotism și despotismul e același, ori care ar fi forma politică sub care el se îmbracă. Lucrul a fost verificat de o sută de ori în micile republici ale Greciei vechi. De aceea *Plato* s-a văzut silit a pune în fruntea statului său ideal pe cei mai înțelepți, pe filosofi: de aceea *Aristoteles*, făcând bilanțul formelor politice ale lumii grecești, la capătul întregii sale evoluții, și-a arătat preferințele pentru *guvernământul mixt*, care ia din toate celelalte forme politice ale anticei polis ce aveau mai bun, căci pentru dânsul acest guvernământ înfățișa mijlocia *cea bună (to meson)*, „le juste milieu”. De altminteria, în lumea veche a Hellei întotdeauna a răsunat această filosofică chemare la justa măsură: *to metron kai to meson ariston* (măsura și calea de mijloc cea mai bună) a fost maxima ei favorită, *medio tutissimus ibis*, cum a formulat-o poetul latin.

De aceea, domnilor colegi, cred că e bine să se afle formula cea mai potrivită. Eu fac apel la colegii care sunt mai aproape de conducerea statului actual să lămurască forurile superioare că lăsându-se uitată autonomia, pe care de optzeci de ani o are Academia Română, fără a fi abuzat de dânsa, statul își poate exercita în voie controlul său asupra fondurilor și proprietăților Academiei, fără ca aceasta să fie transformată într-o instituție de stat. Amintesc că legea bulgară n-o prevede. Acești distinși colegi, în legătură atât de strânsă cu oamenii stăpânirii, să facă a se stabili mai multă încredere între cele două părți. Nu e nimeni, domnilor, între noi, un dușman al spiritului democratic. Atâția l-am îmbrățișat din fragedă tinerețe: nu ne sperie democrația, dar adevărata democrație. Ca oameni învățați, ne dăm mai bine seama decât

masa cea mare a cetățenilor de cuprinsul acestei națiuni.

Taine, domnilor colegi, în *Les origines de la France contemporaine*, făcând bilanțul ororilor marii Revoluții franceze, are câteva pagini de reflecții magistrale, obiect de meditații pentru mulți. Ceea ce menține o societate politică, afirmă dânsul, e respectul membrilor săi unii față de alții, în particular respectul guvernaților pentru guvernanți și al guvernanților pentru guvernați, respect izvorât dintr-o încredere mutuală.

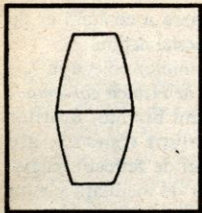
La guvernați, certitudinea neclințită că guvernanții nu vor ataca drepturile private, la guvernanți, certitudinea tot atât de întemeiată că guvernanții nu vor da niciodată asalt puterilor publice. La unii și la ceilalți acea recunoaștere misterioasă că aceste drepturi, mai mult sau mai puțin largi, sunt inviolabile, că aceste puteri, mai mult sau mai puțin ample, sunt legitime. Numai cu această condiție poate fi armonie între guvernanți și guvernați, numai așa se va avea concursul tuturor la opera comună, la pacea interioară – deci stabilitate, securitate, bună stare și forță. Fără această dispoziție ultimă a spiritorilor și misiunilor, legătura lipsește între oameni. Ea constituie sentimentul social prin excelență, ea formează sufletul corpului care e statul.

3. Mai rămâne, domnilor, chestiunea numărului membrilor și chestiunea institutelor. În ce privește numărul, îl scotesc prea mare. Aceasta va duce fatal la o scoborâre de nivel: numărul mare înseamnă, în orice domeniu, *mediocritate*. Constatarea e veche. Iar institutele nu trebuie avute aici în masă. Trebuie și-n această privință o alegere.

Oricum s-ar face, un lucru nu trebuie pierdut din vedere: Academia Română să-și aibă mai departe caracterul său de cel mai înalt for al culturii românești, să fie locul de întâlnire al elitei cugetării noastre, în toate domeniile. ■

8 iulie 1992.

PENTRU PRIMA OARĂ, CONSTANTIN BRÂNCUȘI ÎN PARLAMENTUL ROMÂNIEI

Înainte de a-i informa pe cititorii noștri despre dezbaterile din Parlamentul României pe marginea proiectului Legii privind declararea Ansamblului monumental Calea Eroilor, realizat de Constantin Brâncuși în anii 1937-1938 în municipiul Târgu Jiu, județul Gorj, ca bun de utilitate publică, de interes național, este cazul să precizăm că, în momentul de față, *Coloana fără Sfârșit* a reușit să capteze interesul internațional pentru operațiunea de restaurare.

La o ceremonie care a avut loc la the World Trade Center din New York la 23 mai 1996 a fost anunțată oficial lista celor 100 de monumente, cele mai importante din lume, care implică restaurarea imediată. Lista este întocmită de World Monuments Fund (Fondul Mondial al Monumentelor), ca urmare a investigării a mii de monumente din lumea întreagă. Coloana fără Sfârșit de Constantin Brâncuși, a cărei candidatură a fost supusă de dr. Radu Varia, prezent la ceremonie, și de Fundațiile Internaționale Constantin Brâncuși, al căror președinte-fondator este, a fost inclusă pe această prestigioasă listă. Coloana este singura operă de artă din secolul XX care a fost inclusă pe această listă, urmând a putea astfel beneficia și de asistența Fondului Mondial al Monumentelor, susținut de American Express. Copreședinții acestui program al Fondului Mondial al Monumentelor sunt Xavier Perez de Cuellar, ex secretar general O.N.U., și fostul secretar de stat american Cyrus Vance.

Să ne întorcem acum la dezbaterile din Parlamentul României.

O particularitate a acestora o constituie faptul că proiectul legii menționate a fost dezbătut atât în primul Senat ales în mai 1990, cât și în Camera Deputaților, rezultată din scrutinul electoral din octombrie 1992.

Practic, dezbaterile au avut loc în Senatul României la 8 iulie 1992, iar în Camera Deputaților la 17 decembrie 1992. Se poate considera, deci, că ambele Parlamente alese în mod democratic, în condiții de libertate deplină, constituite în urma alegerilor din 1990 și 1992, au sancționat această lege.

Așa cum se poate vedea din *Monitorul Oficial al României*, partea a II-a, an III, nr. 9, joi 9 iulie

1992, dezbaterile din Senat acoperă aproape 9 pagini de text. Au fost exprimate numeroase și diferite puncte de vedere rezultatul final fiind aprobarea în *unanimitate* a proiectului Legii privind declararea Ansamblului monumental Calea Eroilor, din Târgu Jiu, ca bun de utilitate publică, de interes național.

Data fiind amploarea dezbaterilor, publicăm în cadrul acestei rubrici câteva dintre punctele de vedere exprimate de senatorii care s-au înscris la cuvânt, având grijă, bineînțeles, să fie prezente opiniile în diversitatea lor.

Discuțiile sunt conduse de dl. **Vasile Mois**, vicepreședintele Senatului. Primul ia cuvântul dl. **Ioan Rădăcină**, care susține discutarea proiectului respectivei legi „cel puțin în această sesiune, având în vedere că la ora actuală în municipiul Târgu Jiu poate să se întâmple orice cu aceste monumente ale lui Constantin Brâncuși și că nimeni nu are grijă de acest patrimoniu.”

Dl. **Gheorghe Dumitrașcu**: „Comisia de cultură a primit ceva ultimativ de la un cunoscător al lui Brâncuși – care se zice că e cel mai mare, dar nu e chiar așa –, care a făcut vreo două fundații, una în România, una în afară... îmi scapă numele acum și-mi pare rău, că este un critic de artă veritabil... a, Radu Varia, așa – și care propunea ceea ce s-a propus aici și s-a impus într-un proiect de lege.”

la cuvântul apoi d-na **Sanda-Maria Tătărescu-Negropontes**, fiica lui Gheorghe Tătărescu și care, alături de mama d-sale, Aretia Tătărescu, s-a aflat printre cei prezenți la inaugurarea Ansamblului monumental de la Târgu Jiu, la 27 octombrie 1938 (*Magazin istoric*, nr. 6/1996).

„Dacă Aretia Tătărescu n-ar fi existat – arată d-sa – acest complex Brâncuși n-ar fi existat nici el.”

Aretia Tătărescu a pus în mișcare sponsorizarea acestei lucrări. „Partea cea mai grea a fost convingerea oamenilor din Târgu Jiu să accepte această lucrare ultramodernă, într-o epocă când Târgu Jiu era un oraș patriarhal, mai mult din secolul XIX decât din secolul XX, și ceea ce s-a realizat atunci a fost un lucru pe care aproape nimeni nu l-a înțeles. Aceasta pentru trecut.”

(Va urma)

UN DOMNITOR CONTROVERSAT:

RADU PAISIE

VALENTIN GHEONEA

Nicolae Ceaușescu ajunsese să reprezinte, potrivit canoanelor propagandei comuniste a anilor '70-'80, încununarea și sirului glorios al voievozilor români care luptaseră cu sabia în mână pentru neatrănarea țării și realizarea statului național unitar. Istoria devenea astfel unică și unitară, din ea ieșind tot ceea ce contravenea spiritului propagandei de partid, cultului personalității, o propagandă de cel mai autentic spirit stalinist. Dispăreau confruntările dintre principii celor trei Țări Române, dispăreau domniile întregi, atunci când cel aflat în jilțul voievodal acționase altfel decât o cereau dogmele documentelor

de partid. Poate că și din acest motiv nu avem încă seria de monografii ale domnilor români, atât de necesară istoriografiei noastre și cercetătorilor străini.

Între figurile trecute în uitare s-a aflat și cea a domnului muntean Radu Paisie, care a ocupat, în prima jumătate a secolului XVI, în mai multe rânduri, tronul Țării Românești. În cei aproape 10 ani (din iunie 1535 până în februarie 1545) de domnie, Radu Paisie nu numai că nu s-a luptat cu otomanii, dar s-a bucurat de sprijinul lor constant pentru a ocupa sau relua tronul. Să încercăm dar să schițăm, atât cât ne permit puținele documente păstrate, chipul acestui domn¹.

„Steagul și pacea împăratului“

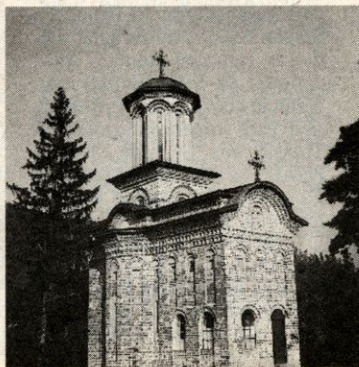
Nu era ușor să fii domn în acele vremuri. Iată ce ne spune un călător străin prin Țările Române: „Ca și când ar fi cuprinși de o nebulă înăscută, ei [românii – V.G.] obișnuiesc să-și omoare aproape pe toți domniile, fie în ascuns, fie pe față, și e cea mai mare minune ca cineva să ajungă să domnească măcar la trei ani, ori să moară în scaun de moarte firească“. Într-adevăr, între 1418 (anul morții lui Mircea cel Bătrân) și 1535 s-au produs nu mai puțin de 50 schimbări de domnie, 30 voievozi disputându-și tronul, ca să nu îi luăm în calcul și pe pretendenți.

Instabilitatea provenea și din faptul că în Țările Române nu exista dreptul exclusiv al

primului născut de a moșteni tronul. Drepturi egale aveau toți fiii de domn, indiferent dacă proveneau dintr-o căsătorie sau dintr-o legătură întâmplătoare a domnului. Ajungea să poată afirma că erau „os domnesc“, uneori nefiind nevoie să o și demonstreze.

Alegerea domnului se făcea de către boierii țării, grupați în diferite facțiuni rivale, adesea create prin legături de rudenie.

Bolnița mănăstirii Cozia

Pretendentul susținut de cea mai puternică grupare boierească se impunea ca domn, fostul ocupant al tronului fiind ucis, dacă nu scăpa cu fuga. Adesea, sprijin se căuta și în exteriorul țării, la regele ungar sau la Poarta otomană. După 1526 Ungaria dispărând ca stat, sultanul a rămas principalul arbitru al luptelor pentru domnie.

Un asemenea pretendent a fost și Radu Paisie. Puține informații păstrate ne spun că se ocupase cu negustoria. Mihai Viteazul îl numea într-un document „Radu vodă Măjescul“ (maja fiind o unitate de greutate folosită pe atunci și la cântărirea peștelui). Mai aflăm din alte documente că „era boier înșurat și se numea Petru și că, după moartea soției, călugărindu-se la mănăstirea Argeșului, s-a numit Paisie“. S-ar putea însă ca adevărata cauză a călugăriirii lui să fi fost o tentativă eșuată de a lua tronul. Predecesorul său, Vlad Vintilă de la Slatina (1532-1535) i-a cruțat, poate, viața impunându-i însă exilul mănăstiresc.

¹ În discursul anilor, în paginile revistei *Magazin istoric* și-au făcut debutul un mare număr de tineri. Publicăm acum contribuția lui Valentin Gheonea, student în anul V al Facultății de istorie din București, care și-a ales ca specialitate Evul mediu românesc.

La 13 iunie 1535, boierii Craiovești, care reprezentau cea mai puternică grupare în acel moment, nemulțumiți de maniera prea autoritară a domnului, l-au omorât pe Vlad Vintilă în cursul unei vânători. Apoi, după cum relatează *Letopisețul Cantacuzinesc*, „au venit la sfânta mănăstire Argeșul de au luat pe egumenul Paisie și l-au ridicat domn. Și i-au schimbat numele de i-au zis Radu-Vodă“.

Radu Paisie nu este primul călugăr ajuns domn. Tronul Țării Românești mai fusese ocupat, între 1482 și 1495, de un fost monah, cunoscut de posteritate sub numele Vlad Călugăru. Craioveștii l-au ales pe Paisie considerându-l un personaj ce putea fi ușor dominat. Cel de-al doilea nume – Radu – l-a adoptat Paisie după Radu cel Mare (1495-1508), al cărui fiu natural se declarase. Tot din dorința de legitimare, s-a căsătorit cu Ruxandra, fiica lui Neagoe Basarab și văduva lui Radu de la Afumați.

În momentul urcării pe tron – judecând și după imaginea zugrăvită în bolnița Coziei, cititorită de el – avea în jur de 40 ani. După alegerea boierilor, noul domn avea nevoie și de confirmarea sultanului Süleyman (1520-1566). Într-o scrisoare către acesta, boierii dau dovadă de multă abilitate în susținerea alegerii lor. „Când am văzut că țara a rămas fără voievod, iar mânia sa pașahul cel mareț se afla departe [în campanie în Iran – *V.G.*], l-am numit voievod pe voievodul Radu, pe care îl cunoașteți și care fiind fiu de voievod, este potrivit pentru orice slujbă împărătească. Totuși, ori-care va fi ilustra voastră poruncă, noi ne supunem și arătăm ascultare“. Probabil, sultanul a fost mai curând convins de cei 1000 000 aspri aduși personal de Radu Paisie la Istanbul, în iulie 1536. La 29 noiembrie, același an, Radu Paisie putea să înfrumuseze Sfatul din Brașov că a primit „steagul și pacea împăratului de la Poartă“.

Venit pe tron cu sprijinul boierilor, la începutul domniei Radu Paisie „lasă pe boieri să facă tot ce vor“, consemna cronicarul sas Ostermayer. Cu timpul însă, domnul a căutat să se desprindă de sub tutela lor. Consecința firească au fost repetatele revolte boierești și luptele cu pretendenții la tron. Succesiunea lor este greu de reconstituit cu claritate, din cauza sărăciei și impreciziei izvoarelor. Putem avansa ca o ipoteză că absența documentelor emise de domn în intervalul august-decembrie 1536, februarie-martie și august-octombrie 1537 ar putea corespunde unor momente când a fost nevoit să părăsească poate țara.

Un document buclucaș

Necunoscute sunt și circumstanțele răzvrătirii lui Șerban banul din Izvorani, înalt dregător al domnului, în iunie 1539. În acel an, spun documentele, din cauza foametei ce bântuia prin țară, „oamenii își vindeau fiii turcilor“. La 2 iunie 1539 se știa la Sibiu că între ban și voievod a izbucnit un conflict. Peste opt zile, sibienii erau informați că Radu Paisie a plecat la Istanbul, chemat de sultan. Șerban banul se intitula „ispravnic“ al scaunului domnesc. La 12 iulie, la Brașov și Sibiu se știa că Radu Paisie urma să revină. Și nu singur, ci însoțit de un trimis al sultanului, care să îl impună în fața boierilor răzvrățiți. Interesant este că o parte a acestora, în frunte cu Șerban banul s-au refugiat tocmai în Imperiul otoman. Alții, conduși de Stroe paharnicul, numit în documente și Pribeagul, și-au găsit scăpare peste munți, în Transilvania. Se vede că Radu Paisie avea mare trecere la sultan. La cererea lui, Șerban banul a fost prins și ucis.

Radu Paisie a fost blamat de posteritate pentru că, s-a spus, dar data exactă este încă disputată, în vremea lui ar fi căzut Brăila sub stăpânirea otomană. I s-a reproșat că ar fi cedat o pen-

tru a-și recăștiga domnia. Ade-vărul este că, ținând cont de raportul de forțe și de interesul otomanilor de a controla linia Dunării, Brăila ar fi căzut, oricum, în stăpânirea lor.

În primăvara anului 1544, Radu Paisie își vede din nou periclitat tronul. După cum ne povestește Radu Popescu, Stroe Pribeagul și boierii refugiați în 1539 în Transilvania „strângând haiduci și luând pe Laiotă Basarab, care era acolo fecior de domn au venit asupra Radului Vodă și s-au bătut“, în aprilie. Înfrânt, Radu Paisie revenea după două luni cu ajutor de la otomani. La Fântâna Țiganului, Laiotă și Stroe au fost prinși și omorâți.

Există opinia în istoriografia noastră că la Fântâna Țiganului s-au dat două lupte: prima în 1538 și a doua în 1544. Totul pornește de la un document care a fost greșit datat 17 noiembrie 1538, în loc de 17 noiembrie 1537. Prin documentul respectiv, vistișterul Radu primea două moșii pentru „slujba pe care mi-a slujit-o...“, când a venit Laiotă Basarab și cu Stroe la Fântâna Țiganului, de s-a bătut cu domnia mea“. Dacă examinăm și următorul act, în ordine cronologică, emis de Radu Paisie, la 24 noiembrie 1537, putem sesiza o serie de inadvertențe. De regulă, în actele voievodale sunt trecuți, la sfârșit, ca martori, boierii din sfatul domnesc. În actul din 24 noiembrie, apare trecut printre boierii din sfat Stroe paharnicul sau Pribeagul. El este prezent și în documentele ulterioare, fără întrerupere, până în luna mai 1539. Atunci, în urma revoltei la care a participat alături de Șerban banul, a dispărut dintre boierii divaniți. Este illogică deci menționarea lui într-un document din 17 noiembrie 1537, ca opozant al domnului, pentru că, peste numai șapte zile, să apară printre boierii din sfat, oamenii cei mai credincioși domnului. Singura concluzie logică este că documentul din 17 noiembrie 1537 este un fals, alcătuit după 1544, anul singurei bătălii de la

Fântâna Țiganului. Asemenea „cărți mincinoase” erau frecvente în epocă.

Având nevoie de sprijinul Porții, Radu Paisie nu a ridicat vreo dată sabia contra otomanilor. De câte ori i s-a cerut, a participat la campaniile militare otomane. Astfel, în 1537, sub conducerea aceluiași Șerban banul, un corp de oaste muntean i se alătură lui Ioan Zapolya, regele a ceea ce mai rămăsese din Ungaria, în lupta contra lui Ferdinand de Habsburg. Un an mai târziu, în august 1538, Radu Paisie i se alătură lui Süleyman Legiuitorul în expediția contra domnului Moldovei, Petru Rareș, cu 3 000 oșteni. În iunie 1541, Radu Paisie, de data aceasta alături de Petru Rareș, revenit pe tronul Moldovei, prădau ținuturile transilvane, ca represalii contra lui Ferdinand de Habsburg. Analele secuiești se văitau: „Vai! cum ne-au chinuit, cum ne-au robuit cu turcii și cum au ars țara”. În același an, cei doi domni au colaborat la prinderea lui Ștefan Mailat, voievodul Ardealului răsculat contra sultanului și refugiat în cetatea Făgăraș. Drept răsplătă, Radu Paisie a primit cetățile transilvănene Vurpăr și Vințul de Jos.

„De Dumnezeu dăruiiți mei copii”

Și totuși, o serie de izvoare menționează intenția domnului de a se desprinde de sub tutela Porții. În 1536, Dionisio della Vechia, autorul unor planuri de insurecție balcanică antiotomană, relatează că în luna iulie avusese o întrevedere la Istanbul cu „voievodul sau regele Valahiei”. Peste un an, același personaj pretindea că obținuse acordul domnului muntean de a participa la insurecție. Există și mărturii din partea lui Radu Paisie. În august 1538, înainte de a participa la campania contra Moldovei, el scria sibiienilor: „Iată că s-au ridicat nelegiuții de turci cu rău împotriva noastră a creștinilor..., așadar trebuie și noi creștinii să

ne unim cu toții într-un gând și o credință”. La 7 ianuarie 1543, Radu Paisie semna chiar un tratat de alianță cu Ferdinand de Habsburg, obținând garanția unui adăpost în teritoriile acestuia și sprijin pentru recuperarea tronului. Dar niciodată Radu Paisie nu a trecut de la intenție la faptă.

Fidelitatea față de sultan nu era însă o garanție suficientă pentru păstrarea tronului, în condițiile în care la Istanbul se îmbulzeau sumedenie de pretenedenți. Unul dintre aceștia, Mircea Ciobanul, a captat bunăvoința marelui vizir Rustem Pașa. În decembrie 1544, sultanul i-a cerut lui Radu Paisie să își trimită unul dintre fii ostateg la Poartă. Este vorba despre Marcu, cel pe care domnul îl desemnase ca succesor. Întârziind cu îndeplinirea poruncii sultanale, Radu Paisie a stârnit bănuieli. Petru Rareș și guvernatorii otomani ai ținuturilor din jur erau informați că domnul Țării Românești „este pradă temerilor și ezitării” și erau preveniți ca în cazul în care fugea cu visteria, să nu îl lase să scape. Pretextul mazărilor l-a constituit neascultarea poruncii de trimitere a lui Marcu la Poartă. La 22 februarie 1545, în firmanul de destituire, se spunea: „Anumiți agitatori s-au manifestat în Valahia; ei au provocat dezordini în țară și printre supuși și au comis nenumărate acte de cruzime. Tu n-ai fost capabil să pui capăt intrigilor și rebeliunilor lor. Un nou voievod este deci necesar pentru apărarea și ocrotirea țării”. Sigur că un rol important l-au jucat și peșcheșurile date de Mircea Ciobanul.

Pentru că Radu Paisie să nu fugă cu visteria, a fost informat despre mazălire la o lună după numirea lui Mircea Ciobanul. Un document otoman recent publicat, emis în aceeași zi cu firmanul de mazălire a lui Radu Paisie (22 februarie 1545), îl prezintă pe Mircea Ciobanul ca fiind pe punctul de a sosi în Țara Românească. Ceea ce înseamnă că noul domn era în țară la sfârșitul lunii februarie, și nu o lună mai

târziu, cum se credea până acum, pe baza primului act emis de Mircea Ciobanul la 25 martie 1545. Înainte de a pleca spre Istanbul, Radu Paisie i-a trimis sultanului, pentru a-i câștiga bunăvoința, suma de 500 000 aspri. Cu gândul la reluarea domniei, a expediat sume de bani spre păstrare la mănăstirile de la Muntele Athos. A rămas doar cu visul. Exilat în Egipt, a murit la o dată necunoscută, fără să mai revadă țara.

Controverse sunt și opiniile istoricilor în privința copiilor săi. În două documente interne, Radu Paisie vorbea despre „de Dumnezeu dăruiiți mei copii, Io Marcu voievod și Vlad voievod”. Istoricul P.S. Năsturel crede că Vlad a fost ucis din porunca doamnei Chiajna, soția lui Mircea Ciobanul, în timpul domniei lui Petru cel Tânăr (1559-1568). Despre Marcu, fiul cel mare, nu se mai știe nimic. Dar între 1554-1557, Țara Românească l-a avut ca domn pe Pătrașcu cel Bun, care se declara fiul lui Radu Paisie. S-a emis ipoteza că Pătrașcu este Marcu, care și-a schimbat numele la urcarea pe tron.

Un document otoman din 1560 intră în contradicție însă cu o asemenea ipoteză. Acolo era menționat Mehmed, „fiul fostului voievod al Țării Românești, voievodul Radu”. Mehmed făcuse cerere pentru obținerea unui timar. Chiar dacă în document nu se spune explicit că fostul voievod este Radu Paisie, Mehmed nu poate fi decât fiul său trecut la islamism. Documente inedite, descoperite de curând în arhivele otomane de prof. univ. dr. Mihai Maxim vin să confirme această presupunere. Potrivit lor, încă din 1550 se afla la Istanbul, primind o sumă de bani, Mehmed, fiul lui Radu Paisie. Dacă Vlad a fost ucis de doamna Chiajna și Radu Paisie nu a mai avut un alt fiu, atunci acel Mehmed trebuie să fi fost Marcu. Rămâne însă ca noi documente să ne lămurească mai bine. ■

ROMÂNI ÎN SPANIA SECOLULUI XVI

EUGEN DENIZE

În cadrul general al istoriei relațiilor româno-spaniole contactele directe stabilite între cele două popoare au avut o importanță primordială și, în acest sens, un rol de frunte a revenit călătorilor. Și când spunem călători, avem în vedere pe toți cei care sunt atestați documentar în această ipostază și care, indiferent cu ce prilej și din ce motiv, au stat un timp în Spania.

Cronologic, două au fost momentele de vârf în ce privește prezența unor români în Spania: secolul XVI și veacul XIX. În cadrul acestui articol ne vom opri asupra călătorilor din sec. XVI.

După afirmația lui N. Iorga, cel care avea să devină Despot vodă (1561-1563) a stat o vreme în Spania (în imagine: chipul domnitorului moldovean, așa cum apare pe moneda emisă de el)

De la enigmaticii sclavi...

Până la mijlocul sec. XVI cunoștințele spaniolilor despre români se rezumau la simplele informații de natură geografică și istorico-politică căpătate în urma penetrării catalane spre Mediterana orientală, când spaniolii au și stabilit primele contacte cu vlahii balcanici. Primii români ajunși în Spania sunt atestați documentar la începutul sec. XV, când printre sclavii aduși de corăbiile italiene și cele catalane sunt menționați și unii de origine valahă, fără a ni se furniza însă alte amănunte. Astfel, printr-o diplomă a regelui aragonez Martin I (1395-1410) datată 8 iulie 1401, se interzicea punerea în libertate a „sclavilor de origine greacă sau care ar fi circazieni, albanezi, ruși, bulgari, valahi sau din părțile sau regiunile supuse împăratului constantinopolitan”.

În sec. XVI, datorită poziției pe care o dobândise Spania în cadrul sistemului de relații internaționale, asupra ei și-au ațintit privirile și unii dintre pretendenții la tronurile țărilor române, în speranța că vor putea obține sprijin din partea suveranilor iberici pentru realizarea scopurilor lor.

Primul dintre ei (deși era de origine greacă, dar a fost asimilat istoriei noastre prin faptul că a ocupat timp de doi ani tronul Moldovei) a fost Despot Vodă (1561-1563). După afirmațiile lui N. Iorga, înainte ca Iacob Heraclid Despotul să ajungă pe tronul Moldovei, el s-ar fi aflat o perioadă de timp în Spania și aceasta înainte de 1548, în care în izvoarele documentare îl arată ca fiind student medicinist la Montpellier, în zona de sud a Franței, aflată, în acea vreme, sub puternică influență catalană. Deși nu există nici un document care să întărească afirmația marelui savant, considerăm că împrejurările ulterioare din viața viitorului domn al Moldovei susțin o astfel de posibilitate. Astfel, între 1554 și 1555, Iacob Heraclid Despotul a luptat în Flandra, în armatele lui Carol Quintul, fapt pentru care a și primit o diplomă imperială și privilegii la 22 octombrie 1555. În al doilea rând, el este autorul cunoscutelor lucrări *De Marini quod Terovanam vocant atque Hedini expugnatione* (Despre asediul orașelor Marigny numit și Thèrouanne și Hedin), dedicată lui Filip II, *Artis militaris liber primus* (Prima carte a artei militare) și *De arte militaria liber* (Carte despre arta militară), toate demonstrând o foarte bună cunoaștere a artei militare spaniole. Ar mai fi de adăugat și faptul că, printre mercenarii care l-au ajutat să ocupe

tronul Moldovei s-au aflat și arcebizuzieri spanioli, rămași alături de el până la sfârșitul domniei. În fine, în timpul domniei lui, pregătindu-se pentru o confruntare deschisă cu turcii, Despot Vodă a trimis într-o călătorie lungă prin Europa pe unul dintre apropiații săi, Roussel, pentru a solicita curților din Apus ajutoare în bani și arme. Solul său a ajuns și în Spania, dar nu avem nici un fel de date despre rezultatele misiunii sale; se pare însă că ele nu fuseseră atât de descurajatoare din moment ce domnul Moldovei se gândea să-l invite la nunta sa și pe Filip II.

În același timp sau puțin după trecerea lui Despot Vodă prin Spania, este semnalată prezența în această țară a lui Cristofor Báthory (1530-1581), viitorul voievod al Transilvaniei (1576-1581). El a ajuns în Spania în timpul unei călătorii pe care a întreprins-o în mai multe țări ale Apusului. Nu cunoaștem amănunte despre această călătorie, dar știm precis că el și-a făcut ucenicia armelor în armatele lui Carol Quintul, în anii 1546-1547.

...la „Marchizul de Ialomița“...

Un alt pretendent la unul din tronurile românești, care a rătăcit prin mai multe țări ale Europei, ajungând și în Spania, a fost Nicolae Basarab. Despre el știm că în 1569 se afla la Segovia, fiind ajutat cu bani de un oarecare Hans Heher, pe care pe pretendentul român l-a răsplătit pentru gestul său prin acordarea titlului de „Marchiz de Ialomița“. Din scrisoarea pe care secretarul regal Pfingiz a adresat-o, în același an 1569, superiorului său Gabriel Zayas, aflăm că Nicolae Basarab luptase în serviciul Spaniei în Malta, Ungaria și la Granada și că se bucura de protecția ambasadorului Poloniei la Madrid, acesta din urmă garantând autenticitatea descendenței sale. Pretendentul valah cerea de la regele Spaniei o scrisoare de recomandare pentru împăratul Maximilian II (1564-1576) și o mică sumă de bani, în afară de ce promise până atunci în schimbul serviciilor sale. Mai aflăm de asemenea că el obținuse deja o scrisoare de recomandare pentru viceregele spaniol de Neapole, dar nu voia să părăsească Spania înainte de a-i fi satisfăcute și celelalte cereri, promițând că, odată ajuns pe tronul Țării Românești, va ști cum să-și arate recunoștința pentru ajutorul primit. Din păcate, nu știm dacă aceste cereri ale sale au fost satisfăcute sau nu, dar este sigur că Nicolae Basarab nu a reușit niciodată să ocupe tronul Țării Românești.

Spre sfârșitul sec. XVI și alți pretendenți la tronul țărilor române au ajuns în Spania. Un astfel de personaj, al cărui nume real nu-l cunoaștem, dar care se intitula „principele Valahiei“, se stabilise în 1584 la Genova. Trecuse la catolicism și obținuse în schimb sprijinul papei Grigore XIII, care îi pusese la dispoziție suma de 3 000 de scuzi. Acest „principe al Valahiei“ era căsătorit cu o femeie frumoasă, numită Venetiana, probabil italiancă, care avea o deosebită trecere pe lângă genovezi. În același an 1584, el a părăsit Genova, plecând în Spania, cu speranța obținerii unor noi ajutoare. Din acest moment însă, urma lui se pierde definitiv.

Contemporan cu acest anonim a fost și un oarecare „Yanoda Bayboda, principe de Moldavia“, probabil un fiu al lui Iancu Sasul (Iancula), stabilit în acea perioadă la Toledo, dar nu mai avem nici un fel de alte date despre el.

...și aventurierul Tomșa

În fine, ultimul pretendent domnesc ajuns pe pământul Spaniei în sec. XVI a fost viitorul domn al Moldovei, Ștefan II Tomșa (1611-1615; 1621-1623). A fost singurul dintre pretendenții care au trecut prin Spania și a reușit în final să-și îplinească visul. În tinerețea sa, Tomșa a fost unul din numeroșii aventurieri care cutreierau Europa în căutarea unui stăpân războinic care să-i conducă spre glorie și bogăție. Ajuns în Franța, Tomșa s-a înrolat în armata lui Henric IV (1589-1610) și a participat la asediul orașului spaniol Jaca (1590), unde a și fost luat prizonier de către spanioli. Din păcate, acestea sunt însă toate informațiile despre aventura lui spaniolă.

Încercând să tragem câteva concluzii referitoare la prezența unor români în Spania sec. XVI, putem spune că ei sunt atestați documentar pe pământul spaniol, dar nu ne-au lăsat nici un fel de mărturii scrise și nici nu știm în ce măsură au fost ei influențați de tradițiile și realitățile spaniole. O excepție notabilă în această privință o reprezintă totuși Despot Vodă care, în cele trei lucrări rămase de la el, dovedește o foarte bună cunoaștere a artei militare și a istoriei spaniole.

Marea majoritate a celor pomeniți în acest articol au ajuns în Spania din rațiuni politice, încercând să obțină sprijin pentru dobândirea unuia din tronurile românești. Același Despot Vodă, împreună cu Cristofor Báthory, fac excepție și în acest caz, în momentul trecerii lor prin Spania, credem noi, nici nu bănuiau că vor ajunge să domnească în țările române.

În sfârșit, toți cei semnalati de noi în acest articol au fost purtători de informații despre români spre sferile de receptare spaniole, dar numai câțiva dintre ei – Despot Vodă, Cristofor Báthory și Ștefan II Tomșa – au fost și purtători de informații spaniole spre țările române.

Următoarele două secole reprezintă un adevărat hiatus în ceea ce privește prezența românilor în Peninsula Iberică, fapt ce se explică prin vitregia împrejurărilor istorice în care au fost atrase țările române, dar poate și începutului declinului puterii spaniole. Pare aproape straniu, dar pe parcursul a două veacuri (XVII și XVIII) o singură măturie atestă o prezență românească în Spania. Ea este aceea a cronicarului sighișorean Georg Kraus, care vorbește despre trimiterea unei solii a principelui Gabriel Bethlen (1613-1629) în Spania, pentru a reglementa relațiile economice dintre cele două țări. „Gabriel Bethlen – scrie Kraus – a avut în această vreme (1626-1627) legături negustorești strânse și schimb de scrisori cu mulți principii, conți, baroni și neguțatori de seamă din multe țări: Imperiul german, Olanda, Anglia, Franța, Spania, Italia...

El trimise cu foarte mari cheltuieli pe Petru Bethlen, fiul fratelui său,... în toate ținuturile și țările amintite, cu însărcinarea de a face legături de prietenie și negustorie cu regii, principii și domnii din aceste țări, precum și de a se socoti cu câțiva negustori din aceste țări, care lucrau pentru el. După ce au făcut cea mai mare parte a călătoriei, Petru Bethlen a sosit în sfârșit la Roma împreună cu însoțitorii săi, venind din Spania, prin Sicilia...”

Este vorba deci despre o solie, dacă nu oficială, cel puțin cu un caracter semioficial, trimisă cu scopul de a discuta în principal chestiuni de natură economică, dar nu putem exclude cu totul și contactele politice, mai ales dacă avem în vedere faptul că atât Transilvania cât și Spania erau implicate din plin în Războiul de 30 de ani.

Deși sporadice și uneori accidentale, aceste prezențe românești pe pământ spaniol au totuși o semnificație deosebită, subliniind și ele apartenența românilor la spațiul de cultură și civilizație europeană în perioada Evului Mediu. ■

VIATA ROMÂNEASCĂ – 90

Nouă decenii de existență neîntreruptă a unei publicații reprezintă, în cazul de față, nu numai o performanță. Este un capitol de istorie.

Viața Românească, la cei 90 ani trecuți de la întemeierea sa la Iași de un grup de intelectuali în frunte cu Constantin Stere și Garabet Ibrăileanu, este un martor al istoriei culturale (și nu numai) a românilor din acest secol. Este, totodată, o semnificativă ilustrare a modului în care intelectualii din țara noastră s-au conectat la spiritul vremii, la circulația valorilor culturale europene, la sintezele veacului.

Paginile sale, deschise nu numai literaturii, ci și istoriei, filosofiei, artei, esteticii, disciplinelor științifice etc., au înregistrat, ca un seismograf al spiritului, înălțările și prăbușirile din acest secol, marcat de două conflagrații mondiale, de decenii de dictatură și crize ideologice. În tot acest zbucium al veacului, *Viața Românească*, prin cei care s-au aflat în echipa sa redacțională, a făcut să fie vie speranța în triumful spiritului, credința în adevărata ordine a valorilor.

Celor 90 ani de existență ai *Vieții Românești* le este închinat nr. 3-4, martie-aprilie 1996,

al revistei. În bogatul sumar, sunt pagini în care istoria și documentele ei sunt generos ilustrate: o conferință la radio a lui M. Ralea din 1935, *Iluzionismul și căutarea adevărului*, un studiu al lui Mircea Vulcănescu, *Caracterizarea economică a comunismului*, o scrisoare a lui S. Mehedinți către C. Noica din 1943 și două scrisori ale lui Nae Ionescu către Margareta Fotino, cu răspunsul acesteia, din 1915.

Acum, când *Viața Românească* intră în cel de-al zecelea deceniu al vieții sale, noi, cei de la *Magazin istoric*, îi adresăm caldele noastre felicitări și urarea de *La mulți ani!*

Ca revistă de cultură istorică, în deplină cunoștință de cauză a luptei pentru supraviețuire financiară și care nu-i uităm nici o clipă pe donatorii, sponsorii și subvenționatorii noștri, apreciem că în densul editorial al redactorului șef, dl. Cezar Baltag, am găsit și această frază: „Caius Traian Dragomir (cel care prin intervenția lui salutară a asigurat revistei noastre, amenințată în 1991, din motive financiare, cu dispariția, o continuitate atât de necesară culturii românești)“.

*Avarii provocate de bombardamentul
din 9 august 1941*

PODUL ÎMPOTRIVA ZEULUI MARTE

NICULAE KOSLINSKI

**Știați că podul construit la Cernavodă
de inginerul român Anghel Saligny, inaugurat în 1895
și considerat „fală a tehnicii românești”
era să fie distrus în amândouă războaiele mondiale?
Să vedem cum au stat lucrurile.**

Trotii, dinamită și mine fluviale

Înaintarea trupelor Puterilor Centrale în Dobrogea, în toamna anului 1916, depășirea liniei Constanța-Cernavodă, au impus Marelui Cartier Român necesitatea distrugerii podului de cale ferată peste brațele Dunării, între Fetești și Cernavodă. Erau trei poduri de fier: cel de la Cernavodă, la 30 m deasupra fluviului și cu o lungime de 750 m, al cărui viaduct măsoara aproape 913 m; cel de pe balta Iezeru (un viaduct de 1455 m) și cel de pe brațul Borcea, dinspre Fetești, lung de 420 m și un viaduct de 550 m.

La 7 octombrie 1916, orașul Cernavodă, până în acel moment apărat cu strășnicie, risca să fie înconjurat de adversari. A început, ca atare, evacuarea acestui „cap de pod”, ultima operație urmând să fie distrugerea propriu-zisă a podului peste Dunăre. În acest scop fuseseră trimiși inspectorul armei

geniului, generalul Scarlat Panaitescu, locotenent-colonelul Ștefan Botez și inginerul N. Georgescu, de la Comisia Europeană a Dunării.

Geniștii au folosit dinamita adusă cu cele șase vagoane staționate în gara Dunărea. Detonarea a avut loc în seara de 11/24 octombrie 1916. „Două flăcări lungi au ars pe parabola superioară dinspre malul drept, ca focuri de paie și s-au stins pe vârful podului, fără zgomot și fără să fi cauzat daune aparente”, scria contraamiralul Nicolae Negrescu, comandantul Flotei de operații româno-ruse de pe Dunăre. „La ora 18 se produc două explozii succesive la pila 2-a a podului, câteva traverse sunt rupte, dar podul nu cade; în celelalte puncte minate nu se produc explozii”, confirmă comandantul militar al portului Cernavodă, căpitanul de marină Gheorghe Koslinski, care avea să părăsească ultimul portul, la 19.35, plecând cu un remorcher la Hârșova. „Toate eforturile care

le-au făcut [geniștii] timp de șapte ceasuri au rămas infructuoase” avea să precizeze contraamiralul Negrescu, cel care refuzase să încerce distrugerea podului prin trageri cu tunurile de 120 mm de pe monitoare — așa cum fusese de părere generalul rus Nișitki — și propusese utilizarea minelor fluviale cu trotili din dotarea marinei.

Informat despre cele petrecute, primul ministru I.I.C. Brătianu a cerut a doua zi să fie distrus măcar podul peste Borcea, contraamiralul Negrescu primind ordin telegrafic în acest sens. Ca urmare, acesta a dat ordin comandoului Paul Rădulescu, șeful serviciului de mine al marinei, să se deplaseze la podul de la Borcea, recomandându-i să folosească trotili, nu dinamită. Îl avertiza, totodată, să nu distrugă decât parțial podul, pentru ca monitoarele să poată trece oricând din nou în amonte.

Dar ajuns pe Borcea, ofițerul de marină a trebuit să asculte de ordinele geniștilor, care distru-

seseră între timp viaductul Iezeru și încercau acum să arunce în aer și podul de pe Borcea. Locotenent-colonelul Botez folosisese tot dinamită și exploziile rupseseră două grinzi exterioare și două diagonale în înălțime. Geniștii au cerut comandorului Rădulescu să pună șase mine fluviale sub deschiderea centrală a podului, dar nici explozia acestora n-a avut efectul scontat. Comandorul Rădulescu venise însă cu o șalandă plină cu mine Herz și a procedat la instalarea altor mine chiar în dreptul ambelor capete ale podului. În urma exploziei lor, capetele podului s-au rupt și s-au ridicat în aer, provocând ruperea la mijloc a deschizăturii centrale.

Ținând cont de faptul că distrugerea viaductului Iezeru avusese loc și că transportul materialelor din Germania pentru Turcia se făceau oricum pe uscat, prin Bulgaria, poate că podul de pe Borcea ar fi putut fi cruțat. Oricum, după război, el avea să fie reinstalat.

Avariat, nu dărâmat

În perioada interbelică, importanța rutei feroviare Fetești-Cernavodă-Constanța a crescut atât din punct de vedere strict economic, cât și militar. O conductă de petrol trecea de altfel pe sub poduri, aprovizionând depozitul de la Pallas,

de unde țițeiul ajungea în port la Constanța. Realitate care, după ocuparea Greciei de către Germania, a determinat marina italiană să folosească, începând din mai 1941, calea Bosforului pentru a se aproviziona cu combustibil direct de la Constanța. Tancurile petroliere, ca și navele comerciale nearmate, puteau tranzita nestingherite prin Dardanele și Bosfor, și în acest fel petrolul românesc ajungea în porturile Mării Egee, Salonic și Pireu, de unde urma să fie transportat mai departe în Italia sau în Libia.

După începerea ostilităților în Marea Neagră (22 iunie 1941), după circa o lună și jumătate de întrerupere a traficului în Marea Neagră, primele nave tancuri italiene – „Alvaro” și „Maia” – au ajuns din nou la Constanța (30 iulie). Marina română, într-o primă operație de convoiere, le-a escortat la înapoiere până la Varna, dar de-acum Alianții aveau posibilitatea perturbării sau întreruperii temporare a acestui trafic.

În noaptea de 9 august, două avioane de bombardament ușor inamice, zburând la mică înălțime, și-au aruncat bombele asupra podului de la Cernavodă, care nu era încă ocrotit prin baraje de baloane. Antiaeriana existentă în zonă, surprinsă de atac, nu a putut împiedica lovirea podului chiar către mijloc, în două locuri. Stricăciunilor pricinuite la grinzi

și tablier li s-a adăugat ruperea conductei de petrol care a luat foc. Era un rezultat important al adversarului, dar podul nu a fost dărâmat.

Reparațiile podului, ale conductei și căii ferate au durat aproape trei luni, până la sfârșitul lunii octombrie 1941. Trecerea pasagerilor, ca și a unor mărfuri ușoare, s-a făcut cu bacul, o garnitură de tren fiind adusă până la capătul viaductului spre stația Dunărea; iar cealaltă staționa în gara Cernavodă.

Marina română avea combustibil la Pallas și Constanța, dar aprovizionările cu petrol solicitate de marina italiană s-au făcut între timp prin Varna, unde ajungea o conductă, trecută prin Dunăre la Giurgiu.

Îndată după restabilirea fluxului de petrol spre Constanța, la 5 noiembrie 1941, tancul petrolier italian „Torcello” a ieșit din Bosfor, dar a fost torpilat de submarinul sovietic Sc-214. Abia la 28 decembrie, alt tanc – „Albaro” –, venind de la Varna, a ajuns nevătămat la Constanța, plecând înapoi la Pireu în 30 ianuarie 1942.

Revenind la Cernavodă, vom preciza că podul, botezat la inaugurarea sa cu numele „Regele Carol I”, a scăpat astfel cu bine de amenințările cu distrugerea din cursul celor două războaie mondiale. Un triumf semnificativ al creativității împotriva furiei distructive a războiului. ■

IMPORTANT !

În anul 1997, an în care Magazin istoric împlinește 30 ani de apariție neîntreruptă, intenționăm organizarea unui concurs jubiliar.

Vă rugăm să ne trimiteți, stimați cititori, propunerile dvs. privind prezentarea acestui concurs.

Așteptăm, de asemenea, OFERTE DE SPONSORIZARE.

Figură de prim ordin a vieții publice românești vreme de aproape două decenii, Nicolae Titulescu a fost, se știe, și o personalitate de prim plan pe eșichierul politic european al epocii, urmărită cu susținut interes, atât de cancelariile străine, cât și în areopagurile internaționale.

Istoriografia românească, ca și cea străină s-au ocupat circumstanțiat de rolul lui în direcționarea politicii externe a României, de acțiunile și inițiativele lui internaționale. Mai puțin investigate au rămas, însă, ecourile și comentariile pe care personalitatea lui Nicolae Titulescu le-a trezit în intimitatea cabinetelor ministeriale și, îndeosebi, judecățile despre omul Titulescu, văzut cu ochii celor care, într-o împrejurare sau alta, au intrat în contact cu el. Căci și omul Titulescu era o apariție de excepție, care a suscitat nenumărate reacții admirative, dar și adversități tenace atât în țară, cât și peste hotare.

Rapoartele diplomatice germane interbelice și, în primul rând, evident, acelea ale miniștrilor plenipotențieri germani acreditați la București, interesați în evoluția politicii externe a României, dar, cum vom vedea, și alte surse au insistat frecvent și amănunțit atât asupra implicațiilor pe care le aveau demersurile politice ale lui Titulescu, cât și asupra laturilor umane ale manifestărilor sale. Cum referirile la cele dintâi ar reclama dezvoltări și analize ce ar depăși spațiul unei reviste, în cele ce urmează vom stărui îndeosebi asupra caracterizărilor făcute omului Titulescu, care sunt, de altfel, nu mai puțin revelatoare atât pentru înțelegerea epocii, cât și pentru urmărirea drumului străbătut de Titulescu de la un cap la altul al carierei sale politice.

Ne face plăcere să menționăm că, recent, colaboratorul nostru d-l Dumitru Hîncu i s-a acordat Premiul Asociației Scriitorilor din București pentru traducerea lucrării lui Klaus Heitmann *Imaginea românilor în spațiul lingvistic german. 1775-1918. Un studiu imagologic.*

NICOLAE TITULESCU:

„ÎNTOTDEAUNA

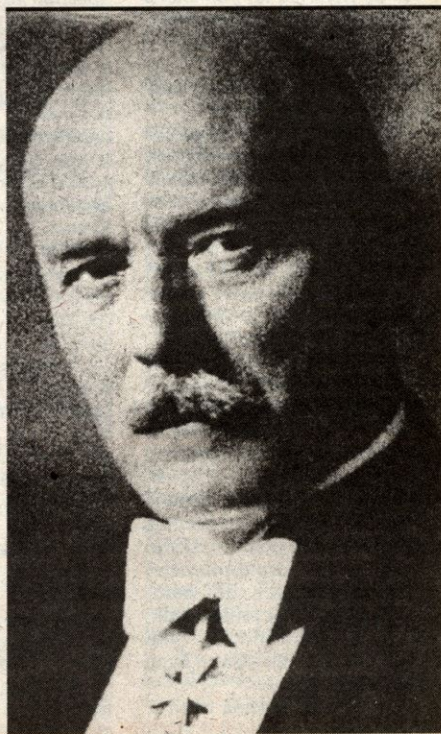
GERMANIA

A ÎNȚELES

CEL MAI BINE

ROMÂNIA“...

DUMITRU HÎNCU

Fantast și nedisciplinat

Primul testimoniu despre N. Titulescu văzut în această ipostază ne este mediat chiar de cel dintâi ministru plenipotențiar german numit în post la București odată cu reluarea relațiilor diplomatice dintre România și Germania după primul război mondial. Este datat 30 decembrie 1921 și e, de fapt, un comentariu la numirea lui Titulescu ca ministru al României la Londra – după ce fusese o vreme ministru de finanțe în primul guvern Averescu –, așadar de la primii lui pași în diplomatie. Raportul lui *Hans Freytag*, ministrul german, destul de amplu, ne obligă să ne mărginim la pasajele lui cele mai semnificative: „*Titulescu este, fără îndoială, un om foarte capabil, dar și fantast și foarte nedisciplinat. Reforma lui financiară este, teoretic, bine fundamentată, dar absolut inutilizabilă, în condițiile românești, și înțelegerea cu prevederi din toate legislațiile străine posibile.*

Titulescu trăiește pe picior mare și este personal un risipitor. În ce măsură și-a păstrat mâinile curate în materie bănească, în corupția generalizată și dezmățul de aici e greu de spus. În public n-a fost, însă, niciodată acuzat de furt de către presă, cum s-a întâmplat, în nenumărate rânduri, cu colegii lui.

A studiat în Franța și acest lucru a înrăurit, probabil, orientarea lui politică. În ultima vreme simpatiile lui franceze par a fi slăbit, totuși, mult. Oricum, *antigermanu* nu este”.

Evident, mai ales ultimele cuvinte din raportul lui Freytag sunt revelatoare pentru unghiul de vedere din care diplomația germană lua act de omul Titulescu și de acțiunile sale, adică disponibilitatea sau indisponibilitatea sa către bune relații cu Germania.

Prin această prismă trebuie, de altminteri, considerat și un

raport al lui *Hoesch*, ambasadorul german la Paris, către ministrul său *Gustav Stresemann*, din 5 februarie 1928, din care spicuim:

„*Titulescu a venit azi la mine – scria Hoesch – pentru o convorbire de o oră. Utilizându-și întregul arsenal actoricesc, a încercat să mă convingă de marel preț pe care-l pune spre a face ca relațiile cu Germania să fie nu numai normale, cum se spune, ci prietenești, adăugând, în același timp, că, desigur, n-ar putea concepe o slăbire a strânelor legături ale României cu alte țări.*

Este însă un fapt – rezuma mai departe Hoesch – spusese lui Titulescu – că dintotdeauna Germania a fost aceea care a înțeles cel mai bine România, unde a jucat un rol de prim rang. Și deși, din cauza evenimentelor războiului, n-ar fi posibil ca Germania să-și recâștige în România fosta poziție antebelică, se poate, totuși, prea bine concepe ca ea să redobândească o situație politică importantă și, îndeosebi, puternică-i poziție economică. El însuși are nevoie de Germania în România și-și dorește ca pe viitor în dezbaterile problemelor importante pentru România să se poată adresa nu numai lui *Briand* și *Chamberlain*, ci și lui *Stresemann*. Pentru atingerea acestui țel este, însă, absolut necesară rezolvarea litigiilor financiare pendinte între Germania și România”.

Într-adevăr, amintitul contencios – născut din cauza masivelor emisiuni de bilete de bancă prin intermediul cărora autoritățile de ocupație germane din timpul primului război mondial își plătiseră toate cheltuielile – împiedica de opt ani normalizarea relațiilor dintre cele două țări (până când o înțelegere intervenită între Titulescu și Stresemann a făcut posibilă stingerea lui – *Magazin istoric*, nr. 1/1993).

Până a se ajunge însă la acest fericit sfârșit, negocierile dintre cele două părți au înregistrat

suișuri și coborâșuri, iar uneori și accente dure, cum rezultă dintr-un amplu raport al lui *Gustav Stresemann*, datat 20 februarie 1928, în care ministrul german a făcut și aceste remarci acide asupra manierei de a discuta a lui *Nicolae Titulescu*:

„*Domnul Titulescu m-a vizitat azi după-amiază, pe la 5 la hotelul Cap Martin. În convorbirea care a durat circa două ore, a vorbit aproape numai el. Mai multe încercări de a-l întrerupe au eșuat, întrucât el își relua numaidecât considerațiile. În plus, se exprima într-o limbă păsărească, amestecând trei limbi, engleză, franceză și germană, iar în timp ce vorbea se plimba tot timpul de la un capăt la altul al încăperii, întrerupându-se singur din expunere prin exclamații ca «Hei, Oh», sunete guturale sau întrebări sugestive de felul: «În situația asta, dumneavoastră ați fi procedat altfel?» sau «Ce să fi făcut?», la care nu aștepta însă răspuns, ci continua tot el să vorbească”.*

Diplomați și informatori

Un alt raport cam din aceeași perioadă – mai exact din 11 aprilie 1929 – ne mijlocește, însă o viziune mai amabilă și mai la obiect asupra poziției lui N. Titulescu în problema raporturilor cu Germania. Autorul, *A. Dufour-Feronce* – pe care nu l-am putut identifica mai de aproape – i se adresa în acești termeni directorului *Köpke* din Ministerul de externe german:

„*Informatorul meu este un prieten al lui Titulescu, despre care mi-a relatat următoarele, pe care vi le transmit chiar cu riscul de a vă comunica lucruri cunoscute.*

...*Mai cu seamă de la sederea comună la Roma, Titulescu îl prețuia în mod deosebit pe domnul ministru dr. Stresemann. Îl considera unul din cei mai clarvăzători bărbați*

întrevedea vreo posibilitate de fricțiune între cele două țări atâtă vreme – a adăugat el – cât minoritatea germană și comerțul german sunt tratate nediscriminator „și cât România nu se situa împotriva Germaniei pe tărâmurile în care interesele ei imediate nu o cer”. După care s-a arătat convins că Titulescu avea să afle când prilejul „să arate lumii prin fapte adevăratele sale sentimente față de Germania.”

Cam agasat de străvezia intenție de presiune, N. Titulescu s-a mulțumit să replice „dulce-acru” – cum a raportat von Schulenburg – că, într-adevăr, n-o să lase să treacă neutilizată o asemenea ocazie.

Un gest demonstrativ

Politica externă a României nu se putea inspira, însă, decât din propriile ei comandamente, dintre care cel mai imperativ era, firește, apărarea integrității teritoriale a țării. Iar în fața tendințelor expansioniste ale Germaniei naziste, N. Titulescu trebuia, evident, să caute pretutindeni unde o putea face, în vest ca și în est, contraponderi pe care să le poată opune intențiilor de modificare a echilibrului de forțe instaurat după prima conflagrație mondială. Era o politică care îi atrăgea, însă, puternice adversități în cercurile revizioniste de peste hotare, dar și în mediile de dreapta din țară, ce nu se dădeau în lături de a-l stigmatiza chiar ca pe un aliat al bolșevismului, când nu utilizau împotriva-i epitețe și mai lipsite de sens și de bun simț.

În aceste împrejurări, Titulescu făcea, din când în când, apel la semnificative gesturi de amicitie față de Germania, în speranța de a transmite Berlinului semnale cât mai veridice asupra adevăratelor linii directoare ale politicii sale.

Cum s-a întâmplat, de pildă, la plecarea ministrului pleni-

potențiar Dehn-Schmidt. De obicei, la micul dejun protocolar oferit cu acest prilej erau poftiți membrii legației respective și câțiva funcționari superiori ai Ministerului de externe român. De astă dată, cum aflăm din raportul lui Dehn-Schmidt, datat 21 februarie 1935, lucrurile s-au făcut cu un deosebit fast, deși ministrul german nu rămăsese în post la București decât o lună jumătate. Dar să-i dăm chiar lui cuvântul, întrucât ceea ce a urmat pune în lumină o latură caracteristică a metodelor la care apela uneori Titulescu:

„La 19 ale acestei luni, d. ministru de externe Titulescu a dat în cinstea mea un mic dejun de adio. La intrarea principală a Ministerului de externe au fost plasați cuirasieri din regimentul de gardă. La micul dejun au luat parte: ministrul de interne I. Inculeț, ministrul de justiție Valer Pop, ministrul comerțului Manolescu-Strunga, inspectorul general al armatei și aghiotantul regal generalul N. Condiescu, maestrul de ceremonii al Curții I.V. Stărcă, subsecretarul de stat al Ministerului de externe Savel Rădulescu, subsecretarul de stat al Ministerului de interne Eugen Titeanu, subsecretarul de stat al Ministerului comerțului Gh. Leon, subsecretarul de stat al Ministerului agriculturii M. Cancicov, subsecretarul de stat al Ministerului finanțelor V. Rădulescu, ministrul Franței, marchizul d'Ormesson, ministrul Austriei baronul Havenschild, ministrul danez Biehring, ministrul Olandei Hübrecht, secretarul general al ministerului ambasadorul Arion, șeful Direcției presei din Ministerul de externe Eugen Filotti, consilierul de legație din direcția de protocol E. Zarifopol, secretarul particular al lui Titulescu, consilierul de legație von Pochhammer și atașatii dr. Krause-Wichmann, și von Rantzau.

În timpul micului dejun, Titulescu a ținut următorul discurs:

«Domnule ministru! Guvernul regal român regretă sincer plecarea dumneavoastră. Sunt însărcinat să vă exprim cât de mare e simpatia pe care v-ați câștigat-o într-un răstimp atât de scurt.

Dar chiar dacă șederea în România a fost scurtă, ea v-a dat posibilitatea să vă convingeți cât de adâncă este dorința țării mele de a întreține bune relații cu țara dumneavoastră.

Noi dorim pacea și considerăm că cooperarea internațională este unicul mijloc de a o menține»”.

Raportul are cinci pagini și cuprinde în extenso discursul lui Titulescu și răspunsul lui Dehn-Schmidt, care – evident măguit – a ținut să adauge că ziarele din 21 februarie au publicat pe larg textul ministrului de externe român și numele participanților la micul dejun.

Noutatea și proporțiile date evenimentului au produs, se pare, impresia dorită, întrucât, la 26 februarie, von Pochhammer, însărcinatul cu afaceri al Legației germane, a ținut să raporteze la rândul lui:

„Desigur, o atât de neobișnuită cinstire a unui trimis ce nu și-a putut exercita misiunea decât timp de șase săptămâni a dat prilej la comentarii. Presupunerea ce s-a impus, poate, în primul moment că ea se dorea o «demonstrație» împotriva intempestivei rechemări și, în genere, împotriva metodelor Germaniei de astăzi este lipsită de orice teame; demonstrațiunile fără efecte practice nu corespund cu maniera de a acționa a unui realist ca Titulescu. Ele ar contrazice, de altfel, și actuala-i politică care pleacă de la premisa înlăturării dezacordurilor dintre Germania și România și a nimicirii «legendei atitudinii sale antigermane».

Dimpotrivă, manifestarea n-a lăsat nici unui participant vreo îndoielă asupra faptului că fusese dorită ca un gest amical față de Germania, iar asigurarea dată de Titulescu că «le désir

sincere de son pays d'entretenir avec l'Allemagne des rapports de cordiale amitié» (Dorința sinceră a țării sale de a întreține raporturi de prietenie cordială cu Germania) nu era doar o simplă formulă de politețe“.

Nedreptății când de unii, când de alții

Cursul evenimentelor se împotriva, însă, unei politici de echilibru. Disensiunile dintre marile puteri generau antagonisme tot mai acute. Ele cereau alinierea fie la un bloc, fie la altul fără a ține seama de interesele speciale ale terților. În aceste circumstanțe, poziția României și a ministrului său de externe devenea și ea din ce în ce mai delicată, cum rezultă foarte semnificativ dintr-un amplu raport al noului ministru german la București, *Wilhelm Fabricius*, datat 29 aprilie 1936, deci cu puțin înainte de înlăturarea lui Titulescu – în condițiile știute – de la conducerea politicii externe românești.

„Ministrul de externe Titulescu – a comunicat astfel Fabricius – m-a primit ieri seara la locuința sa particulară. M-a salutat ca pe un vechi cunoscut cu care s-a întreținut la Ankara, în ziua ieșirii Germaniei din Liga Națiunilor.

În convorbirea care a urmat, mi s-a plâns amar, în repetate rânduri, că la Berlin are o presă proastă și că nici guvernul nu vrea să știe de dânsul. Când, pe vremea lui Stresemann, era în termeni buni cu Berlinul – context în care mi-a amintit de conferința ținută de el la Berlin – se plângea Moscova de el, deși Moscova avea atunci bune legături cu Berlinul; acum, când se are bine cu Moscova, se plânge Berlinul de dânsul, deși el e mereu același Titulescu. Eu

i-am replicat că, între timp, întreaga politică europeană a suferit schimbări și că la Berlin există ferma convingere că politica pactelor franco-rus și cehoslovaco-rus este îndreptată împotriva Germaniei. La aceasta, Titulescu mi-a răspuns că acum 3 săptămâni a făcut ministrului de externe al Reichului propunerea de a se întâlni, propunere care n-a găsit, însă, un teren fertil. El regretă sincer acest lucru, întrucât politica românească are, și acest lucru trebuie bine înțeles, doar un singur țel: menținerea României în actualele ei granițe. Pacea este interludiul dintre două războaie. El se teme de război, mai ales pentru că acesta s-ar putea purta între Germania și Rusia. Iar dacă armatele acestor două mari popoare ar mărșălui una împotriva celeilalte, România ar fi antrenată în acest vârtej. El mă poate asigura că n-a acordat niciodată Rusiei dreptul de

trecere pe teritoriul românesc și nu-l va acorda niciodată. România se va împotrivi la trecerea oricăror trupe străine, fie germane, fie rusești“.

Citind astăzi acest text, ce să admirăm mai mult din argumentarea lui Titulescu, adevărat cântec de lebadă al marelui diplomat? Faptul că a întrevăzut din 1936 pustiitorul război germano-sovietic? Că a intuit de atunci teribilele consecințe pe care un astfel de conflict le putea avea asupra României? Sau că, interpret lucid al intereselor permanente ale țării, a încercat să le apere doar pe acestea, numai pe acestea?

Fără îndoială că și unele și altele. Dar, în același timp, să stăruim măcar o clipă cu gândul și la drama personală a acestui om care a trebuit să navigheze în ape atât de învolburate, lovit de neînțelegerea și vrajba unora și altora din afară, dar – din păcate – și dinăuntrul țării. ■

The European despre Transilvania

Ziarul menționat a găzduit în lunile februarie-martie, la rubrica „Scrisori către editor“, mai multe intervenții având ca subiect situația minorității maghiare din sud-estul Europei. Unguri din Marea Britanie, Statele Unite și Canada, dar și o austriacă, un francez și un ucrainean (din Canada) au susținut cunoscuta teză a frustrării minorității maghiare (accentul cădea pe cea din România), a necesității autonomiei etnice, a nedreptății comisă de democrațiile occidentale la Trianon și reparată de statele naziste în 1940 la Viena, reluându-se și ideea umplerii „vidului de putere“ din regiune prin crearea unei federații Vișegrad sau a unei confederații a Dunării.

Le-au răspuns români din Marea Britanie (Indrei Rațiu, Barbu Călinescu, P. Constantinescu), Franța (Ileana Rollanson), Australia (Alexandru Gheorghe Ionescu). Reproducăm în continuare un fragment din scrisoarea trimisă de domnul arhitect Barbu Călinescu, fiul fostului prim-ministru al României Armand Călinescu, asasinat de legionari la 21 septembrie 1939. „Opoziția lui Călinescu față de fascism nu a fost doar a unui singur om, ci a întregii națiuni române... Eu știu lucrul acesta pentru că a fost tatăl meu“. Domnul Barbu Călinescu restabilește apoi adevărul istoric despre trecutul Transilvaniei.

MEMORIILE UNUI DIPLOMAT ROMÂN DIN EPOCA ROOSEVELT

Scotocind prin podul casei tatălui meu din Cannes, am dat din întâmplare peste câteva dosare cu coperte îngălbenite, ce purtau mențiunea confidențial. Ele conțineau Memoriile tatălui meu, copii după corespondența oficială cu Ministerul de externe de la București și scrisorile adresate unor personalități din perioada cuprinsă între momentul numirii sale ca prim secretar la Legația română din Belgrad, în 1923, până la demisia sa ca însărcinat cu afaceri la Londra, în 1941, când România a declarat război Marii Britanii. Acest material acoperă deci diplomația românească din întreaga perioadă interbelică, văzută din poziții cheie: Praga (1927-1930), Berlin (1930-1934), Washington (1934-1936) și Londra (1938-1941).

În paginile ce urmează mă voi ocupa de cei doi ani petrecuți la Washington, când tatăl meu a fost, de fapt, șeful misiunii române (cu rangul de însărcinat cu afaceri), datorită deselor absențe ale lui Carol Davila¹, ministrul acreditat.

¹ S-a născut în 1886. A studiat dreptul. În 1927 a fost numit ministru la Varșovia, iar în 1929 la Washington.

RADU R. FLORESCU,
Boston College, Profesor Emeritus

Un tânăr diplomat cu inițiativă

În primăvara lui 1934, când a fost numit prim consilier la Washington de ministrul de externe Nicolae Titulescu, în vremea guvernării „tinerilor liberali” ai lui Gheorghe Tătărescu, relațiile diplomatice oficiale româno-americane, văzute din perspectiva postului de la Washington, se aflau încă într-o fază incipientă. Statele Unite fuseseră reprezentate, cu întreruperi, la București, din clipa în care Eugene Schuyler recunoscuse independența țării, în 1880.

Prima misiune română, sub conducerea căpitanului Vasile Stoica, trimisă în Statele Unite în timpul primului război mondial (1917-1918), pentru a discuta formarea unui corp de voluntari dintre americanii de origine română, s-a terminat cu un eșec (vezi

Magazin istoric, nr. 1/1992). Mult așteptata numire oficială a unui ministru s-a petrecut în sfârșit, în 1918, dar dr. Constantin Angelescu a plecat ofensat atunci când președintele Wilson a refuzat să recunoască frontierele României Mari.

Cel de-al doilea reprezentant al țării, Anton Bibescu, descendent din Gheorghe Bibescu (domn al Țării Românești, 1842-1848) și diplomat de carieră, a fost obligat să acționeze, între 1922-1927, sub dublu efect advers al legilor de naționalizare ale guvernului Brătianu – care au afectat interesele unor companii petroliere, căci acestea nu mai puteau deține peste 40% din capital în industria petrolului – și al incapacității României de a re plăti împrumutul de război american. Când, în 1926, Titulescu a vizitat Washingtonul pentru reeșalonarea datoriei, a fost foarte nemulțumit de modul în care

Bibescu reprezenta interesele țării și l-a rechemat brusc, în anul următor. Pentru scurtă vreme postul a fost ocupat de G. Antoniadă.

În 1929 și-a prezentat scrisorile de acreditare Carol Davila. Acesta dispunea de o slabă experiență în problemele americane și manifesta un evident dezgust pentru atmosfera din Washington, dacă este să judecăm după aplecarea lui pentru călătorii în stațiunile din Europa și din America Latină. Iată de ce Radu Florescu a devenit, *de facto*, șeful misiunii pentru mai bine de jumătate din perioada cât s-a aflat la Washington.

Datorită bunelor cunoștințe de limbă engleză, în vremea primului război mondial, Florescu, căpitan de artilerie, a fost numit aghiotant pe lângă colonelul Henry Anderson, un bătrân aristocrat din Richmond, Virginia, care conducea misiunea Crucii Roșii

Americane în iarna anului 1917, când armata română se retrăsese în Moldova pentru a opune rezistență înaintării germane. Florescu i-a cunoscut pe cei mai mulți dintre cei 40 de membri ai misiunii S.U.A. în România. A învățat să aprecieze anumite trăsături de caracter ale americanilor: eficiența și generozitatea în distribuirea ajutoarelor pentru soldații de pe front și pentru țărani. A remarcat și simplitatea stilului de viață american.

O altă recomandare pentru postul din Washington a constituit-o strânsa relație a lui Florescu cu Titulescu, pe care l-a admirat încă de pe vremea când îi era student la Drept Civil, în 1909, la Universitatea din București. Admirația s-a transformat mai târziu într-o prietenie născută din identitatea punctelor de vedere asupra nevoii de a angaja diplomația românească într-o respectare scrupuloasă a principiilor Ligii Națiunilor, întărită prin Mica Antantă și Consiliul ei permanent, recenta înțelegere balcanică (ianuarie 1934) și umbrela protectoare a puterii militare franceze. Deceadând după tonul unor scrisori particulare, relația lui Florescu cu Savel Rădulescu, *alter ego*-ul lui Titulescu și subsecretar de stat în patru guverne (Maniu, Vaida, Duca, Tătăreanu), erau și mai intime, folosind formula de adresare „tu” și fiind invariabil semnate: „camaradul tău de arme din vremea războiului”.

Din cauza geografiei și a politicii ce rezulta din izolaționismul Americii post-wilsoniene, relațiile diplomatice între Washington și București au fost restrânse și chiar șefii de misiuni au primit rareori instrucțiuni detaliate din partea guvernelor de acasă. Sentimentul izolării constituie o temă persistentă în telegramele lui Florescu, cu o dublă consecință: frustrarea de a se afla „înafara” principalului curent al evenimentelor din Europa, reflectate în mod superficial în presa americană, și o anumită libertate de acțiune care îi permitea chiar și unui tânăr diplomat să aibă inițiative.

O viziune profetică

După prezentarea scrisorilor de acreditare, Florescu a fost primit de președintele Roosevelt la Casa Albă, în octombrie 1934. După cum scria el, „era dificil să nu fi captivat de charisma

președintelui și de căldura lui umană”. Spunându-i-se că politica sa de colaborare „neoficială” cu Liga Națiunilor putea ajuta la atenuarea loviturii pe care o reprezenta retragerea Germaniei și a Japoniei cu un an înainte (14 octombrie 1933), președintele a citat ca un exemplu al bunelor sale intenții efectul calmant al unei cuvântări ținute în mai 1933, în care el împărțea preocuparea S.U.A. față de expansiunismul german. Potrivit ambasadurului său la Berlin, William Dodd, datorită discursului său, Hitler și-a domolit o cuvântare explozivă legată de apropiatul plebiscit din regiunea Saar (13 ianuarie 1935). Marcat de impresia pozitivă pe care i-a lăsat-o această audiență, Florescu a notat că Pierre Flandin, viitorul prim-ministru francez, a fost primit „călduros” la Casa Albă și că Roosevelt era pe punctul de a trimite un observator neoficial la Geneva.

„Umplerea golului dintre Statele Unite și Ligă – îi scria, în toamna lui 1934, Florescu lui Titulescu – este o idee ce pare să îl preocupe pe președinte”. În mod sigur Florescu spera să capete noi dovezi pentru speculațiile sale când a căutat o întâlnire cu secretarul de stat Cordell Hull, în noiembrie. A descoperit în acesta un om cu afinități „europene”, cu sentimente pro-britanice, așa cum erau și alți funcționari din biroul est-european al Departamentului de stat, dar mult mai preocupat de expansiunea japoneză în China, decât de obiectivele mărturisite ale lui Hitler de a reuni pe germanii din Europa de Est și Centrală. Se puneau un accent special pe colaborarea navală cu Marea Britanie în Pacific și apărarea Filipinelor. În ceea ce privește România, sancționarea frontierelor de la Trianon și recunoașterea Uniunii Sovietice (16 noiembrie) erau de bun augur pentru stabilitatea postbelică a statului nostru național unitar.

O întâlnire întâmplătoare cu Hamilton Fish, un important congresmen republican, într-o dezbatere pe probleme de securitate internațională, la Universitatea Californiei, Berkeley, l-a familiarizat pe Florescu cu argumentele inamicilor lui Roosevelt, arătându-i tăria sentimentului izolaționist în multe state americane, atât în Congres și presă, cât și într-un larg segment al opiniei publice. Potrivit lui Hamilton Fish, majoritatea americanilor considerau că

fuseseră atrași, contra voinței lor, de către britanici în primul război mondial, pentru a le apăra imperiul. Ei nu mai doreau să se sacrifice, a doua oară, în serviciul „perfidului Albion”. Cu toate acestea, afirma Florescu într-o manieră profetică, „dacă se va ajunge la război, America nu va părăsi vreodată Anglia, iar capacitatea sa economică, militară, științifică sau tehnică aveau să fie determinante în final”.

Bazându-se pe experiențele sale anterioare de la Praga și Berlin, Florescu împărțea superiorilor săi teama de un al doilea război mondial. El scria: „Germania vizează recăstigarea hegemoniei în Europa de Est și Centrală, având drept ultim obiectiv: Ucraina”, de fapt planul Hitler-Rosenberg despre care îl informaseră liderii ucraineni exilați la Berlin. Interesându-se îndeaproape de evenimentele din Praga grație prieteniei cu ministrul ceh Weverka și informat că după realegerea sa, Masaryk s-a îmbolnăvit, Florescu a întrevăzut succesiunea lui Beneš, pe care îl cunoscuse în perioada cât s-a aflat în Cehoslovacia, dar față de care a exprimat anumite rezerve. El a avertizat că Beneš avea să dovedească o atitudine conciliatorie față de cererile lui Conrad Henlein, liderul partidului sudeților, mai ales dacă francezii pierdeau plebiscitul din zona Saar (1935). După părerea lui, slovacul Osustky, pe care îl admira din vremea primului război mondial, era un candidat mai puternic.

Florescu era preocupat și de hotărârea Iugoslaviei de a contribui la tăria Micii Antante. El știa că Balutviv, ministrul iugoslav la Berlin, făcuse o descriere către Hitler chiar înainte de asasinarea regelui Alexandru la Marsilia, care avea să marcheze o cotitură vitală în implicarea Franței în securitatea statelor succesorale Imperiului austro-ungar. După ce polonezii semnaseră un pact de neagresiune cu Hitler, în ianuarie 1934, sprijinul României pentru Cehoslovacia – statul pivot, care în baza puterii sale economice și militare, cât și a poziției strategice, controla expansiunea germană în Europa de Sud-Est – constituia o preocupare majoră. Asemenea rapoarte sunt remarcabile fie și doar pentru data pe care o poartă: 7 octombrie 1934, cu cinci ani înainte de disoluția Republicii Cehoslovacie. ■

(Va urma)

„Trecem prin toate emoțiile, de la cea mai adâncă bucurie, la cea mai chinuitoare frământare... Telefonul ne cheamă neîncetat... Aflăm marea știre: România a semnat armistițiul...”

Aceste rânduri aparțin lui Grigore Gafencu, fiind inserate în jurnalul său sub data de 23 august 1944. Cum bine se știe, el se afla atunci în Elveția, țara ale cărei fonduri arhivistice am avut posibilitatea să le consult în câteva rânduri. Și pentru că în Magazin istoric, nr. 8/1979 am citit pentru prima dată însemnările lui Grigore Gafencu despre evenimentele de la 23 august 1944, tot în paginile acestei reviste mi s-a părut că era firesc să apară și aceste câteva piese de arhivă inedite care au în centrul lor personalitatea marelui diplomat român; ele completează paginile jurnalului redactat în acel timp.

Uzând de practici etern și peste tot condamnate, dar etern și peste tot utilizate, serviciile de informații elvețiene, prin intermediul înregistrărilor efectuate de biroul din Lausanne al cenzurii telefonice, probabil în baza unor reglementări juridice precise

referitoare la regimul străinilor, au făcut să parvină până la noi câteva mărturii semnificative privind starea de spirit a micii colonii românești din Elveția în primele zile după 23 august 1944. Am spus mica colonie românească, dar cum vom vedea și din documentele propriu-zise era vorba în special de diplomați sau foști diplomați surprinși de evenimente în afara granițelor țării, fie că se aflau în misiune, fie că, așa cum era și cazul lui Grigore Gafencu, se stabiliseră temporar, din diverse motive, în străinătate, de unde majoritatea lor nu s-au mai întors niciodată.

Dacă toți acești oameni au văzut în actul de

la 23 august pasul absolut necesar pentru România, la fel de unanimă a fost și temerea lor că România va cădea victimă comunismului. Ca și în alte cazuri, însă, dezarmantă și chinuitoare era lipsa de informații a acestor oameni. Dar să vedem ce anume gândeau ei la mijlocul lunii septembrie 1944 și cum vorbeau ei la telefon despre soarta României?

Andrei ȘPERCO

Septembrie 1944

CENZURA

TELEFONICĂ

DIN LAUSANNE

ÎL ASCULTĂ PE

GRIGORE

GAFENCU

„Solicitant: Excelența Sa Domnul Ministru Pella
Solicitat: Domnul Gafencu
17 septembrie 1944
Ora 9.15

O convorbire lungă din care reținem:

Pella: Nu promisem nimic de multă vreme și ieri mi-au parvenit 7 telegrame, dar nici una nu era cifrată. Le-am dat la corectat, căci erau pline de greșeli și ți le voi trimite. Una dintre ele conține declarațiile lui *Buzești*, făcute de-a lungul a 4 zile consecutiv; iată ce zice, în mare:

Atunci când s-a hotărât schimbarea, regele i-a ordonat lui *Știrbei* să semneze înțelegerea de la Cairo. *Știrbei* s-a dus la *Novikov* [ambasadorul sovietic în Egipt]. Acesta a declarat că rușii acceptă să mențină propunerile inițiale, dar că nu pot semna decât la Moscova. (Cel puțin, aceasta este versiunea istorică.) Astfel, schimbarea de atitudine a României ar fi fost rezultatul negocierilor de la Cairo, care au constituit primul element al tratativelor de la Moscova. Domnii *Știrbei* și *Vișoianu* s-au dus deci acolo [la Moscova].

Buzești vorbește apoi despre raporturile juridice dintre ruși și români de dinainte de încheierea armistițiului, în care s-ar fi pus problema unei alianțe între cele două țări. Armistițiul însă a schimbat această situație, din moment ce armatele române au fost puse la dispoziția comandamentului rus. (Diferența dintre raporturile de la egal la egal și cele de la șef la subordonat.)

În p. 64: doi mari diplomați români îngrijorați de soarta țării lor, în septembrie 1944: *Vespasian Pella* (sus)...

...și *Richard Franasovici* l-au căutat în repetate rânduri la telefon pe *Grigore Gafencu*

(Urmează apoi menționarea unor incidente inerente situației; asigurarea că România își va respecta angajamentele cu loialitate și, în fine, un pasaj foarte virulent îndreptat împotriva ungarilor...)

Am aflat, prin intermediul unei telegrame, de la Berlin, în germană, pe care am trimis-o la București, că *Gheorghe Ion, Buțulescu* și alte 4 persoane au trecut de partea germanilor, refuzând să se întoarcă în țară. Oamenii de la consulatele noastre din Milano și Veneția au sosit în Elveția, trecând prin zona luptelor de rezistență. Am intervenit, căci nu voiau să-i primească [pe marginea textului, există nota: «este o minciună» – n.n.]. I-au internat provizoriu în lagăr. Aceștia sunt *Georgescu, Negulescu*, două dactilografe, în fine, 12 persoane.

Cu ungurii s-a aranjat: situația este mai clară decât cu germanii.

Ce părere ai de articolul lui [René] Payot [redactorul șef al ziarului *Journal de Genève*]? Fraza aceea în care spune că România părea că va dormi până la încheierea păcii m-a impresionat ca om, nu ca român. Este un articol trist.

Gafencu: Am protestat imediat telefonic, dar el mi-a trimis extrase din ziare...

Pella: Probabil că vor avea loc modificări în articolele ulterioare... În ce privește constituirea unui nou guvern n-am nici o veste. Nici Maniu, nici Brătianu nu trebuie presăși să instauraze un guvern «supus», ca să zicem așa. De altfel, un guvern cu răspundere limitată, cum este cel actual, se uzează mai puțin decât unul pe deplin responsabil.

Gafencu: Cel mai înțelept ar fi să lăsăm lucrurile așa cum sunt.

Pella: Îți voi trimite deci telegramele mele. Voi veni la Geneva la sfârșitul săptămânii pentru o nuntă la care vei vrea și tu să participi. Îți voi da atunci notițele cu privire la conversațiile pe care le-am avut cu Maniu.“

„Solicitant: Domnul Gafencu
Solicitat: Domnul Dan Gebleescu
18 septembrie 1944
Ora 23.36

...

Gebleescu: L-au arestat pe mareșalul Antonescu – rușii au fost cei care au impus luarea acestei măsuri¹ – pentru ca apoi să-l execute în aplauzele poporului român. Acesta a fost un afront adus mareșalului...

Gafencu: Este exact ca pe timpul lui *Grigore Ghica* (vechi voievod român) când se decapitau...

Gebleescu: Da, dar pe atunci nu erau decât vreo 20 de boieri care înțelegeau cum stăteau lucrurile, acum sunt 20 de milioane care pricep; sute de mii de oameni au slujit sub conducerea lui.

¹ Împrejurările arestării mareșalului Ion Antonescu și a principalilor săi colaboratori sunt astăzi bine cunoscute. Nu trebuie însă să ne mire faptul că la jumătatea lunii septembrie, Gafencu și interlocutorii săi nu cunoșteau detaliile evenimentelor. Suntem obligați totuși să reamintim cititorilor, și în acest fel să și precizăm unele lucruri: revista noastră a publicat, în nr.8/1990, documentul sovietic privitor la preluarea manu militari de către armata sovietică a mareșalului Ion Antonescu și a celorlalți miniștri arestați, în ziua de 31 august 1944, orele 17. Acest fapt nu s-a produs la cererea și nici la inițiativa părții române, care s-a împotrivit la toate nivelurile solicitării în forță a comandamentului sovietic.

O situație și mai specială s-a creat în privința generalilor, în fond, a tuturor militarilor germani. La intrarea trupelor sovietice în București, armata română lichidase rezistențele germane de pe teritoriul aflat sub autoritatea guvernului român și fuseseră circa 56 000 prizonieri. Generalii capturați de forțele române (Hansen, Gerstenberg, Stahel și alții) au fost preluați de autoritățile sovietice, cu toată opoziția guvernului român. Toate detaliile acestei operațiuni au fost prezentate în *Magazin istoric*, nr. 11/1992, pp. 14-15.

Gafencu: Nu numai asta, dar i-a și salvat pe toți românii de frunte. Câți nu-i datorează viața! Ar fi putut măcar să-l ajute să fugă.

Geblescu: Sau să ia asupra lor răspunderea unui proces și a unei execuții foarte sumare. Este dezgustător!

Gafencu: Aceasta dovedește că rușii fac ce vor; ai noștri nu mai au nici o putere.

Geblescu: S-ar părea că ei au arestat mai multe personalități române.

Gafencu: Da, *Gigurtu, Manolilescu...* din aceștia. Barea mi-a telefonat de la Zürich că i-au eliberat din funcție pe *Nanu, Dimitrescu* de la Madrid și pe *Pella*, dar pentru acesta din urmă nu s-a confirmat.

Geblescu: *Pella* va rămâne datorită relațiilor pe care le are...

Gafencu: Nu, «ei» au nevoie de acest «melon» [?!] pentru a ne susține interesele pe lângă diferite state.

(Revenind la arestările făcute, cele ale lui *Mihai, Clodius* și *Hansen* (atașat militar în misiune), în privința acestuia din urmă interlocutorii fac o paralelă între retragerea misiunii militare [germane] actuale și cea a misiunii militare franceze în 1918, care, comandată de generalul Berthelot, a putut să se retragă fără probleme.

Trecând la declarațiile făcute de ministrul *Buzești*, ei critică sever desfășurarea negocierilor. Domnul *Gafencu* remarcă faptul că *Beneș* preconizase, prin mijlocirea sa, de multă vreme, o înțelegere directă cu rușii, în vreme ce ceilalți se încăpățâneau să negocieze la Cairo. Ei consideră că faptul de a-și lua niște angajamente înainte chiar ca acestea să fie pe deplin definite, este un lucru necinstit. Semni-

ficativ este faptul că nici *Maniu*, nici *Brătianu* nu fac declarații, ci doar *Buzești* face).

Gafencu: Mă tem că se va ajunge la detronarea suveranului.

Geblescu: Pretinzând predarea atât de multor persoane, rușii comit o gravă eroare. Abuzează de reușita lor și vor sfârși prin a provoca revolta întregii lumi împotriva lor.

Gafencu: Cred că ai noștri n-au avut timp să reflecteze. În graba lor de a ajunge la un sfârșit au fost duși de curent. Această chestiune a predării mareșalului și a altor persoane este foarte gravă.

Geblescu: Este firesc ca toți reprezentanții noștri [în străinătate] să fie destituiți, dar după cum merg lucrurile, puțin vor dori să preia asemenea funcții“.

„Solicitant: Domnul *Gafencu*
Solicitat: Domnul [*George*]
Ghica
18 septembrie 1944
Ora 23.50

(Mai întâi doamnele *Gafencu* și *Ghica* au schimbat câteva cuvinte, apoi soții lor au venit la telefon:)

Gafencu: Radio Londra anunță că l-am predat pe mareșal rușilor.

George: O!... Cum?!... Că noi l-am predat?

Gafencu: Da... Și apoi ei, din proprie inițiativă, i-au arestat pe *Ică* (*Mihai*) *Antonescu*, pe numeroși colaboraționiști și pe *Clodius* și *Hansen*.

George: Nu-mi place deloc modul acesta de a face să reiasă că noi suntem cei care l-am predat pe mareșal. Ai noștri ar fi putut să reziste sau să tergiverseze lucrurile până la încheierea păcii... Mi-e rușine să mă arăt în public... Oamenii trebuie să aibă o părere bună despre noi...”

Gafencu: Mi-e teamă de o altă problemă: aceea a tânărului [rege].

George: Evident, nu există nici o garanție...”

(„Domnul [*Ionel*] *Șonieru* îi telefonează de la Zürich domnului *Gafencu* pe 19 septembrie, la ora 00.23:)

Șonieru: Rușii au cerut deportarea în Rusia a lui *Antonescu*, a lui *Ică* (*Mihai* *Antonescu*), a lui *Pantazi*, a lui *Elefterescu* (prefectul Poliției) și a tuturor colaboratorilor lor, adică a miniștrilor și subsecretarilor de stat, a secretarilor generali, a șefului Siguranței etc., etc. Știați?

Gafencu: Da, am auzit la radio. Noi suntem cei care l-am predat pe mareșal, însă ei i-au arestat pe ceilalți. *Hansen* și *Clodius* vor fi tratați diferit.

Șonieru: *Hansen* va fi tras la răspundere pentru atrocitățile comise în lagărele din Rusia, iar *Clodius* pentru speculațiile făcute la exporturi.

Pătrășcanu și *Grozdea* au fuzionat cu membrii *Gărzii* de fier, care s-au întors din Rusia. *Grozdea* e o brută, îl cunosc, a fost funcționar al căilor ferate. Un prieten de la Stockholm mi-a spus că *Nanu* și *Duca* sunt destituiți. Barea m-a informat că *Hiott* și *Pella* se află în aceeași situație, dar n-am verificat dacă așa stau lucrurile.

Gafencu: Aceste vești sunt dureroase. Mareșalul ar fi făcut mai bine să-și facă singur dreptate...

Șonieru: Sau să evadeze; ca ministru de război ar fi putut dispune de un avion...

(Domnul *Richard Franasovici* vine la telefon. Domnul *Gafencu* îi repetă ceea ce a auzit pe postul de radio britanic...) ■

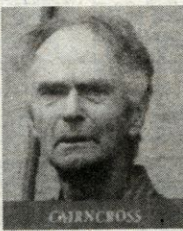
SIS - vedere din interior -

MACLEAN

BURGESS

CAIRNCROSS

BLUNT

PHILBY

● Avertismente neluate în seamă ● Kim Philby nu avea dușmani personali ● Asocierile periculoase implică persoane periculoase ● Guy Burgess avea principii ● Winston Churchill i-a păstrat o frumoasă amintire ● Englezii nu încredințează toate secretele hârtiei ● Sir Anthony Blunt, un superproductiv agent sovietic ● Stalin nu îi știa nici numele lui Maclean ● Cairncross, sau accesul sovietic la cea mai secretă sursă de informații a britanicilor ● Ceea ce nu știau cei cinci de la Cambridge

Incitantă ultima remarcă a profesorului Trevor-Roper. Te-ai putea ușor lăsa pradă speculațiilor la care ea te poate îndemna. Dar vom mai avea prilejul să evocăm sensul real în care a funcționat rețeaua de la Cambridge sau cel puțin o parte a ei.

În mai multe rânduri, cei cinci s-au aflat în pericol de a fi dezvăluiți în urma defectiunii unor ofițeri NKVD. Chiar în fază de început a activității lor s-a petrecut un asemenea episod. Speriat de epurările staliniste din a doua jumătate a anilor '30, care au afectat grav inclusiv informațiile externe sovietice, Valter Krivitki, ofițer superior NKVD, a dezertat de la postul său din Haga, cerând azil politic în S.U.A. Acolo a oferit date importante, care i-au atras atenția și ambasadorului britanic la Washington.

„Recunosc că numirea lui Philby m-a uimit în acel moment, căci vechiul meu prieten de la Oxford îmi spusese, cu ani înainte, că era un comunist. Pe atunci, desigur, am presupus că era un excomunist: dar chiar și așa am fost surprins, căci nimeni nu era mai anticomunist de o manieră fanatică, în acea vreme, decât membrii de rând ai celor două servicii de securitate, MI 6 și MI 5. Era remarcabil într-adevăr că acești oameni făcuseră abstracție de cele mai adânci convingeri ale lor în favoarea excomunistului Philby. Din moment ce niciodată nu mi-a dat prin minte că ei puteau ignora fapte bine cunoscute, am presupus că Philby dispunea de calități particulare care îl făceau în ochii lor indispensabil“.

Hugh TREVOR-ROPER, Lord Dacrie,
istoric

SINDROMUL „CÂRTIȚEI“

La sfârșitul lunii decembrie 1939, americanii au acceptat să îl împrumute colegilor lor britanici. Cu ajutorul lui Krivitki, britanicii l-au identificat pe căpitanul John King, de la serviciul de cifru al Foreign Office-ului. King a recunoscut, iar investigațiile ulterioare au arătat că în sectorul respectiv domnea o „stare de lucruri îngrozitoare“. Krivitki i-a avertizat pe britanici că mai existau unul sau chiar doi spioni sovietici în Foreign Office, care erau „de origine socială bună“. La reîntoarcerea în S.U.A., Krivitki a murit în condiții care încercau să simuleze o sinucidere. Investigațiile declanșate pentru identificarea acelor spioni sovietici au fost blocate de atacul declanșat pe frontul de Vest de Hitler, în aprilie 1940.

În octombrie 1940, George Armstrong, 39

ani, membru al partidului comunist din Marea Britanie, a fost surprins de oamenii lui William Stephenson – celebrul „Temerarul”, reprezentantul lui Stewart Menzies în S.U.A. – pe când lua legătura cu reprezentantul Abwehrului la New York. Ancheta a arătat că Armstrong își părăsise nava pe care lucra pe când era ancorată la Boston. Se pare că o făcuse în urma apelului lansat de ministrul sovietic de externe, Molotov, care, arătând că războiul avea un caracter imperialist, le-a cerut muncitorilor din industria militară și docherilor să intre în grevă, iar marinarilor să dezerteze în primul port neutru. Armstrong le-a oferit germanilor date despre convoaiele ce pleau din S.U.A. spre Marea Britanie. Armstrong a fost adus înapoi, judecat și

condamnat la pedeapsa capitală. Recursul său a fost respins la 23 iunie 1941, a doua zi după ce Germania atacase U.R.S.S. Britanicii primiseră deci suficiente avertismente. Și totuși, cei cinci s-au putut infiltra nestingheriți în puncte dintre cele mai sensibile ale serviciilor de informații și contrainformații britanice. Să le urmărim deci ascensiunea, plecând de la cartea lui Anthony Cave Brown, „C”. The Secret Life of Sir Stewart Graham Menzies. Spymaster to Winston Churchill („C”. Viața secretă a lui Sir Stewart Graham Menzies. Maestru într-ale spionajului pentru Winston Churchill) și de la cea semnată de Iuri Ivanovici Modin, ultimul ofițer sovietic de legătură al celor cinci, Mes camarades de Cambridge (Tovarășii mei de la Cambridge).

Un arhivist pasionat de gin

Este interesant să urmărești câte fete poate juca memoria unor ofițeri de informații, adică unor oameni anurenți să rețină detalii. Astfel, Modin – care i-a avut în mână dosarul – spune că Philby a trecut la SIS, de la SOE, la începutul anului 1942. Gordievski – rezident KGB la Londra, care în 1985 s-a refugiat în Anglia, deci și el știa bine istoricul activităților sovietice în Marea Britanie – scria, în cartea redactată împreună cu Christopher Andrew, că Philby a fost transferat în septembrie 1941. Istoric, Cave Brown se ferește să dea o dată precisă. Dar intră în contradicție cu Modin pe o altă temă. Modin spune că șefii lui Kim Philby au oscilat o vreme în privința responsabilităților pe care i le încredințaseră: să îl trimită în spatele liniilor inamice sau să îl păstreze în centrală. Anthony Cave Brown spune că Philby a fost adus direct pentru subsecția iberică din Secția V a SIS de către șeful contrainformațiilor, colonelul Valentine Vivian. Până la urmă, asemenea amănunte sunt mai puțin importante. Cert este că Philby s-a impus rapid datorită

calităților sale. Despre acestea dau mărturie și cuvintele doamnei Cowgill, soția șefului Secției V, Felix Cowgill. După 40 ani, ea vorbea încă cu admirație despre capacitatea lui „de a servi în același timp două guverne ostile, cu egală devoțiune”. Iar Valentine Vivian spunea despre el: „În serviciile noastre secrete doar Philby nu are dușmani. Toți ceilalți au câțiva. Unii sunt geloși, alții invidioși. Însă Philby nu are dușmani de acest gen”.

Grație unor asemenea calități, Philby a reușit să îl cultive pe Bill Woodfield, arhivarul SIS, cu care împărțase pasiunea pentru gin. Așa a reușit să obțină două amosare cu numele agenților SIS care operaseră contra U.R.S.S. înainte de război.

Anthony Cave Brown aduce în discuție și o altă calitate a lui Kim Philby. Merită să ne oprim puțin asupra ei mai ales că, așa cum vom vedea, autorul american are o teorie proprie în privința rolului jucat de Philby. Menzies promise de la Churchill misiunea de a face tot ce putea pentru a distruge alianța germano-sovietică. Or, cum comuniștii nu aveau încredere decât în alți comuniști, iar rostul lui „C” era să întrețină asocieri periculoase, care presupuneau utilizarea unor persoane periculoase, Cave

Brown este tentat să considere că Menzies nu era chiar atât de inocent în privința trecutului noului său angajat.

Kim Philby a fost autorul propunerii de a-l asasina pe amiralul Canaris în timpul unei deplasări a acestuia în Spania. Așa cum s-a văzut dintr-un episod anterior, Menzies s-a opus categoric proiectului, spre surpriza subordonaților săi. Pentru Philby, acest lucru a fost un indiciu că „C” întreținea relații cu caracter special cu șeful Abwehrului. În mod sigur, raportul pe care l-a trimis la Moscova a contribuit la sporirea suspiciunilor lui Stalin că britanicii încercau să se înțeleagă cu germanii prin spatele lui.

Kim Philby a descris în memoriile sale prima întâlnire cu „C”: „Am urcat în lift cu un coleg pe care liftierul l-a tratat cu un respect aparte. Străinul mi-a aruncat o privire rapidă și s-a uitat în altă direcție. Era bine făcut și bine îmbrăcat, dar ceea ce m-a izbit cel mai mult era paloarea lui, ochii spălăciți, un păr blond-argintiu care se rărea spre vârful capului – o impresie generală de sare și piper. După ce el a coborât la etajul patru, l-am întrebat pe liftier cine era. «Dar, domnule, este Șeful» – a răspuns acesta cu oarecare surprindere...

În acel moment, eu știam puține lucruri despre Șef... Am ajuns să îl cunosc mult mai bine și mă grăbesc să spun că mă gândesc la el cu afecțiune și respect, deși nu în mod obligatoriu cu respect pentru acele calități pentru care s-ar fi mândrit el însuși“.

Apropierea dintre cei doi s-a datorat mesajelor interceptate și decodificate de Blechley. Philby a descoperit, pornind de la acele mesaje, că Abwehrul instala, cu asistență navală spaniolă, un lanț de 16 stații cu detectori în infraroșii și sonici în strâmtoarea Gibraltar, chiar de-a lungul rutelor pe care urmau să se deplaseze convoaiele operațiunii Torch (Torța, numele de cod pentru debarcarea în nordul Africii). Un sistem de comunicații radio permitea stațiilor respective să ia legătura cu submarinele germane din zonă și să le dirijeze către ținte.

Comitetul reunit pentru informații a ținut o întrunire pentru a lua o decizie. Lui Philby i s-a cerut să participe și el și să prezinte un raport. La Whitehall, sediul guvernului britanic, exista regula nescrisă ca persoanele ce luau parte la ședințe de lucru să poarte fie uniformă, fie costum. Oricine nu o respecta era considerat îmbrăcat necorespunzător și întotdeauna dădea naștere la comentarii. Dar Philby nu știa acest lucru și nici nu l-a avertizat cineva. El a apărut îmbrăcat cu un veston, pantaloni de catifea reiați și o cămașă oranj. Președintele Comitetului, Cavendish-Bentinck, a fost șocat și a întrebat: „Cine-i acest individ nefin-grijit?“ Menzies i-a răspuns:

Kim Philby la sfârșitul carierei sale în MI6

„Tânărul Philby, fiul lui St. John Philby. Este cu mine. Bun băiat“. Cavendish-Bentinck a replicat: „Pentru mine seamănă cu un nenorocit de bolșevic“. Mai târziu, Cavendish-Bentinck a regretat că nu a cerut dosarul lui Kim Philby.

Reîntors din drum

Până la urmă, problema stațiilor germane de supraveghere a fost rezolvată printr-o cerere adresată lui Franco de a le interzice să opereze. Dictatorul spaniol a acceptat-o și drumul convoaielor Torch a fost deschis.

Deși „C“ nu permitea, în general, cadrelor mai tinere din serviciu să se apropie prea mult de el, a început tot mai des să trimită după Philby, atunci când Cowgill nu era prin preajmă.

Potrivit lui Anthony Cave Brown, între august 1943 și februarie 1944 se poate identifica un prim punct misterios al relației lui „C“ cu Philby. După capitularea Italiei și absorbirea în structurile SIS a serviciului secret italian – consideră autorul american, unul dintre cele mai bune din Europa – Italia a intrat și ea în sfera de activitate a lui Philby. Totodată, în aceeași perioadă Philby a intrat în legătură și cu OSS-ul lui Donovan. Între membrii echipei din serviciul de contra-informații (X-2) al OSS care au sosit la Londra s-a numărat și James Jesus Angleton, cel care avea să conducă apoi contra-informațiile în cadrul CIA. Philby le-a ținut o serie de prele-

geri pe teme de contrainformații, câștigându-le rapid încrederea. A fost inclus apoi într-o comisie anglo-americană constituită pentru a investiga o sursă de informații botezată de americani „Seriile Boston“.

În august 1943, un diplomat german (nume de cod: George Wood) și-a oferit serviciile lui Allen Dulles, șeful stației CIA din Berna. A oferit o cantitate importantă de material, pe care Dulles (el nu știa nimic despre „Enigma“) l-a apreciat ca fiind extrem de valoros. Dar regulile meseriei cereau ca informațiile să fie confruntate și evaluate cu alte surse. Analiza și evaluarea a durat până în ianuarie 1945. Potrivit memoriilor lui Philby, Dansey (adjunctul lui Menzies care răspundea de munca de informații) și Cowgill îl conside-
rau pe Wood o sursă de dezin-

formare germană. Philby a profitat de divergențele de opinie generate de informațiile furnizate de Wood pentru a-și croi drum spre ținta vizată: secția antisovietică despre a cărei creare se discuta deja la SIS. El declara că s-a hotărât să studieze materialul respectiv și dacă ajungea la o concluzie fermă, să o spună. Dacă analiza nu se dovedea suficient de limpede, era decis să sprijine punctul de vedere al celor care puteau să aibă un cuvânt de spus în procesul de numire a lui în postul râvnit. Concluzia lui Philby a fost că informațiile erau extrem de valoroase. I-a făcut apoi o vizită lui Dansey, caracterizată de Philby drept „o jumătate de oră extrem de neplăcută”. Avantajul lui a constatat în faptul că studiasse materialul, iar Dansey nu. Cu multă abilitate, Kim Philby și-a impus punctul de vedere.

Căștigul cel mai mare pentru Philby a fost acela că Valentine Vivian a remarcat ușurința cu care subordonatul său fusese acceptat de americani. Erau puțini ofițeri ai SIS dispuși să întrețină relații atât de cordiale cu aliații lor. La jumătatea anului 1943, „C” s-a gândit chiar să îl numească pe Kim Philby asistentul său personal însărcinat cu relațiile cu americanii. S-a opus Cowgill, care a spus că nu se putea despărți de un om atât de capabil.

Și ceilalți membri ai rețelei de la Cambridge au avut rezultate remarcabile. Guy Burgess, deși nu activa direct în vreunul dintre serviciile secrete, avea, ca angajat al BBC, acces în zone dintre cele mai sensibile. Înainte de a pleca din serviciile secrete, el trecuse prin două momente dificile. Mai întâi, în iunie 1940,

Donald Maclean...

Valentine Vivian s-a gândit că Guy Burgess putea activa cu succes la Ambasada britanică din Moscova. Nici lui Burgess — căruia îi venea foarte greu să se despartă de atmosfera cârciumilor londoneze —, nici NKVD-ului ideea nu le-a surâs. Doar șansa l-a ajutat să scape de acel post. Își făcuse deja bagajele și se afla pe drum, când ambasadorul Stafford Cripps a telegrafiat la Foreign Office cerând rechemarea lui Burgess. Lui Cripps nu-i plăcea să i se trimită oameni fără acordul lui.

Decorat cu Drapelul roșu

Apoi, Vivian a avut ideea să îl folosească pe Burgess ca agent provocator în cadrul partidului comunist englez. Burgess a refuzat. I s-a propus și să ia parte

la acțiuni contra Ambasadei U.R.S.S. la Londra. Din nou un refuz. Și totuși, nimeni nu s-a sesizat.

Așa cum am văzut în episodul trecut, la începutul anului 1941, Burgess s-a reîntors la BBC. După atacarea U.R.S.S. de către Hitler, Burgess a putut realiza emisiuni de propagandă prosovietică. Dar, mai ales, a stabilit utile contacte cu membrii cabinetului britanic. A pregătit chiar un interviu cu Winston Churchill. Deși el nu s-a mai realizat, premierul britanic a păstrat o frumoasă amintire despre discuțiile pe care le-au purtat. Un alt personaj de la care Burgess a cules informații a fost Dennis Proctor, secretarul particular al fostului prim-ministru Stanley Baldwin. Acesta i-a făcut confesiuni despre relațiile politice dintre Statele Unite și Marea Bri-

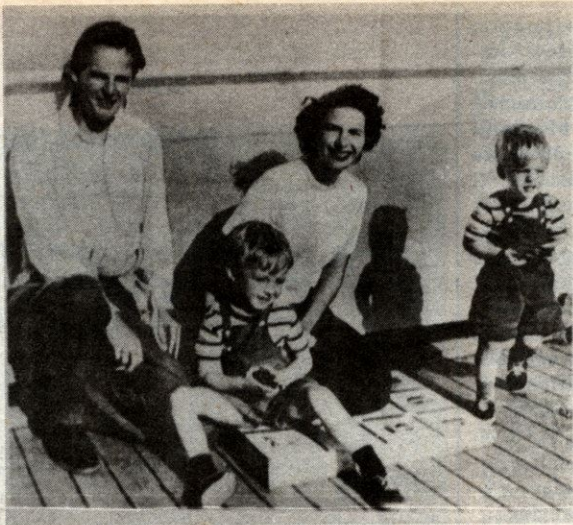
tanie, povestindu-i în detaliu întâlnirea Churchill-Roosevelt de la Casablanca, din ianuarie 1943. Așa au aflat sovieticii că Aliații preconizau o debarcare în Sicilia în iunie 1943, dar nu aveau de gând să lanseze o operațiune de anvergură în Franța înainte de 1944. Apoi, Proctor i-a relatat despre Quadrant, conferința de la Quebec a premierului britanic și președintelui american, la care s-a decis operațiunea Overlord, debarcarea pe coasta normandă, și au fost aprobate planurile lui Eisenhower pentru debarcarea în Italia. Proctor avea acces la secrete pe care — ne spune Modin — „englezii, din prudență, nu le încredințează nici hârtiei”. Iar Burgess avea marea calitate de a-și interoga sursele fără ca ele să realizeze acest lucru.

Anthony Blunt a pătruns în MI 5 cu ajutorul protectorului

său Victor Rothschild – care lucra deja în cadrul respectivei instituții. El l-a prezentat directorului, Guy Liddell. Culmea este că în 1939, Blunt fusese scos de la un curs al Ministerului de război pentru ofiterii de informații militare la cererea MI 5, din cauza conexiunilor sale comuniste din trecut.

După angajare, sarcina lui Blunt a fost să supravegheze ambasadele țărilor neutre. Imediat, Blunt a declanșat o campanie susținută pentru câștigarea încrederii și simpatiei factorilor de conducere. Directorul i-a devenit prieten și îi făcea confesiuni despre lucruri pe care nu le împărtășea nici soției sale. Anthony Blunt a fost unul dintre cei mai productivi agenți din istoria KGB-ului. Ambasada sovietică din Londra a știut dinainte toate acțiunile întreprinse de contrașpionajul britanic contra sa, inclusiv numele membrilor personalului pe care englezii îi vizau pentru recrutare. Potrivit lui Modin, reprezentanții NKVD-ului au lucrat la Londra în perioada războiului în condiții ideale, știind dinainte care vor fi mișcările urmăritorilor lor. Blunt, care primise sarcina de serviciu de a realiza un studiu privind îmbunătățirea metodelor de filaj, a furnizat o copie a raportului său și sovieticilor.

O altă sarcină a lui Anthony Blunt a fost să intercepteze corespondența diplomatică. Așa au aflat sovieticii, de exemplu, cu mult înainte de luna februarie 1944, că guvernul polonez în exil

... împreună cu soția și copiii

refuza ca linia Curzon (după numele celui care o stabilise în 1919) să fie viitoarea graniță a țării cu U.R.S.S. Cu toată munca imensă pe care a depus-o, rareori au observat colegii săi semnele oboselei. Lui Blunt îi plăcea foarte mult ceea ce făcea.

Donald Maclean le-a devenit sovieticilor extrem de util mai ales după 22 iunie 1941. Funcția pe care o îndeplinea la Foreign Office îi permitea să afle detalii extrem de interesante privind relațiile anglo-americane, poziția guvernelor aflate în exil la Londra. Modin ține să corecteze afirmațiile făcute de unii autori cum că Stalin aștepta cu nerăbdare rapoartele trimise de Maclean. El ne asigură că nu îi cunoștea nici măcar numele. Mai mult, suspiciunea lui maladivă îl făcea să nu aibă încredere în general în informațiile obținute de NKVD prin agenți străini.

În martie 1944, Donald Maclean a fost promovat secretar unu la Ambasada Marii Britanii din Washington. Din acel post avea să furnizeze Moscovei, printre alte informații, detalii despre proiectul bombei atomice.

Despre acesta, potrivit lui Modin, sovieticii au aflat mai întâi de la cel de al cincilea membru al rețelei, John Cairncross. Secretar particular al lordului Hankey (după cum am văzut în episodul anterior), el a aflat că încă din toamna lui 1940 anglo-americanii proiectau construirea bombei atomice. Cairncross a furnizat și alte multe informații. În martie 1942, i s-a cerut să pătrundă la Școala guvernamentală

de coduri și cifruri, la Bletchley, ceea ce a reușit. Moscova avea astfel acces la cea mai protejată sursă de informații a britanicilor. Cairncross a oferit detalii despre noul tanc german, Tigr, permițând sovieticilor să realizeze proiectilele perforante care să îi pătrundă blindajul. Această informație, plus altele privind dispozitivul armatei germane și intențiile ei au permis sovieticilor să obțină zdrobitoarea victorie de la Kursk, în iulie 1943 (*Magazin istoric*, nr. 7/1988). Pentru realizările sale, Cairncross a fost decorat cu ordinul Drapelul roșu. Decorația a fost trimisă la Londra și ofițerul NKVD care ținea legătura cu el i-a arătat-o, explicându-i că nu i-o poate lăsa din motive lesne de înțeles. Dar la scurtă vreme, Cairncross a comunicat dorința sa de a părăsi Bletchley. A fost mutat mai întâi la biroul german din Secția V, apoi la Secția I (informații politice), unde a lucrat până la sfârșitul războiului.

Ceea ce nu știa însă nici unul dintre cei cinci, dar ne spune Modin, era faptul că doar o mică

parte a informațiilor pe care ei le furnizau erau exploatate la Moscova: Se pare că NKVD-ul dispunea de un număr atât de mare de agenți în ținuturile Maiestății Sale britanice, încât nu reușea să adune suficienți traducători și analiști pentru interpretarea faptelor. În acea vreme, Directoratul informațiilor externe lucra practic pentru trei oameni: Stalin, Molotov și Beria. Rapoartele elaborate ajungeau doar rareori la eșaloanele mai mici. Informațiile cu caracter militar erau trimise la GRU sau direct comandamentului armatei roșii. Dar NKVD-ul nu se dădea în vânt să „aprovizioneze serviciile din afara prăvăliei”, cum notează Modin.

Și tot el ne oferă și o posibilă cheie a succeselor obținute de sovietici în domeniul informațiilor. Cele mai multe servicii de informații caută să obțină cât mai multe date din toate domeniile, pe care apoi le inventariază, analizează și le trimit diferitelor organisme guvernamentale. Metoda de lucru sovietică era diferită. Stalin hotăra de ce informații aveau nevoie și apoi întreg aparatul era pus să le caute. O asemenea metodă, autoritară, a dat roade, consideră Modin. Dacă este să judecăm după informațiile obținute de cei cinci membri ai rețelei de la Cambridge, suntem înclinați să îi dăm dreptate, mai ales că nici Imperiul țarist, nici U.R.S.S. nu cunoscuseră decât regimuri autoritare. Mai greu de înțeles rămâne neclintita adeziune a celor cinci excepționale minți britanice pe care, potrivit informațiilor de ultimă oră ce au însoțit episodul anterior, patronii lor caută să o explice exclusiv prin rațiuni ideologice. ■

(Va urma)

**Cristian POPIȘTEANU,
Dorin MATEI**

ROMANĂ

(Anagramă: 5 litere)

PERETE

Radu STOIANOV

LA RĂZBOI

(Monoverb cu întrebare și răspuns: 2-7)

STATURA OMULUI SE MAI NUMEȘTE ȘI BUST?

Gheorghe BRAȘOVEANU

Soluția jocurilor din numărul trecut: p. 71: CARABINE
ÎNCĂRCATE (CA-R-A/B-IN-E/TN-CA-R-CA-TE)
CULEVRINA (CU-LE-V/R-IN-A)

Soluția integralei MĂNĂSTIRI SUCEVENE:

D-L-M-O - GRAITOARE - ASFALTAT - EG - TUDORA - OH -
ROM - J - EMUL - VIS - IM - VI - IS - PROBOTA - U - NR -
RAVAC - CA - PO - ENE - A - HUNI - AV - PARTERE - I -
CANTARET - LIMA - NAVA

Regele Soare să se intereseze de mica Irlandă? Sună ciudat. Și totuși, în anii 1689-1690, Ludovic XIV le-a apărut irlandezilor ca eliberator. Din ură față de englezi, ei au fost gata să se dea pe mâna monarhului francez.

Într-un număr recent, revista *Historama* a publicat un articol semnat de René Pillorget, consacrat acestei teme, articol pe care l-am adaptat pentru Magazin istoric. René Pillorget este profesor emerit la Universitatea Lille III și la Institutul catolic din Paris. El a primit premiul Fundației „Alexander Humboldt” pentru cooperarea franco-germană și a obținut, de asemenea, trei premii ale Academiei franceze.

UN MONARH FRANCEZ, SPERANȚA IRLANDEI?

În secolul XVII era greu pentru un prinț catolic să domnească asupra unei națiuni majoritar protestante. Carol II, regele Marii Britanii (1660-1685), nu și-a lăsat dezlăuite convingerile decât la moartea sa, în februarie 1685. Fratele său mai mic, Iacob II (1685-1688), dimpotrivă, s-a afirmat deschis catolic. El a acoperit toate posturile importante din stat cu coreligionari ai săi și s-a preocupat să-și facă prozeliți. Prin diverse măsuri – inspirate de un zel stângaci –, a urmat un drum ce l-a condus inexorabil spre prăbușire.

Regele refugiat

Protestanții englezi au dovedit o remarcabilă răbdare. Regele avea 52 de ani. Moștenitoarea tronului, fiica sa prințesa Mary, era protestantă, căsătorită cu Wilhelm (William) de Orania, stathouderul Olandei. Într-o bună zi, mai devreme sau mai târziu – se spunea – acest cuplu va restabili ordinea morală a lucrurilor.

În imagine: Ludovic XIV își primește vărul, extrem de îndatorat, la Saint-Germain.

În schimb, minoritatea catolică a Angliei și majoritatea catolică a Irlandei erau neliniștite de perspectiva unei succesiuni protestante.

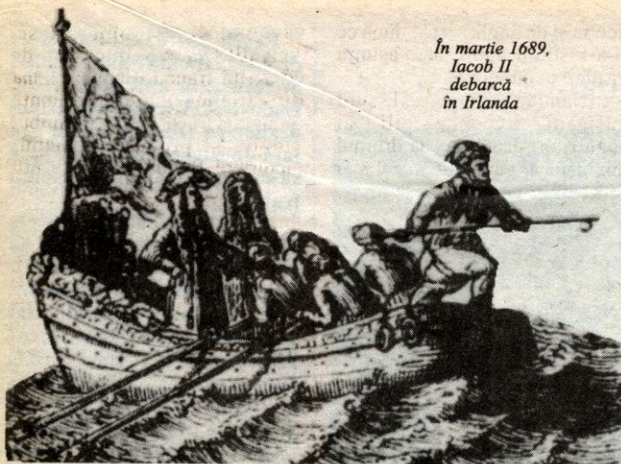
În 1687, Bonrepaux, agent al marchizului de Seignelay – fiul marelui Colbert, secretar de stat la Marină – l-a întâlnit la Londra pe unul dintre foștii consilieri catolici ai lui Iacob II, Richard Talbot, conte de Tyrconnel, la ora aceea vicerege al Irlandei, prin grația lui Iacob II. El i-a cerut lui Bonrepaux ca, în caz de deces al lui Iacob, care nu avea moștenitor catolic, Ludovic XIV să accepte să îl recunoască drept guvernator al unei Irlande independente. Printr-o scrisoare din 9 octombrie 1687, Seignelay, din partea regelui, l-a rugat pe Bonrepaux să îi răspundă favorabil. Tyrconnel l-a înștiințat apoi că, într-un an, totul va fi gata pentru a primi trupe franceze în

Irlanda. Desigur, ar fi prea mult să afirmăm că el vroia să „livreze” Irlanda lui Ludovic XIV. Dar la fel de adevărat este că nu o putea menține independentă decât cu ajutorul militar al Franței și că astfel ea devenea o țară vasală acesteia.

Decesul regal așteptat nu s-a produs. În schimb, un alt moment a precipitat cursul evenimentelor. Pe 20 iunie 1688, a doua soție a lui Iacob II, Marie de Modène, a adus pe lume un fiu, Iacob-Eduard, ale cărui drepturi la coroană primeau de-acum înaintea în fața celor ale lui Mary. Imediat, Iacob-Eduard a fost botezat de un preot catolic. Protestanții nu se puteau hotărî să accepte o familie de suverani „papistași”.

La chemarea lor, William de Orania a debarcat la Torbay, la 5 noiembrie 1688. S-a produs o revoltă, fără caracter sângeros,

*În martie 1689,
Iacob II
debarcă
în Irlanda*

căreia i s-a spus, din acest motiv, „glorioasă“.

Abandonat de toți, Iacob II, a comis greșeala la 23 decembrie, de a se refugia în Franța. Adversarii săi au proclamat atunci vacanța tronului. Ceea ce nu ar fi fost posibil dacă Iacob s-ar fi dus direct în Irlanda, țară ce îi rămăsese fidelă. Ca rege al Irlandei ca și al Angliei, nu i s-ar fi putut reproșa că și-a transferat pentru un moment reședința. În plus, el nici nu a întârziat în Franța. L-a părăsit pe Ludovic XIV la 25 februarie 1689 – 12 zile după ce Parlamentul din Londra i-a proclamat rege și regină pe William și pe Mary.

Pe 6 martie, Iacob s-a îmbarcat la Brest, pentru Irlanda. În ciuda adversității marchizului francez de Louvois, subsecretar de stat la Război, față de orice dispersare de forțe – Franța era angajată în războiul Ligii de la Augsburg –, Ludovic, la sfatul lui Seignelay, i-a furnizat 3 000 oameni, transportați pe vreo 20 de nave. În plus, a acreditat pe lângă Iacob II un ambasador, pe contele d'Avaux.

Iacob a debarcat la Kinsale și l-a întâlnit pe Tyrconnel la Cork. Populația catolică l-a întâmpinat cu entuziasm. Tăranii au furnizat în mod spontan oi și boi marinarilor și soldaților francezi. La

sfârșitul lui martie, Iacob era stăpân al întregii Irlande, cu excepția a două orașe din nord: Enniskillen și Londonderry. În aprilie, cel din urmă este asediat de Conrad de Rosen. 30 000 de protestanți se aflau acolo. Moralul asediaților era fără fisură. S-au ținut bine și, la 30 iunie, corăbiile engleze au reușit să-i aprovizioneze cu alimente. Forțele „iacobine“, irlandeze și franceze, s-au retras spre sud. Ele au fost învinse de trupele protestante ale orașului Enniskillen. Aproape întreg nordul insulei se afla din nou în mâinile lui William și Mary.

Decepții franceze și irlandeze

Dar Iacob II nu considera Irlanda decât o trambulină pentru recucerirea Angliei. El era convins că operația va fi relativ facilă, supușii lui rămânându-i – spunea el – profund atașați. Instrucțiunile remise lui d'Avaux și primele scrisori ce i-au fost trimise de la Versailles par a indica faptul că Ludovic XIV credea în posibilitatea unui succes al vărului său în Anglia. Dar modul în care l-a salutat la plecare exprima exact gândul său: „Tot ce aș putea să vă urez

cel mai bine este să nu vă revăd niciodată; dar dacă soarta vă obligă să reveniți, mă veți găsi exact cum m-ați găsit“.

Ceea ce nu excludea deloc posibilitatea unui eșec al lui Iacob. Scrisorile adresate militarilor și semnate de rege erau și ele realiste. Menționau că un alt contingent va fi trimis în Irlanda, dar numai dacă Iacob va reuși să se mențină acolo până în iarnă. Dacă îi susținea tentativa, Ludovic XIV nu avea nimic de pierdut, ci, poate, foarte mult de câștigat. Dacă Iacob reușea să-l elimine pe ginerele său și să-i recucerească tronul, Marea Britanie devenea poate aliata Franței; în orice caz, ea nu ar fi făcut parte din nici o coaliție împotriva regelui francez.

În martie, Ludovic XIV spera ca fidelitatea majorității irlandezilor să antreneze o răscoadă „iacobină“ în Scoția. Dar rezistența orașului Londonderry l-a făcut ca, la sfârșitul lui mai, să-l sfătuiască pe vărul său să se mențină într-o strictă defensivă și să se abțină de la orice operațiune în afara Irlandei. Pe 17 mai, guvernul de la Londra a declarat război Franței. În vreme ce Parlamentul nu manifesta decât sentimente confuze față de afacerile continentale, sosirea trupelor franceze în Irlanda i-a permis lui William III să o prezinte ca pe o invazie și astfel să obțină aprobarea majorității. Împotriva Franței s-a constituit o Mare Alianță – mai largă decât Liga de la Augsburg. Ea cuprindea Olanda, Spania, Imperiul german.

Iacob II i-a decepționat deopotrivă pe francezi și pe irlandezi. Convinș că el „va stăpâni“ Anglia, înainte să treacă trei luni“, a luat hotărâri din care o mare parte păreau inspirate mai puțin de grija de a-i învinge pe englezi cât mai degrabă de aceea de a-i menaja. A convocat un Parlament ce nu număra, grație abilelor manipulări electorale, decât 6 membri protestanți – din 278 –, și își avea sediul la Dublin. În plus, nu a întârziat să intre în conflict cu el. Catolicii, în trecut,

fuseseră spoliați de cea mai mare parte a pământurilor lor. În vreme ce ei posedau 60% din suprafața insulei, în 1640, Cromwell redusese această cifră la 22%. Ei ar fi vrut ca această injustiție să fie reparată. Parlamentul a votat deci un *Bill of Attainder*, confiscând bunurile a vreo 2 000 persoane – mai ales protestanți –, care nu îl recunoșteau pe Iacob II. Catolicii ar fi dorit ca posturile civile și militare să fie pe viitor accesibile tuturor, fără diferență de confesiune; ca fiecare să plătească dajma bisericii de care aparține și nu obligatoriu clerului protestant.

Dar, cel mai adesea, Iacob II a oferit acestor revendicări răspunsuri dilatorii. El a refuzat să înlocuiască episcopii stabiliți de către înalții prelați catolici. A autorizat pe proprietarii funciari protestanți să aibă în apropierea lor gărzii armate pentru a putea, eventual, „să se apere de o insultă catolică”. A refuzat, de asemenea, să aprobe decretul ce hotărâcea legile votate de Parlamentul din Londra nu pot fi aplicate în Irlanda. „El nu vrea să facă nimic care ar scoate Irlanda de sub dependența englezilor”, scria d'Avaux, care estima, în ce-l privește, că Iacob ar trebui să joace deschis pe cartea catolică și irlandeză și să nu se preocupe de

Scotia și de anglia decât după ce și-a instituit autoritatea asupra insulei, în înregimea ei.

„Irlandezii, spunea el, sunt dușmani ireconciliabili ai englezilor; dacă li se dă drumul din mână ar strângula în cel mai scurt timp pe toți cei de aici”. Anglofobia lor este – scria d'Avaux lui Ludovic XIV, la 23 aprilie – de așa manieră, încât dacă Iacob II ar dispărea acum, „atât nobilimea cât și poporul [nu ar avea] altă dorință decât a se oferi Majestății Voastre”.

Tyrconnel și apoplexia

Iacob datora mult vărului său, Ludovic XIV. Acesta furnizase toți banii pe care d'Avaux îi administrase. Parlamentul său nevoțându-i decât subsidii insuficiente, el a recurs la inflație, lovind moneda de aramă cu metalul pe care i l-a livrat Ludovic XIV. Cu cât francezii îl ajutau, cu atât el arăta față de ei o „gelozie stranie” și o mare susceptibilitate. Aceasta se manifesta și în problemele

economice. Absolut firesc, Versaillesul s-a interesat de comerțul franco-irlandez. Lâna din Irlanda putea alimenta industria franceză, în schimbul vinului și produselor manufacturiere. Ludovic XIV a scutit de orice taxă vamală produsele irlandeze, cu o singură excepție: stofele de lână. El a poruncit ca toți irlandezii sosiți să facă negoț în Franța „să fie tratați ca francezi naturalizați”. Două hotărâri care au trezit ecouri favorabile la Dublin. În iunie, Camera a votat două legi, una „pentru stabilirea comerțului cu Franța”, alta care naturaliza „pe toți francezii” aflați în Irlanda. Iacob II s-a arătat rezervat, apoi ostil acestor măsuri.

El vroia să nu fie „nici o legătură specială între francezi și irlandezi”, notează d'Avaux. Împreună cu Tyrconnel ar fi vrut ca Irlanda să înceteze să exporte lâna Angliei. Dar Iacob II nu s-a putut hotărî să interzică exportul și, în ciuda circumstanțelor de ordin politic, acest trafic a continuat.

Perspectiva întoarcerii sale la Londra a devenit din ce în ce mai incertă.

William
III

Pentru a doua oară,
monarhul englez
este nevoit să fugă
în Franța

a trimis trupe în Ulster, sub comanda unui protestant francez exilat, mareșalul Schomberg. Așa încât, campania viitoare se va dovedi dificilă pentru iacobiti. Este cert că voluntarii irlandezi erau numeroși și entuziaști, dar incapabili de a-i înfrunta pe soldații de meserie. Iacob II, care nu dorea sosirea întăririlor franceze, a sfârșit prin a accepta oferta lui Louvois: corpuri irlandeze vor fi trimise în Franța și înlocuite prin trupe franceze experimentate. De fapt, Louvois urmărea să aducă în Franța cei mai buni soldați irlandezi și să-i înlocuiască cu trupe franceze mediere.

Schimbul s-a operat. Astfel, pe 21 martie 1690, contele de Lauzun sosea la Cork cu 7 000 oameni, iar, în aprilie, cinci regimente irlandeze, între 1 000 și 1 200 oameni fiecare, s-au imbarcat pentru Franța. Pe 14 iunie, William III în persoană a debarcat aproape de Belfast, cu trupe engleze, garda sa olandeză, mercenarii germani și danezi, protestanți francezi. Pe 12 iulie, el a ieșit victorios pe malurile Boyne-ului, la 45 km nord de Dublin, asupra armatei franco-irlandeze. Iacob II a fugit în Franța pentru a doua oară, lăsându-și ginerele stăpân în toată Irlanda, la est de Shannon.

Grijuliu să-și elibereze trupele pentru a le trimite pe continent, William va acorda cu plăcere o pace generoasă învinșilor. Dar el trebuia să se socotească cu opinia protestanților irlandezi, deja furioși. Aceștia cereau o capitulare fără condiții. Neavând nimic de pierdut, iacobiti au continuat lupta. Patrick Sarsfield hărțuia trupele lui William, care se îndreptaseră spre Limerick, unde se repliaseră Tyrconnel. Dar orașul era atât de bine apărat, de vreo 22 zile, de un francez, maiorul Boisseau, încât regele a preferat să

ridice asediul și să meargă în Anglia. El a lăsat comanda generalului olandez Ginkel, în vreme ce Lauzun, rechemat, a fost înlocuit de Saint-Ruth, sosit cu 200 oameni. Pe 12 iulie, acesta a fost învins și ucis la Aughrim. Pe 21, a căzut Galway.

Pe 14 august, Tyrconnel a murit de apoplexie. Comanda i-a revenit lui Sarsfield. Cum întăririle franceze promise nu soseau, el a decis să negocieze. Ginkel, de partea sa, a primit ordin să pună capăt campaniei cât mai repede posibil.

A fost deci repede negociat tratatul de la Limerick și semnat, pe 6 octombrie 1691. Articolele civile ale acestuia acordau catolicilor Irlandei libera exercitare a religiei lor, cea care exista sub Carol II. Ele redau tuturor ofițerilor și soldaților care purtaseră arme pentru Iacob II bunurile, drepturile și libertățile de care ei sau strămoșii lor s-au bucurat, cu condiția să presteze un jurământ de fidelitate față de William III și Mary II. A fost stipulată și o amnistie.

În același timp, aplicarea acestor clauze ale tratatului nu a fost de o perfectă loialitate. Un

val de confiscări s-a abătut asupra Irlandei: 270 proprietăți ale iacobitilor, reprezentând vreo 400 000 hectare. Totalitatea proprietăților catolice a scăzut de la 22 la 14 la sută din suprafața insulei. Protestanții își răzbuiau astfel *Bill of Attainder*, votat de „Parlamentul patriot” și totuși niciodată aplicat.

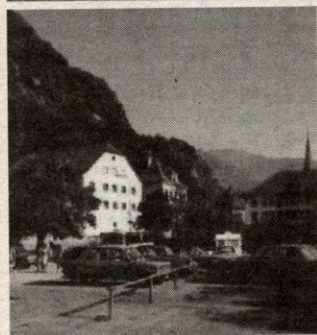
În definitiv, singurele rezultate pozitive ale expediției din Irlanda au fost, pentru Ludovic XIV, că l-a constrâns pe William III, dușmanul său, să trimită acolo trupe și, pe de altă parte, că în serviciul lui au intrat mii de soldați de o valoare indiscutabilă. Dar, ciudat, nici el, nici William, nici Iacob II nu s-au interesat de Irlanda pentru ea în sine. Ea nu constituia atât pentru unii, cât și pentru ceilalți, decât un teatru de operații marginal. În vreme ce unii irlandezi văzuseră în expediția franceză „singura ocazie pe care o puteau avea de a-și redobândi libertatea” (d’Avaux).

Se înțelege că aici încercaseră o autentică amărăciune. ■

**Adaptare de
Florentina DOLGHIN**

CAVALER AL ARTELOR ȘI LITERELOR

În ziua de 13 mai 1996, în cadrul unei ceremonii la Ambasada Franței din București, domnul ambasador Bernard Boyer i-a înmănat domnului Andrei Magheru, director adjunct în Ministerul afacerilor externe, Insignele de Cavaler al Artelor și Literelor. În alocuțiunea sa, domnul ambasador a arătat că se aduce astfel un elogiu diplomației românești în general, subliniindu-se în context prețuirea pentru activitatea depusă de domnul Andrei Magheru în anii cât a fost în misiune diplomatică la Paris, precum și contribuția sa de peste trei decenii la mai buna cunoaștere și apropiere între cele două țări.

LIECHTENSTEIN –

REPERE

ISTORICE

EUGEN GLÜCK

Potrivit ultimului calcul teritorial, suprafața principatului Liechtenstein, situat pe malul răsăritean al Rinului Superior, între Elveția și Austria, măsoară 160 km², depășind alte trei state „pitice” ale Europei: Vaticanul, Monaco și San Marino. Țara este dominată de Munții Alpi, cu înălțimi ce depășesc adesea 2 000 m, condițiile climaterice punându-și amprenta pe firea locuitorilor. Cei 29 400 locuitori (conform datelor ultimului recensământ), sunt în mare majoritate, vorbitori de limbă germană, oameni de munte, iubitori de libertate pe care au știut să și-o câștige și să și-o păstreze de-a lungul timpului.

Apariția omului pe acest teritoriu este foarte veche. Obiectele expuse în Muzeul Național din Vaduz, capitala principatului, dovedesc că regiunea a fost locuită încă din epoca pietrei și a

bronzului. În ultimele veacuri dinaintea erei noastre, aici s-au așezat celții, iar în anul 15 î.e.n. zona a intrat în cuprinsul Imperiului roman, la Schaan fiind construit un castru.

În perioada destrămării Imperiului roman, pe acest

teritoriu s-a așezat seminția germanică a alamanilor, ai căror urmași constituie și azi majoritatea populației în principat. Tot în sec. IV-V au apărut și burgunzii, alt neam germanic. Începând cu sec. V, s-a generalizat creștinismul. Teritoriul principatului a fost stăpânit de Carol cel Mare, intrând în componența Mărcii răsăritene (Östmark – viitoarea Austrie) a întinsului Imperiu carolingian. În anul 843, în urma tratatului de la Verdun, teritoriul amintit a făcut parte din posesiunile lui Ludovic Germanicul, fiind încadrat în ducatul Suabiei.

În căutarea unui principat

Vreme de mai multe sute de ani, teritoriul cunoscut azi sub numele Liechtenstein a trecut de la o stăpânire la alta, fiind, pe rând, lăsat moștenire, vândut, scos la mezat etc.

Mai întâi, între 911 și 1208, a făcut parte din ducatul alamanic. Ulterior, a trecut în stăpânirea puternicei familii Werdenberg-Sargans. În anul 1342, un partaj intervenit în familie a împărțit și teritoriul Liechtensteinului: pe malul răsăritean s-a construit comitatul de Vaduz, noul stăpân fixându-și reședința în castelul din acest orașel. În anul 1396, regele Cehiei, Venceslas, totodată și împărat al Sfântului imperiu romano-german, a declarat comitatul „teritoriu de subordonare directă al imperiului“ (*Reichsuhmittelbarkeit*).

Peste numai două decenii, ultimul descendent al familiei Werdenberg, episcopul Hartman s-a văzut nevoit să vândă comitatul familiei Schellenberg. Menționat acum ca domeniul Schellenberg, teritoriul Liechtensteinului a cunoscut și ani de prosperitate, dar și vicisitudini, dintre care cea mai aspră a fost invadarea, în 1647, de către trupele suedeze în timpul Războiului de 30 de ani. Domeniul și-a răscumpărat libertatea plătind o imensă sumă de bani, dar a fost vândut din nou, intrând – de astă dată – în stăpânirea conților Hohenems. Dificultățile financiare au continuat însă și sub dominația acestora și noii stăpâni au încercat să arunce toate poverile financiare pe umerii supușilor. Aceștia au apelat la autoritatea împăratului. În vederea plății parțiale a datoriilor, comisarul imperial a

găsit soluția tot în vânzarea domeniului care a fost cumpărat de Hans Adam, unul din cei mai influenți dregători ai imperiului. Hans Adam făcea parte din puternica și cunoscuta familie Liechtenstein, ai cărei ascendenți puteau fi urmăriți începând din anul 1037. Karl I, unul din antecesorii lui Hans Adam, dobândise în 1608 titlul de principe, iar în 1620 devenise rezident habsburgic la Praga. Averea familiei era imensă. Domeniile însumau 580 000 ha, pe care se aflau 815 localități și 46 castele. Nici unul însă din domeniile stăpânite nu erau considerate teritorii de subordonare nemijlocită a imperiului, din care cauză nici unul din membrii familiei nu făcea parte din Consiliul principilor. Contra sumei de 115 000 galbeni, în 1699 (pentru comitatul Schellenberg) și a 290 000 galbeni, în 1712 (pentru comitatul Vaduz), Hans Adam de Liechtenstein a cumpărat aceste teritorii subordonate direct împăratului. Diploma imperială din 23 ianuarie 1719 a consfințit unificarea lor care, sub numele de Liechtenstein au intrat oficial ca al 343-lea stat al Imperiului german. Achiziționând cele două domenii, noul stăpân a căpătat astfel „pașaportul“ pentru intrarea în Consiliul principilor. Timp de 123 ani, nici un principe de Liechtenstein nu a vizitat măcar principatul, administrarea acestuia realizându-se prin intermediul unor guvernatori numiți de principe.

Ca majoritatea statelor și statulețelor ce alcătuiau confederația germană, între 1719 și 1806 Liechtensteinul a fost guvernat ca un stat absolutist, cu o largă recunoaștere însă a vechilor drepturi dobândite de populația de țărani și meșteșugari. Era un absolutism de tip iluminist, atât de specific

Principatul Liechtenstein traversează o perioadă foarte agitată. În discursul său de deschidere a ultimei sesiuni a Parlamentului, Altețea Sa Serenissimă Hans Adam II, instalat oficial în funcția de șef al statului în noiembrie 1989, a amenințat cu abolirea monarhiei și cu „Anschlussul“ statului său miniatural la Elveția sau Austria. Venind de la monarh, ideea unui plebiscit privind instituția monarhică pare cel puțin ciudată. Atâta vreme cât Hans Adam II afirmă ritos: „poporul trebuie să poată decide asupra principiului democrației“, autotorpilându-și tronul, și anunță că este gata să renunțe la prerogativele sale de dragul unei idei – nobile și democratice –, concetățenii săi nu pot decât să-i admire altruismul. Se pare însă că în spatele acestuia se ascunde un calcul politic, respectiv revizuirea Constituției. Cel puțin așa susține mass-media din Liechtenstein.

veacului XVIII, și această formă de guvernământ s-a răsfrânt mai cu seamă în realizările guvernatorului Iosef Schuppler: pe întinsul principatului s-au construit șosele, în localități s-au întemeiat școli, în legislație s-a introdus codul civil austriac.

Principii au continuat să locuiască la curtea habsburgică de la Viena, ocupând funcții înalte în imperiu: Johann Nepomuk Karl a fost mareșal în timpul Mariei Tereza (1740-1780), iar Johann I Iosif a devenit, în 1809, comandantul suprem al armatei austriece. În tot acest interval, Liechtensteinul s-a aliniat politicii oficiale a Imperiului habsburgic. În 1792-1793, principatul a par-

Principatul este o monarhie parlamentară cu contururi vagi, căci suveranitatea aparține deopotrivă poporului și prințului (în vârstă de 51 de ani). Parlamentul ar urma deci să fixeze clar competențele fiecăruia. Hans Adam are putere, chiar foarte multă putere (numește funcționarii, opune veto-ul său oricărei legi, dizolvă Parlamentul, pune în disponibilitate guvernul), el răvnește la și mai multe drepturi, concret la revizuirea Constituției. Vrea ca suveranul să poată alege și judecătorii.

Încă de la referendumul privind integrarea țării sale în spațiul economic european, în 1992, Hans Adam amenința că ar putea emigra – el, familia și averea sa – sau dizolva cabinetul miniștrilor, dacă concetățenii săi nu votează pentru aderare la data fixată de el.

De data aceasta, când aduce în discuție „Anschlussul” statului său cu Elveția sau Austria, Altețea Sa Serenissimă recunoaște conotația negativă a termenului „Anschluss”, dar adaugă: „Trebuie să șochezi pentru a stimula la reflectare. Pur și simplu ridic problema pentru ca poporul să-și pună întrebări asupra identității sale. Eu nu sunt pentru Anschluss. Cred chiar că statul nostru trebuie să rămână independent”, conchide el.

Comentatorii politici sunt de părere că fiind conștient de popularitatea sa în rândul concetățenilor lui și de marea lor admirație pentru instituția monarhică, Hans Adam II nu face altceva decât să aplice tactica provocării, pentru a-și consolida puterea. „A vorbi acum despre Anschluss, afirmă amuzat șeful guvernului, Mario Frick, este ca și cum aș vorbi eu despre divorțul de soția mea, când totul merge foarte bine”.

ticipat, alături de celelalte forțe ale coaliției monarhice, la luptele împotriva Franței revoluționare. Mai întâi, în 1792 cu 17 soldați, cărora în anul următor li s-au adăugat și alți... opt.

Prin Pacea de la Luneville (1801) s-a făcut delimitarea precisă a granițelor principatului, în hotarele păstrate și azi. Un alt eveniment important în viața principatului s-a petrecut cinci ani mai târziu. După strălucitele victorii obținute împotriva coaliției absolutiste, Napoleon Bonaparte, devenit împărat al Franței, a decis o reorganizare administrativă a statelor germane. În 1806, din decizia lui, s-a constituit Confederația Rinului, alcătuită din mai multe

state germane, care au fost scoase de sub autoritatea politică a Austriei și a Prusiei. Între statele ce alcătuiau Confederația Rinului s-a numărat și Liechtensteinul, care, cu acest prilej și-a dobândit statut de stat suveran. De remarcat că această decizie a lui Napoleon este singurul act de politică externă care a rămas valabil până în zilele noastre. La vremea respectivă, însă, decizia a stârnit opoziție. Principele Johann I Iosif, care era și mareșal al Austriei, nu a semnat actul de constituire a Confederației (implicit de suveranitate a Liechtensteinului), abdicând temporar în favoarea fiului său.

Congresul de la Viena, din 1815, nu a modificat acest statut,

Liechtensteinul rămânând, în continuare, stat suveran în cadrul Uniunii germane.

La ostilități, cu 80 de soldați

Noua condiție de suveranitate a inaugurat o etapă de largi prefaceri. În anul 1818 a fost promulgată o constituție, elaborată după modelul celorlalte state germane, cu împărțirea populației după criterii feudale. Numai că aceste criterii nu au găsit aplicare în cazul Liechtensteinului, întrucât în mica țară de munteni lipseau feudații. Nu existau decât două „stări”; clerul și țărănimea. Nobilimea lipsea cu desăvârșire, iar „orășenimea” (burghezia) nu se conturase ca o formațiune socială distinctă.

Concomitent, a fost instituit și un organ reprezentativ – *Landtagul* – prezidat de guvernator și având o competență limitată, decisivă rămânând autoritatea principelui. Deși, cum am arătat, au avut implicații restrânse, existența unei constituții ca și a unui parlament – au determinat o anumită influență în direcția pătrunderii ideilor progresiste. În timpul revoluției de la 1848, colectivitatea de aici a trimis un deputat – pe Peter Keyser – în parlamentul de la Frankfurt pe Main, care, de pe pozițiile liberalismului, a militat pentru unificarea Germaniei. Dar forțele conservatoare și-au reimpus autoritatea, și Liechtensteinul a luat parte activă în perioada următoare la înăbușirea insurrecției din Baden, ultimul focar al revoluției pașoptiste din Germania.

În perioada lungii domnii a principelui Johann II (1858-1923) a avut loc transformarea Liechtensteinului dintr-un stat absolutist într-o monarhie constituțională. Sub presiunea păturilor mijlocii, rurale

și urbane, principele a acordat o nouă constituție și a anulat ultimele servituți feudale. Între ele — obligația de a măcina la moara suveranului sau de a participa la vânătorile domnești. De asemenea, în 1864, a fost desființată și zeciuiala bisericească, răscumpărata de locuitori cu suma globală de 102 106 florini.

În timpul războiului pruso-austriac din 1866, Liechtensteinul a participat la ostilități cu un efectiv de 80 de soldați, care au prestat serviciu de pază în Tirol. A fost ultima conflagrație la care a luat parte micul principat. În 1868, serviciul militar a fost desființat. În pofida neutralității pe care a adoptat-o atât în primul război mondial, cât și în cel de-al doilea, micul stat nu a fost însă ferit de urmările celor două conflicte mondiale, îndeosebi pe plan economic, prin grava devalorizare a monedei austriece, care era folosită și în Liechtenstein.

În 1874, între Elveția și Liechtenstein s-a încheiat o înțelegere potrivit căreia cetățenii celor două state erau tratați, în fiecare din ele, ca cetățeni proprii. Ca urmare a presiunii opiniei publice, mai ales după situația economică creată la sfârșitul primului război mondial, anii imediat

următori au marcat separarea de Austria și alierea la Elveția. În martie 1919, Liechtensteinul a cerut Confederației Helvetice să-l reprezinte pe plan internațional. De remarcat că singura reprezentanță internațională a Liechtensteinului este aceea de la Berna. În 1921 s-a realizat și fuziunea cu poșta elvețiană. Liechtensteinul, care încă din 1912 și-a organizat serviciul poștal propriu, dezvoltând o autentică industrie a timbreelor (mai cu seamă a emisiunilor de mărci poștale filatelice), continuă însă să emită timbre proprii. În 1924, s-a definitivat și încadrarea în sistemul vamal al Elveției, francul elvețian devenind unic mijloc de plată în schimburile internaționale. Ca o curiozitate, singurul domeniu rămas în administrația austriacă este cel al căilor ferate.

Prezențele românești în Liechtenstein, ca și ale principatului în țara noastră s-au făcut simțite de-a lungul veacurilor. Astfel, mareșalul Iosif Wenzel a participat în Banat la luptele habsburgo-otomane din anii 1716-1718; un alt mareșal, Johann Iosef I a jucat un rol de seamă în luptele antiotomane din 1787-1792, iar generalul Franz a

operat tot în Banat în timpul evenimentelor revoluționare din 1848-1849.

Cercetarea documentelor privind aceste momente poate furniza noi amănunte privind desfășurarea respectivelor evenimente.

Dar legăturile au fost și de natură culturală. Suveranii din Liechtenstein s-au afirmat ca mari colecționari de artă. Operele adunate de ei de-a lungul secolelor constituie una dintre avuțiile principatului. Splendida bibliotecă din Vaduz, ca și colecțiile de tablouri din alte castele aparținând familiei princiare cuprind și scrieri de proveniență română. Din păcate, o parte a acestor valori s-a distrus ori s-a risipit în cursul evenimentelor celui de-al doilea război mondial. Astfel, în colecția bibliotecii Pierpont Morgan din New York (*Magazin istoric*, nr. 1/1986) a ajuns, între alte lucrări, un *Liturghier* manuscris datând din 1481, realizat la Oradea și care s-a aflat în posesia principilor. Cercetarea bogatelor fonduri se află abia la început. Rămâne deci ca viitorul să aducă noi contribuții și în această direcție. ■

REȚINEȚI

Datorită motivelor pe care nu mai este nevoie să le explicăm, începând cu nr. 10, octombrie 1996, prețul unui exemplar din Magazin istoric va fi:

- 1 400 lei la vânzare liberă
- 1 200 lei la abonament

Aceste prețuri rămânând cu mult sub costurile de producție, cititorii care au contractat abonamente până la sfârșitul anului nu vor avea de plătit nici o diferență.

DR. WILHELM FILDERMAN –

un avocat pentru cauza națională a României

TEODOR WEXLER,
vicepreședinte al Fundației dr. Wilhelm Filderman

Institutul de istorie „Nicolae Iorga”, împreună cu „Diaspora Research Institute” al Universității din Tel Aviv, organizează la București de la 30 septembrie la 4 octombrie 1996, simpozionul intitulat *Evreii în istoria României*. Această întâlnire va avea caracterul unui simpozion deschis, cu participare internațională.

Temele ce urmează a fi discutate în cadrul simpozionului sunt: Mit și realitate în trecutul evreilor din România; Istoricul societății evreiești prin structuri și elite; Evrei și români: imagini reciproce într-o istorie relațională; Istoriografie și metodologie în studierea istoriei evreilor din România.

Cu ocazia simpozionului se vor organiza și două mese rotunde: Comunismul și evreii în România; Dr. W. Filderman, asimilism sau sionism?

La 16 aprilie 1996 a luat ființă Fundația dr. Wilhelm Filderman. Fundația are ca membri fondatori intelectuali de frunte ai țării între care: acad. prof. dr. Virgiliu Constantinescu, președintele Academiei Române, prof. dr. Răzvan Theodorescu, prof. dr. Șerban Papacostea, dr. Cristian Popișteanu, acad. prof. dr. Nicolae Cajal, Ion Rațiu, prof. dr. Dinu Giurescu, Dumitru Popa, prof. dr. ing. Edmond Nicolau, Adrian Popescu Necșești, prof. dr. M. Ulitu.

La 16 iunie a.c., prin grija Primăriei Capitalei, o stradă din București a primit numele acestui mare evreu-român care a servit cauza coreligionarilor săi, fiind, în același timp, avocatul neînduplecat al idealurilor naționale ale românilor.

Părtasi și la bine și la rău

Fiind unul din puținii supraviețuitori care au trăit în imediata apropiere a dr. Filderman, martor al activității sale într-o vreme de primejdii și încercări, dar și de adevărate miracole, consider o datorie morală să prezint cititorilor *Magazinului istoric* personalitatea marelui nostru înaintaș.

Născut la 14 septembrie 1882, W. Filderman urmează cursurile Liceului „Matei Basarab” din București, fiind coleg cu

viitorul general Ion Antonescu. Apoi urmează Facultatea de drept din București, dându-și doctoratul la Paris. Aici, frecventează cercurile republicane și socialiste care pro-

pagau idei umanitare. Dar se desparte foarte repede de acestea. Întrebat asupra refuzului său de înregimentare în mișcarea socialistă, atât de îmbrățișată de intelectua-

litatea acelor vremuri, Filderman răspunde: „Am fost tentat să mă înscriu în această mișcare, dar am renunțat, socotind că aș fi fost obligat să mă supun unei linii rigide ideologice, ceea ce m-ar fi pus în imposibilitate de a acționa liber pentru interesele specifice ale populației evreiești”. În acei ani, apoi la Conferința păcii de la Paris din 1919, sau în Parlamentul României interbelice a respins tezele social-democrate și

La Sinagoga Mare din București, în anul 1945; la dreapta, dr. Filderman, iar la stânga, rabinul șef Al. Șafran

comuniste care susțineau că naturalizarea populației evreiești nu se poate realiza decât în contextul programelor stângii marxiste.

El îi mărturisea primului ministru Ionel Brătianu ce înțelegea prin egalitatea în drepturi solicitată pentru populația evreiască: „Dreptul evreilor de a se bucura de toate libertățile și obligațiile cetățenești, dreptul de a se asocia la lupta pentru apărarea statului, părtași cu masa poporului român și la bine și la rău”.

Devenit liderul populației evreiești, dr. Filderman este singurul conducător al unei minorități etnice din România care cere audiență regelui Ferdinand exprimând în numele evreilor din România (inclusiv din teritoriile întregite) atașamentul față de patria mamă România și condamnând ingerințele comuniste de sorginte rusească.

În 1940, 22 de ani mai târziu, când hotarele țării se prăbușeau, ca urmare a pactului Ribbentrop-Molotov, acest avocat al cauzei naționale românești îi scria regelui Carol II „...Evreii români țin cu tot respectul să proclame solidaritatea lor nezdruincată cu destinele poporului român. Ei împărtășesc soarta obștească, suferind cu suferința românească și nădăjduind cu nădejdea românească”.

Dar asimilismul lui Filderman este paralel cu perseverența în a susține idealurile mișcării sioniste de creare a unui cămin național evreiesc, respectiv Statul Israel (*Magazin istoric*, nr. 12/1991).

În vara anului 1937 din inițiativa subsecretarului de stat la Ministerul de Interne, Armand Călinescu, și cu sprijinul financiar al banchei evreu Aristide Blank și al industriașului Max Auschnitt, dr. Filderman elaborează primul plan de emigrare masivă a populației evreiești din România spre Palestina. Puterea protectoare, Anglia, ca și Germania nazistă, vor împiedica transpunerea planului. Nu va abandona ideea și o va relua atât în primăvara anului 1941, în tratativele cu Ion Antonescu, cât și în vara anului 1944, antrenând la această acțiune pe Mihai Antonescu și pe ambasadorii Nanu și Crețianu,

Agencia Evreiască (Sohnut) și executiva sionistă.

De altfel și după 23 august 1944, dr. Filderman va fi în suflul masivelor emigrări ce s-au desfășurat cu vapoarele Pan York, Pan Crescent și Transilvania în ciuda obstacolelor create de comitetul democrat evreiesc. În perioada 1944-1948 va obține fonduri de la Joint¹ pentru emigrare și alături de fruntași sioniști va cere libertatea emigrării în memorii înaintate lui Gheorghe Gheorghiu-Dej și Vasile Luca (responsabil cu problema națională în conducerea P.C.R.). În 1946 dr. Filderman sintetiza necesitatea creării statului național evreiesc: „Înființarea unui stat evreiesc, în granițele sale istorice se va putea înfăptui numai printr-o emigrare liberă”.

Frontul solidarității umane

La 6 septembrie 1940, regimul autoritar al regelui Carol II se prăbușea și o nouă și abominabilă dictatură se instaura în România. Mișcarea legionară și generalul Antonescu proclamau „Statul Național Legionar”, mișcarea care i-a dat pe asasinii lui I.G. Duca și al prefectorului Manciuc, ai lui Armand Călinescu și ai lui Telescu, devin miniștri, prefecți, comisari, administratori, practic ocupă posturi în toate eșaloanele puterii. Crima și fărâdelegile coboară în stradă și dr. Filderman este nevoit, la 14 septembrie 1940 (8 zile după instaurarea noii puteri), să se prezinte în prima sa audiență la șeful statului.

Două zile mai târziu, la 16 septembrie 1940, cu adresa nr. 44 a cabinetului conducătorului statului, Ion Antonescu îi scrie dr.-ului Filderman: „Asigur pe dl. Filderman că dacă coreligionarii domniei sale se vor abține pe față sau din culise, pe plan politic sau economic, populația evreiască nu va avea nimic de suferit, cuvântul generalului Antonescu este cuvânt”.

Și, cu toate acestea, mașina infernală a dezmățului și a crimei își accelerează viteza. La 28 octombrie

1940 Horia Sima îl somează pe Ion Antonescu să-și precizeze poziția. La 2 noiembrie 1940, generalul Ion Antonescu îi răspunde lui Horia Sima: „Generalul Antonescu vrea ceea ce vreți și dumneavoastră, însă cu altă metodă și cu ritmul pe care-l reclamează înțelepciunea. Generalul Antonescu este legat pe viață și pe moarte de dumneavoastră”.

Filderman nu are altă soluție decât a scrie sau a merge iar în audiență la Ion Antonescu. Primele săptămâni de guvernare a legionarilor sunt scuzate de Conducătorul statului ca „romantism, entuziasm” și „euforie”, iar pentru următoarele săptămâni răspunsurile primite de Filderman sunt invariabile, „da, știu” și „nu se va mai repeta”.

În ciuda promisiunilor, anarhia și crima își măresc raza de acțiune. După crimele de la Jilava de la 26/27 noiembrie 1940 împotriva elitei politice și intelectuale românești, evreii dau un tribut mare de sânge. Filderman înaintea și va înainta în continuare în toată perioada războiului numeroase memorii, va merge în numeroase audiențe la Ion Antonescu, la Mihai Antonescu, la generalii Popescu și Vasiliu.

Divorțul dintre legiune și conducătorul statului are loc între 21-23 ianuarie 1941 în condiții cunoscute (*Magazin istoric*, nr. 1/1991).

La 29 iunie 1941 are loc pogromul de la Iași, miile de evrei sunt asasinați (*Magazin istoric*, nr. 7/1978). Dr. Filderman are din nou curajul de a-i scrie la 1 iunie 1941 (a treia zi după pogrom) conducătorului statului. Urmează pogromurile din Bucovina, Basarabia și punerea în funcție a lagărelui morții care a devenit Transnistria.

În octombrie 1941, sosește în România generalul Roedel, șeful Gestapoului, însoțit de dr. Richter, delegatul biroului Eichmann în România, pentru a desăvârși distrugerea comunității evreiești. După mărturisirile ziaristei germane Frey, corespondenta din acei ani a Radio-difuziunii germane la București, una din primele măsuri urma să fie asasinarea dr.-ului Filderman. Siguranța română află și împiedică asasinarea. 15 luni mai târziu, conducătorul statului ordonă deportarea dr. Filder-

¹ Organizație americană multinațională, pentru sprijinirea populației evreiești.

man în Transnistria. Și aceasta este una dintre contradicțiile politicii lui Ion Antonescu față de populația evreiască.

Filderman împreună cu rabinul șef Al. Șafran (*Magazin istoric*, nr. 4, 5/1995) cu arhitectul Clejan și cu fruntașul sionist Mișu Benuvenisti bat la toate ușile. De la cele care abia se deschid până la cele care se deschid larg spre a forma acel front al solidarității umane românești.

După bătălia de la Stalingrad, Filderman obține oprirea deportărilor în Transnistria. Dar până atunci își asigură colaborarea unor înalți demnitari ai regimului Antonescu. Este vorba și de ministrul de interne, generalul Dumitru Popescu, cu ajutorul căruia Filderman obține anularea ordinului ca evreii să poarte semnul distinctiv al stelei galbene.

În august 1942, Ion Antonescu și Mihai Antonescu își dau acordul de principiu pentru deportarea a 280 000 evrei la Treblinka, Sobibor și Belsen. Ca urmare are loc o confiscare la Berlin în septembrie 1942 spre a se pune în aplicare planul. Conducerea Căilor Ferate Române lipsește însă premeditat de la această conferință și va sabota hotărârile ei până la sfârșitul anului 1943 sub diverse prețuri, ca aprovizionarea populației civile cu alimente sau a frontului cu material de război (*Magazin istoric*, nr. 7/1974, 5/1982).

Remarcăm în acest sens acțiunea directorului general adjunct al Căilor Ferate Române, Păunescu, și a directorului regionale Timișoara, prof. univ. Vlădescu. Ambii apropiați de dr. Filderman.

Prin intermediul unui eminent medic, dr. V. Gomoiu, Filderman obține implicarea reginei mame Elena în lupta pentru salvarea populației evreiești. Documentele de arhivă, ca rapoartele dr. Richter către Departamentul Eichmann sunt edificatoare în acest sens.

Dr. Filderman va încerca mai târziu să-i salveze pe supraviețuitorii deportărilor din Transnistria din altă deportare, de data aceasta în gulagul sovietic; în acest sens, el a bătut de nenumărate ori la ușa generalului Vinogradov (locțiitorul președintelui Comisiei Aliate de Control

sovietice), sau la fruntașii comuniști autohtoni.

Pentru salvarea României

Filderman a fost activ în contactele pentru ieșirea României din război în anul 1944. Nicolae Baciu scria: „Voi semnala că la acea dată (aprilie 1944 – n.n.) autoritățile engleze erau în posesia unei importante scrisori adresate de avocatul Filderman, șeful comunității israelite din România, către principele Știrbey.

Scrisoarea era destinată, evident, să întărească mâna principelui în negocierile sale. De altfel, mareșalul s-a gândit el însuși văzând că negocierile de la Cairo nu mai înaintază, să trimită pe Filderman ca pe un al treilea emisar”.

În 14 iunie 1944, regele Mihai îl convoacă pe Filderman la castelul Peleş din Sinaia; Filderman vine însoțit de secretarul său, Gruber. Timp de două ore se discută despre pregătirea ieșirii României din război, inclusiv participarea populației evreiești. Dar Filderman respinge propunerea făcută de Lucrețiu Pătrășcanu, privind înarmarea evreilor din lagăre, ca principala forță de șoc a Blocului Democrat. Filderman susține participarea evreilor la această forță proporțional cu populația majoritară și numai în condițiile unei insurecții a acesteia.

Cu 24 ore înaintea actului de la 23 august 1944, la cererea lui Mihai Antonescu, dr. Wilhelm Filderman se implică în transmiterea la Istanbul a mesajului guvernului României adresat marilor organizații evreiești de a sprijini solicitarea ca trupe aeropurtate occidentale să fie parașutate la București pentru a împiedica astfel ocuparea Capitalei de armata roșie, care atinsese la acea oră suburbiile Bacăului (*Magazin istoric*, nr. 8/1995). Această acțiune va fi unul din capetele de acuzare care se va formula la procesul Filderman. Din ordinul subsecretarului de stat, Teohari Georgescu, Filderman este arestat puțin timp după 23 august 1944, dar eliberat după 48 ore la intervenția generalului Schuyller, delegatul american în Comisia Aliată de Control de la București.

În 1946 *Scânțtea* și ziarul comunist evreiesc *Unirea* încep pregătirea procesului Filderman prin lansarea acuzațiilor de înaltă trădare.

Regimul totalitar dorește subordonarea Uniunii Evreilor din România și a organizațiilor sioniste, declarându-le război fățiș. La 22 aprilie 1946, la o adunare publică ținută la Templul Coral din București, pe neașteptate, apare Gheorghe Gheorghiu-Dej, care cere cuvântul și propune crearea unei noi organizații evreiești: Comitetul Democrat Evreiesc (CDE) practic un organism evreiesc al Partidului Comunist din România.

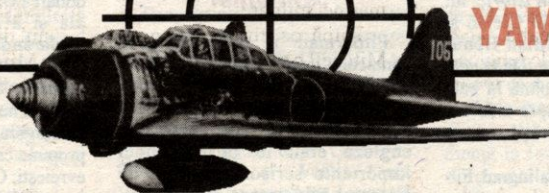
Fruntașul sionist Al. Zisu, referindu-se în memoriile sale publicate în Israel la această „inițiativă” scrie: „Cum se poate... ca un partid – și încă unul neevreiesc – să impună prin ucăz, adică în chip dictatorial, arbitrar, poporului evreu din România, o reprezentanță politică pe care n-a cerut-o, formată din impostori, mercenari... act samavolnic, profund nedemocratic”.

Filderman încearcă să discute, respectiv să scrie conducerii comuniste, dar i se transmite că relațiile se pot stabili numai prin intermediul CDE-ului. La acest punct de vedere Filderman notează: „Nu mi-am închipuit că ceea ce am reușit sub un guvern antisemit, când factorii guvernamentali mă primeau în audiență și acceptau să stea de vorbă cu mine, nu voi reuși sub un guvern venit la putere în numele democrației”.

Amenințat, hărțuit, calomniat, cu descinderi organizate în miez de noapte de noua poliție politică – securitatea – care nu se deosebea cu nimic de poliția legionară sau siguranța generală a statului, Filderman ia drumul exilului. La numai câteva săptămâni, în clădirea din str. Negru Vodă din București a Tribunalului Militar începe procesul Filderman, care se încadrează în procesele prin care a fost distrusă elita politică, militară și intelectuală a României.

Procesul împotriva dr. Wilhelm Filderman a fost deopotrivă un proces antievreiesc; dar și un proces antinațional, împotriva unuia dintre marii avocați ai cauzei independenței, suveranității și integrității teritoriale a statului național unitar român. ■

ȚINTA:

YAMAMOTO

Între anii 1941 și 1943 orice acțiune militară de mare amploare desfășurată în Pacific părea a fi purtat amprenta amiralului Yamamoto. Americanii îl considerau inamicul nr. 1 pe acest bărbat, care concepușe planul de la Pearl Harbour (Magazin istoric, nr. 2-12/1983, 9/1989, 12/1991). Eliminarea unui adversar de asemenea talie ar fi constituit o mare victorie, o victorie capabilă să scurteze durata războiului. Dar pentru asta trebuiau să se apropie de el. Or, într-o zi din luna aprilie 1943, lucrurile s-au petrecut exact invers: Yamamoto s-a apropiat de americani, ne relatează Christian-Jacques Ehrengardt, într-un articol din revista Historia, pe care îl prezentăm în adaptare cititorilor noștri.

– Noutăți de la un vechi prieten de-al nostru, Yamamoto! îi spune căpitanul Edwin Layton¹ amiralului Nimitz², punându-i pe birou copia unui mesaj proaspăt descifrat de serviciul său. Și ce ne noutăți!

„Pe 18 aprilie comandantul-șef al Flotei combinate va vizita RXZ și RXP, conform orarului următor:

1) Plecarea din R R A 0600 cu bombardier escortat de avioane de vânătoare stop sosire la RXZ A0800 stop plecare la X la bordul unui drăgător de mine stop sosire la 0840 stop.

2) La fiecare bază mai sus menționată comandantul-șef va face o vizită de inspecție și la X va face o vizită bolnavilor și răniților dar operațiile în curs de desfășurare vor continua stop”.

Nimitz se ridică și consultă harta, ce ocupă mare parte

dintr-un perete al biroului său. Layton îi arată cu degetul drumul pe care ar trebui să-l urmeze Yamamoto. Pornind din Buka, la nord de insula Bougainville, Yamamoto se întorcea la Ballale, la sud, apoi mergea la Buin, marea bază aeronavală situată în sudul insulei Bougainville. Între Ballale și Buin, Yamamoto putea fi interceptat de avioanele de vânătoare americane cu rază mare de acțiune. O șansă unică... Nimitz rămâne pe gânduri. Se întoarce spre Layton.

– Ce zici? Încercăm să punem mâna pe el?

– Imaginați-vă că ei v-ar doborî pe dumneavoastră. N-ați putea fi înlocuit.

Layton are dreptate. Yamamoto este, fără nici o îndoială, singurul om, exceptându-l pe împărat, a cărui dispariție ar putea lovi cumplit moralul trupelor nipone.

Yamamoto să obțină superioritatea aeriană deasupra Noii Guinee, pentru a putea întări pozițiile armatei la Lae și Salamaua. Yamamoto pregătește deci operația I-GO, ce prevede trimiterea tuturor portavioanelor Flotei combinate în apele insulelor Salomon, pentru a ataca bazele aeriene americane. La 3 aprilie, Yamamoto sosește la Rabaul. Este exact în ajunul declanșării operației, care coincide cu cea de-a 59-a aniversare a sa. Timpul nefavorabil întârzie cu trei zile primele raiduri americane. Piloții revin entuziasmați. Rapoartele lor, mult prea optimiste, supraevaluează într-o mare măsură pagubele provocate americanilor. În mod destul de ciudat – el fiind o fire funciarmente suspicioasă – Yamamoto ia aceste rapoarte drept credibile, fără a le mai verifica.

Operația I-GO debutează prost pentru japonezi. Vrând să obțină un succes rapid, la 14 aprilie Yamamoto decide să efectueze o amplă vizită de inspecție, pentru a consolida angajarea în luptă a

¹ Șeful serviciului de informații din cadrul comandamentului flotei Pacificului.

² Amiralul Chester Nimitz (1885-1966) a devenit comandant-șef al flotei din Pacific în 1941. La 19 decembrie 1944 a fost promovat în cel mai înalt grad al marinei, amiral de flotă, iar la 2 septembrie 1945 a semnat protocolul de capitulare a Japoniei, la bordul navei Missouri, împreună cu generalul Mac Arthur.

La a 59-a aniversare

La sfârșitul lui martie 1943, statul major imperial dă ordin lui

echipelor sale. Avea să fie o eroare fatală.

Primită de serviciile de informații ale marinei, știrea, transmisă urgent la Washington, ajunge pe biroul președintelui. Este oare moral? se întreabă acesta. Consultă autoritățile religioase și acestea îi spulberă ultimele scrupule. Secretarul de stat la marină emite o părere favorabilă. Nimitz, care nu-și pune problema de conștiință, nu a pierdut timpul. Îi adresează un mesaj amiralului William F. Halsey, comandantul-șef din sud-vestul Pacificului: „Dacă forțele de sub comanda dv. au posibilitatea să-l doboare pe Yamamoto și statul său major, prin prezenta sunteți autorizat să pregătiți un plan”.

Pe 15 aprilie, Nimitz aprobă operația „Răzbunarea”. „Posibilitatea” da, fără îndoială, dar mijloacele, asta este deja o altă problemă. Halsey transmite în mare grabă un mesaj comandantului forțelor aeriene din zonă, căci numai armata are avioane de vânătoare a căror rază de acțiune să permită îndeplinirea acestei misiuni delicate: este vorba despre Lockheed P-38 Lightning, primul aparat de vânătoare bimotor monoloc. O unitate, Fighter Group 347, compusă din escadrilele 12, 70 și 339, își are baza la Henderson Field, în Guadalcanal, teatrul unor lupte violente între japonezi și marina americană, în octombrie 1942. Oficial, grupul este operațional, începând din 18 martie.

17 aprilie, ora 17.00. Un jeep pleacă din Henderson Field, angajându-se în mare viteză, într-un nor de praf, pe ruta Tassafaronga. În jeep se află maiorul John W. Mitchell, comandantul Escadrilei 339, căpitanul Thomas O. Lanphier, comandantul provizoriu al Escadrilei 70, și locotenentul Basby Holmes, din 339. Cei trei piloți sunt primiți de amiralul

Mason, comandantul aviației din zona insulelor Salomon, care îi întinde lui Mitchell o telegramă semnată de Frank Knox, secretarul de stat al Departamentului marinei militare.

După ce citește telegrama, Mitchell o pune pe birou și nu-și poate reprimă un fluierat. Afurisită misiune.

— Dar, domnule amiral, este un drum de circa 1 300 km... fără să mai punem la socoteală lupta! Este dublul razei de acțiune a lui P-38. Ne trebuie rezervoare suplimentare.

— Fiți liniștit, domnule maior, ele se află în drum spre Henderson.

Imediat ce operația „Răzbunarea” a fost pusă pe picioare, la Milne Bay, în Australia, unde se afla un important depozit al forțelor aeriene americane, a sosit un ordin. Câteva ore mai târziu, patru cvadrimotoare își iau zborul cu destinația Guadalcanal, având 18 rezervoare suplimentare detașabile de 166 galoni [1 galon american = 3,785 l] și tot atâtea de 310 galoni.

Dar, continuă Mitchell, va trebui să avem mare grijă să nu risipim nici o picătură de carburant. Nu se știe din ce se compune această escortă și în mod sigur va trebui să ne croim drum printre Zerouri, pentru a ajunge până la Yamamoto.

Toată seara, statul major al lui Mason și cei trei piloți își perfecționează planul. Hotărâsc, după o lungă discuție, să intercepteze formația japoneză lângă Buin, la ora 9.35. Yamamoto este cunoscut pentru punctualitatea lui.

Un sfert de minut în plus sau în minus în orarul americanilor riscă să compromită întreaga operație. Iar pe un traseu de aproape 700 km, la aceste latitudini tropicale, unde condițiile meteorologice se modifică rapid, o eroare de un minut este oricând posibilă. Cei trei piloți se întorc

noaptea târziu, pe o furtună îngrozitoare. Au puțin timp pentru somn; Mitchell a fixat ora decolării la 7.20 și echipajele au întâlnire la ora 6.00, în baraca ce servește grupului pentru instruktajul dinaintea misiunii.

Mitchell nu se culcă deloc. Preferă să supravezeze munca mecanicilor care, încă de la sosirea avioanelor de transport, iau în primire rezervoarele pentru a le monta sub aripi, muncă ce se dovedește mai tenace și mai îndelungată decât s-a crezut. Versiunea lui P-38, utilizată de grup, nu este prevăzută pentru rezervoare atât de voluminoase.

Ciufulit, prost ras și cu ochii încercânați, Mitchell îi primește pe piloții care sosesc veseli și gălăgioși în sală.

Misiune TOP SECRET

În câteva cuvinte, Mitchell creionează tabloul misiunii zilei. Auditoriul este deopotrivă speriat de cutezanța misiunii și mândru de importanța ei. Căci, este convins, dispariția lui Yamamoto va aplica o lovitură serioasă moralului japonezilor. Fiecare dintre cei prezenți își pune o unică întrebare: „O să fiu eu acela?”

— Formația va fi împărțită în trei grupări. Prima, compusă din șase P-38 sub ordinele căpitanului Lanphier, are misiunea să intercepteze bombardierul lui Yamamoto. Celelalte două, una sub ordinele mele, cealaltă sub cele ale locotenentului Canning, vor proteja patrula lui Lanphier contra Zerourilor din escortă sau contra altor aparate ce au mai putut decola. Din nefericire, numărul avioanelor pentru această misiune este limitat la 18. Eu nu iau decât voluntari.

După o mică așteptare, Mitchell vede mâinile ridicându-

se toate deodată. Nici unul dintre piloții aflați de față nu vrea să rămână la sol în ziua aceea. Și totuși, mulți dintre ei au motive să nu ia parte la această misiune: în primul rând, cei 1500 kilometri, veritabil calvar ce îi aștepta pe cei mai mulți dintre acești oameni, slăbiți de dizenterie, epuizați de malarie. În plus, ei vor rămâne imobilizați peste cinci ore în cabina strâmtă, total lipsită de confort, a P-38-ului lor.

– Tommy, îi spune Mitchell lui Lanphier, selectează-ți oamenii, iar pe ceilalți îi vom trage la sorți.

Lanphier desemnează cu degetul pe cei aleși:

– Rex (locotenent Rex Barber), Besby (locotenent Besby Holmes), Ray (locotenent Raymond Hine), Joe (locotenent Joe Moore) și Jim (locotenent James McLanahan).

Ceilalți, decepționați, dar încă plini de speranța de a face parte din patrurile de protecție, își scriu numele pe o hârtie. Mitchell

adună hârtiuțele în cascheta de pilot și trage de acolo zece dintre ele. Când își aud numele, aceștia își aruncă în sus caschetele. Ceilalți, înciudați, îi felicită, pregătindu-se pentru momentul când, cu inima grea, își vor vedea camarazii plecând fără ei. Mitchell, Lanphier și soarta au desemnat deci opt piloți din escadrilele 12 și 339 și doi din 70.

– Această misiune va trebui să rămână absolut secretă, își reia discursul Mitchell. Vă amintesc că fratele lui Tommy este prizonier la japonezi. Dacă cine știe cum, printr-o indiscreție, ei ar afla că unitatea lui Tommy a luat parte la această misiune, vă imaginați care i-ar putea fi soarta. Deci va trebui să depuneți jurământ că nu va transpira nimic despre această misiune, înainte de finalul ostilităților.

Este ora 7.20 când cele 36 motoare Allison demarează unul după altul, lăsând pe Henderson Field un fum negru, dens. În frunte, Mitchell începe să ruleze

pe plăcile metalice, ce permit transformarea oricăror mlaștini în piste practicabile și crearea de aerodromuri, cât ai zice pește, în colțișoarele cele mai puțin ospitaliere.

În timpul rulajului, avionului lui McLanahan i se sparge un pneu și iese de pe pistă. Pilotul părește carlinga și își aruncă de furie cascheta la pământ. Restul piloților se înscriu în formație fără incidente. Imediat însă după decolare, Moore semnalizează către Lanphier. Pană de alimentare. Cu inima grea Moore se întoarce pe Henderson Field.

– Ce ghinion! își spune Lanphier, frângându-și degetele. Dacă am început așa...

Mitchell este și el neliniștit. Nu mai rămân decât patru P-38 care să se ocupe de avionul lui Yamamoto... Bineînțeles, dacă vor ajunge la ora de întâlnire!

Încă nu s-au ridicat zorile când Isoroku Yamamoto, purtând o somptuoasă uniformă verde închis, urcă la bordul bombar-

Amiralul Chester Nimitz...

...și victima sa

dierului Mitsubishi G 4 M (Betty, cum îi spun codificat americanii), staționat la Buka. Șeful său de stat major, amiralul Ugaki, și alți membri din anturajul apropiat iau loc la bordul unui al doilea bombardier, adaptat pentru a transporta un VIP. Cu puțin înainte de ora 6.00, pilotul primului bombardier își ambalează motoarele și face un semn din cap șefului dispozitivului din escortă, ofițerul Takeshi Morisaki. Acesta răspunde printr-o smucitură din cap. Avionul de vânătoare Zero vibrează, rulând pe pista prăfuită. Alte cinci Zerouri îl urmează, apoi două bimotore se ridică de la sol. Cele opt aparate se așază în formație, urcă la 3 500 m și dispar în direcția sud, către tragicul lor destin.

Pentru aparatele P-38 începe un zbor de lungă durată: două ore și 15 minute, la mai puțin de 10 metri deasupra apei. La această altitudine cel mai mic ratcu al motorului este pericolul. Mitchell a ales o rută sinuoasă, de-a lungul țărmurilor unor insule ce jalonau itinerarul până la Kahili; această rută prelungea distanța cu aproape 200 km, dar evita ca formația să fie reperată de pândarii japonezi cocoțați în arbori. Două ore și 15 minute pradă unei puternice tensiuni nervoase (piloților militari nu le era deosebit de agreabil zborul deasupra mării), suferind de crampe, de furnicături în picioare, de dureri de șale, stând înțepenii pe scaune, a căror calitate esențială nu era totuși confortul, suportând efectele bolilor tropicale ce îi afectau pe toți piloții din Guadalcanal. În plus, șuieratul continuu al compresoarelor situate la înălțimea pilotului și balansul imprimat avionului de carburantului ce joacă în interiorul rezervoarelor suplimentare. Cu o regularitate epuizantă, aparatul intră brusc în picaj dând pilotului senzația, puțin agreabilă, că va străpunge apa.

Avioane inamice!

Yamamoto lasă hârtiile din mână și se uită pe hublou. Alături de avionul său, două Zerouri mențin o formație impecabilă. Pentru această misiune – puțin riscantă, dar foarte onorantă au fost desemnați la Raboul cei mai buni piloți de vânătoare.

O minusculă bandă galbenă separă albastrul continuu al mării de verdele închis al junglei. Un membru al echipajului intră în cabină, salută și îi întinde un petec de hârtie amiralului, pe care acesta îl apucă cu mâna înmănușată: „Vom sosi la Kahili la 8.45 h.“

Cu cât trece mai mult timp, cu atât Lanphier își pierde încrederea în misiune. „Ar fi prea frumos! gândește el. Numai la Hollywood mai vezi așa ceva...“ Este ora 9.30 și insula Bougainville se profilează la orizont. 16 perechi de ochi scrutează cu neliniște cerul, ce pare disperant de gol. Deodată un strigăt răsună în căștile piloților.

– Avioane inamice!

Toate privirile converg spre un punct situat în stânga rutei urmate de P-38. Asta este! Yamamoto! Sunt exact două ore și 9 minute de când P-38-urile au decolat de pe Henderson Field. Americanii disting la exact cinci km distanță două bombardiere zburând la 1 300 m și șase Zerouri la circa 500 m mai sus, care se îndreaptă spre Kahili, urmând țărmul. P-38-urile nu au fost reperate. Piloții detașează rezervoarele suplimentare și trag de manșă pentru a-și cabra aparatele. În vreme ce avioanele din escortă merg mai departe până la 5 000 m altitudine, cele patru P-38 se îndreaptă direct în sus, neglijând Zerourile, care nu le reperează decât la mai puțin de doi km de ținta lor.

Absorbit de peisajul de-a dreptul magnific ce se etalează sub avionul său, Yamamoto este brusc atras de comportamentul ciudat al unui aparat de vânătoare din escortă, ce pornește imediat în picaj, efectuând un viraj strâns. Primul bombardier, prevenit, fără îndoială, de aparatele de vânătoare, face un viraj de 360°. O a doua manevră brutală, pentru a se apropia de coastă.

Morisaki zărește P-38-urile cu o întârziere pe care nu și-o va ierta niciodată. Din experiență, știe că trebuie să fie suspicios față de agresori veniți de la mai mare altitudine. De aceea pe tot traseul a scrutat cerul de deasupra lui. Tactica americanilor îl derutează. Urmărit ca o umbră de perechea sa, Okamoto, Morisaki detașează rezervorul ventral și se angajează în lupta cu aparatele P-38, care se năpustesc asupra bombardierului.

Pentru Lanphier este clar că nu va ajunge la bombardiere decât înfruntând aparatele de vânătoare japoneze. Hotărăște deci să se ocupe mai întâi de ele. Primul Zero se încadrează în colimatorul său. Deschide focul și vede imediat explodând aparatul de vânătoare. Celelalte defilează prin fața sa și Lanphier trage în direcția lor. Se află la 800 m altitudine și trebuie să coboare în picaj pentru a ajunge din urmă bombardierul „său“, pe care nu l-a pierdut o clipă din vedere. Îl prinde pe toată lungimea și trage mai multe salve. Îi smulge o aripă și îl trimite spre junglă, într-un vârtej de flăcări.

Morisaki este primul atins. Sare din avionul în flăcări. Va asista la întreaga încăierare de la suprafața apei. Barber, care își urmează șeful, se apropie de al doilea bombardier, dar acesta face o manevră abilă și îl obligă pe american să-l depășească, fără a putea trage. Urmărit de Zerouri, Barber revine la coada bombardierului și obuzele sale sec-

ționează ampenajul aparatului nipon. Avionul se întoarce pe spate și pornește glonț spre sol.

Holmes, care a pierdut timp pentru a se debarasa de un rezervor recalcitrant, însoțit tot timpul de Hine, se năpustește asupra Zerourilor, care îl amenință pe Barber. Urmează o luptă dezordonată, în cursul căreia se schimbă rafale, fără a le cunoaște efectul.

Holmes și Hine se lasă antrenati în afara zonei de luptă, care se întinde între Kahili și Ballale. În acest moment, Holmes zărește un bombardier solitar zburând la joasă altitudine, în largul așezării Moila Point. Tot timpul urmat de Hine, se năpustește asupra intrusului și îi aprinde motorul său stâng. Hine îl țintește corect, la rândul său, și Barber apare și el pentru a-i aplica lovitura de grație: în fuselaj. Bombardierul explodează în fața ochilor lui Barber.

Zerourile nu-și abandonează prada atât de ușor. Se năpustesc asupra lui Barber, exact când acesta vrea să atace al treilea bombardier. Holmes efectuează o răsturnare bruscă și doboară unul dintre agresori, transformat în flăcări. Barber se oferă unui alt avion de vânătoare japonez, dar îl zărește pe Hine în dificultate, îndreptându-se în picaj către insula Shortland, motorul stâng degajând un fum gros, negru. Este ultimul care l-a văzut pe Hine. Un alt Zero atinge apa, probabil doborât de Hine.

Piloții japonezi confirmă, la întoarcerea lor, distrugerea a trei bombardiere, dar și pierderea a trei avioane de vânătoare. În schimb, ei revendică patru victorii sigure și alte două probabile.

Mitchell, care nu se aștepta să vadă decât un bombardier, se întreabă tot drumul de întoarcere care dintre ele îl transportase pe Yamamoto. De fapt, n-avea importanță, pentru că oricum fuseseră doborâte toate. Totuși,

după studierea rapoartelor, autoritățile vor atribui doborârea aparatului lui Yamamoto lui Lanphier.

Cu mâna pe mânerul sabiei

Întoarcerea se efectuează fără necazuri. Holmes, victimă a unei pene de carburant, aterizează pe un teren din Russells. Barber, al cărui sistem de răcire a fost deteriorat de un balon japonez, rămâne în urma formației, dar ajunge cu bine la Henderson Field. Alte aparate sunt deteriorate în diverse grade. Americanii revendică trei bombardiere și trei Zerouri. Barber și Holmes, care au doborât fiecare un bombardier și un avion de vânătoare, obțin, grație acestei misiuni, statutul de as (cinci victorii confirmate).

Imediat ce P-38-urile aterizează, comandamentul bazei din Guadalcanal trimite mesajul convenit că operația „Răz-bunarea” s-a încheiat printr-un succes total. Mesajul este transmis amiralului Halsey aflat în plină conferință cu amiralul Turner, comandant al forțelor amfibii din Pacificul de sud. La anunțarea lui, Turner scoate un strigăt de bucurie și aplaudă, provocând mânia lui Halsey.

— Găsești că-i o treabă bună, hai? Speram să fac praf Pennsylvania Avenue cu această canalie în lanțuri, luând picioare acolo unde te doare mai tare!

Mitchell și Lanphier primesc decorația „Navy Cross”, cu o scrisoare de felicitare personală din partea lui Roosevelt. Trebuie subliniată sincronizarea excepțională a acestei misiuni delicate, de fapt una dintre cheile succesului. Raportul oficial al operației menționează că

„dușmanul a fost reperat, ca și cum întâlnirea a fost aranjată printr-un consens al ambelor părți”. O altă cauză a reușitei trebuie căutată în conferința ținută înainte de decolare, în timpul căreia Mitchell nu numai că a explicat în detaliu, meticolos, fiecărui pilot ce se aștepta de la el, dar s-a asigurat că fiecare a înțeles și ce aveau de făcut ceilalți.

Amiralul Ugaki reușește să înoate până la țarm; este unul dintre puținii supraviețuitori ai tragediei. Șeful său nu are această șansă. O echipă de salvare găsește a doua zi epava bombardierului în mijlocul junglei. Soldații au surpriza de a identifica corpul intact al unui amiral încă prins în scaun. Pare calm, relaxat. S-ar putea crede că doarme, dacă n-ar avea două găuri maro în cap. Un proiectil a pătruns prin maxilar și a ieșit prin tâmplă. Soldații înțeleg, după culegerile de poeme găsite și după mânușa cu trei degete ale mâinii stângi, crispată încă pe mânerul sabiei, că acest corp neînsuflit este al lui Isoroku Yamamoto.

Moartea amiralului se va da publicității abia o lună mai târziu, când rămășițele sale pământești sunt aduse la Tokio. Se decre-tează zi de doliu național.

Fără umbră de îndoială, dispariția provoacă o vie emoție în rândul populației. Succesorul său, amiralul Mineichi Koga, manifestă rapid toate defectele strategiilor japonezi ai epocii: lipsa capacității de adaptare, conservatorismul excesiv și absența totală a imaginației. E adevărat că un geniu de calibrul lui Yamamoto nu poate fi înlocuit de pe o zi pe alta. Fie el japonez sau de altă naționalitate. ■

**Adaptare și versiune
românească de
Florentina DOLGHIN**

UN ORAȘ ÎL ÎNFRUNTĂ PE TIMUR-LENK

Generalul Radu Rosetti nota în jurnalul său, în dreptul zilei de 16 mai a anului 1931: „Terminat de citit La vie de Tamerlan de Harold Lamb. Bine scrisă. Ce-am învățat în școală despre Tamerlan și care este realitatea!” (Magazin istoric, nr. 2/1987). Într-adevăr, care este realitatea? Cât de veridică este imaginea – atât de răspândită – a cuceritorului care a pustiit totul în calea sa, fără a ridica nimic în loc? Ce anume determina complexitatea caracterului său, capabil de accese de furie, atunci când orgoliul îi era jignit – cum s-a întâmplat și la Isphan – pentru ca apoi să se preocupe de

înfrumusețarea orașelor – mai ales a Samarkandului, capitala stăpânirii sale – și de bunăstarea supușilor săi? Cine a fost deci Timur-Lenk (în traducere Șchiopul de Fier), căci acesta este numele său real, Tamerlan reprezentând o formă coruptă impusă de călătoria și cronicarii europeni încă din Evul Mediu.

Născut în anul 1336, într-o familie ce aparținea aristocrației turce din Transoxiana (teritoriu situat în Asia Centrală între fluviile Amu-Daria și Sâr-Daria), Timur reușea, la numai 25 ani, să își impună autoritatea asupra provinciei natale. Apoi, printr-o iscusință

politică ce îmbina intrigi, trădări, negocieri complicate și mai ales prin forța armelor, și-a întins treptat stăpânirea din China până la Marea Mediterană și din stepele Asiei Centrale până în nordul Indiei. Timur-Lenk, deși reprezenta interesele aristocrației turce, nu a renunțat la suzeranitatea formală față de descendenții mongoli ai lui Genghis-Han. Mai mult chiar, el a căutat mereu să apară drept un continuator al acestuia. Abil diplomat, Timur știa, când momentul o cerea, să se retragă la pândă, în așteptarea unei ocazii favorabile. În același timp, stăpân deplin pe arta militară, n-a scăpat niciodată prilejul de a folosi și exploata slăbiciunile adversarului.

De îndată ce și-a consolidat stăpânirea asupra Transoxaniei, Timur-Lenk a inițiat expediții îndreptate împotriva Persiei. El a cucerit mai întâi partea estică a podișului persan. Apoi, din anul 1386, atacă partea lui de vest, unde bătrânul Șah-Hodja – după ce recunoscuse de bunăvoie suzeranitatea lui Timur, ne spune istoricul francez René Grousset – își împărțise stăpânirea între urmașii săi: Zayn al-Abidin, Ahmed și Șah Mansur. Acesta din urmă a luat în stăpânire și orașul Ispahan.

Odată încheiate campaniile persane, Timur-Lenk l-a atacat pe fostul său aliat, Toktamîș, han mongol care stăpânea în stepele din nordul Mării Negre, învingându-l în mai multe bătălii. În urma uneia dintre ele, o parte din mongolii lui Toktamîș s-au refugiat și în Țara Românească. Un raport venețian, din aprilie 1402, îi semnală încă în oastea lui

Mircea cel Mare. De altfel, domnul român a exploatat în mod abil prezența lui Timur-Lenk în Anatolia și dificultățile pe care el i le provoca sultanului otoman Baiazid I (1387-1402). În primăvara anului 1402 a întreprins o expediție în Imperiul otoman. Șe știe că după bătălia de la Ankara, din același an – soldată cu înfrângerea și capturarea sultanului otoman de către Timur-Lenk (Magazin istoric, nr. 8/1971) – voievodul Țării Românești a devenit un adevărat arbitru politic al situației istorice noi create. În acea perioadă, domnitorul român a făcut „dovada unei remarcabile înțelegeri a fenomenului otoman – cum observa domnul Tahsin Gemil – fiind în fapt singurul suveran european care a realizat adevăratele dimensiuni ale crizei otomane“.

În 1405, trei ani după bătălia de la Ankara, Timur-Lenk se stingea din viață. Lipsit de unitate și coerență, imensul său imperiu s-a dezmembrat rapid. A rămas doar amintirea teribilului suveran, a cărui puternică personalitate a stărnit interesul nu numai al istoricilor, ci și al literaților.

Istoricul Jean-Paul Roux – una din personalitățile Centrului Național de Cercetări Științifice (C.N.R.S.) din Franța și profesor titular de artă islamică la Școala de la Louvre – reușește să arunce o lumină nouă asupra unor aspecte controversate ale episodului din 1387, când Timur-Lenk a cucerit orașul persan. Utilizându-l cu precădere, să încercăm să descifrăm complicatele resorturi ale puternicei personalități care a fost Timur-Lenk.

O greșeală de neiertat

În noiembrie 1387, Timur-Lenk și trupele sale de djagatai¹ soseau în fața Ispahanului și își ridicau corturile, la oarecare distanță de zidurile orașului.

Locuitorii săi auziseră despre isprăvile anterioare ale Șchio-pului de Fier; marele oraș

Urgendj distrus și transformat într-un câmp de orz, barajul de la Rustum distrus pentru a transforma țara în deșert. Dar lucrurile se terminaseră destul de bine în Iranul de Nord, în Azerbaidjan sau în Armenia. Orașele Hamadan și Tabriz nu avuseseră de suferit, iar Erzurum fusese iertat. Se spunea că Timur, care cerea să fie numit doar mare emir era un om cu desăvârșire cinstit și de o moralitate ireproșabilă. În plus, avea și reputația unui musulman cucernic.

Ocazia, de mult așteptată, pentru a interveni în Iranul central, i-a fost oferită lui Timur-Lenk de refuzul uneia

dintre rudele lui Șah-Hodja – Zayn al-Abidin – de a se prezenta și a-i face act de supunere. Era o greșeală de neiertat și o ofensă directă pentru turcul Timur, care pretindea că acționează în numele moștenirii mongole. Și deși orașul Ispahan aparținea unei alte rude a lui Șah-Hodja – Șah Mansur – și deci nu era cu nimic răspunzător pentru refuzul lui Zayn al-Abidin, Timur nu a întârziat să își ridice tabăra lângă zidurile sale. Alegerea era determinată de faptul că orașul Ispahan, chiar dacă nu mai era capitala Iranului, se bucura în continuare de un imens prestigiu în lumea islamică.

¹ Djagatai a fost cel de-al doilea fiu al lui Genghis-Han, de la care a primit în stăpânire o parte din Asia Centrală și Transoxiana. Aceste ținuturi s-au turcizat rapid și termenul de djagatai va desemna, cu timpul atât ansamblul teritoriilor stăpânite de Djagatai, cât și populația turcă de aici.

Deci Ispahanul nu se temea cu adevărat. Bineînțeles, suma pe care urma să o plătească avea să fie însemnată. Dar acceptând tributul, locuitorii orașului își asigurau participarea nestânjenită la traficul comercial intens ce se desfășura din vremuri străvechi între China și Europa și care se afla pe atunci sub controlul lui Timur-Lenk.

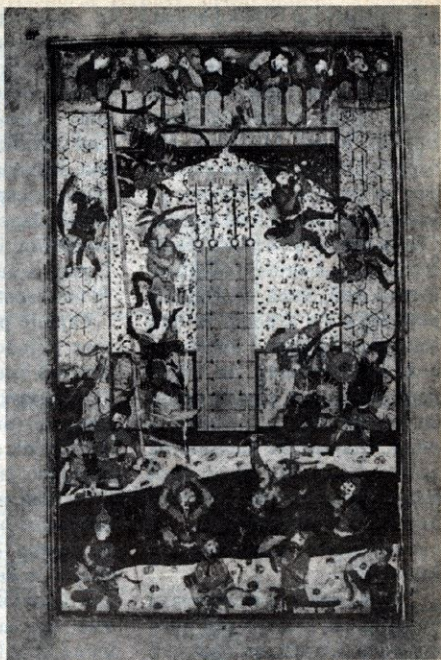
Timur era răbdător. El prefera negocierile războiului, nu pentru că s-ar fi temut – doar ieșea întotdeauna victorios – ci pentru că războiul îi decima luptătorii și sărăcea pe cei care și așa aveau destule greutate în a plăti dările. În ciuda vârstei sale, 51 ani, putea să aștepte săptămâni, chiar luni de zile, până să înceapă negocierile sau să încheie un tratat. El știa că asediații au adesea nevoie să reflecteze timp îndelungat și să cântărească argumentele pro și contra. De altfel, Timur-Lenk prefera să cruțe orașele pentru ca ele să treacă intacte în mâinile sale sau, când nu avea intenția să le anexeze, pentru ca ele să plătească mai ușor răscumpărarea foarte ridicată care să le asigure supraviețuirea.

Dar așteptarea era întotdeauna periculoasă. Timur o știa. Prezența armatei sale la porțile unei mari cetăți crea, inevitabil, în rândurile soldaților o stare de tensiune extremă. El izbutea să impună trupelor sale o disciplină perfectă în luptă, dar nu le putea ține mult timp în inactivitate. Admirabili soldați, luptătorii săi erau foarte amestecați: mongoli, turci și turcmeni, iranieni din Horasan, aventurieri de tot felul, mercenari creștini. O adunătură de oameni, certăreți și agitați, pe care îi reunea doar harul conducătorului, plăcerea unor lovituri reușite și setea de câștig. Un oraș bogat, ce se

oferea privirilor, aflat la îndemâna lor, îi înfierbânta.

Și orașul se înfierbânta la rândul său, dar de o febră diferită, provocată de prezența soldaților atât de aproape. Cel mai neînsemnat incident putea antrena consecințe incalculabile. Totul depindea de atitudinea locuitorilor. Iar aceasta era determinată de aceea a oștenilor ce stăteau la pândă.

La Ispahan, lucrurile au evoluat totuși destul de repede. Autoritățile – care erau, în parte, cumpărate de Timur – s-au decis să se supună și să accepte plata tributului. Timur i-a primit foarte bine pe guvernatorul orașului și pe dregătorii săi, i-a ospătat, le-a îndeplinit cele mai mici dorințe și a fixat cu ei cuantumul impozitului. După care, însoțit de oștenii săi, a intrat în oraș, l-a vizitat cu plăcere și nu a uitat să instaleze o garnizoană în citadelă. Apoi, s-a reîntors în tabără. Timur ordonase ca asediații să predea armele și să iasă dintre zidurile orașului. Porțile urmau a fi zidite pentru a reduce riscul ca fugarii să-și ducă într-altă parte averile, iar oștenii săi să pătrundă după bunul plac în oraș. Cele câteva intrări lăsate totuși deschise erau păzite de oameni siguri. Dar, pe măsură ce timpul se scurgea, sporea și riscul.

Timur asediază o fortăreață georgiană (miniatură dintr-o cronică versificată despre domnia sa, din 1568)

În p. 89: *Timur pleacă la vânătoare, lângă orașul Tiflis (manuscris din secolul XVII)*

Între legendă și adevăr

Organizată cu metodă, colectarea impozitului a început imediat. Emirii ce răspundeau de diversele cartiere au trimis acolo pe cei însărcinați cu strângerea dărilor, însoțiți de oșteni. Sistemul era bine pus la punct. În general, operația se desfășura în liniște. Este adevărat că din loc în loc se auzeau urletele unui bogătaş căruia i se ardeau tălpile, sau căruia i se smulgeau unghiile, ori era strangulat încet, precum și strigătele unor locuitori prădați. Dar, în ansamblu, lucrurile mergeau bine! Până la incidentul povestit de cronicarul persan Ibn Sahad Yazdi.

În oraș, pe lângă soldații din citadelă, cei ce strângeau dările și păzitorii lor, reușiseră să

pătrundă și vreo 5 000 djagatai. Ei se plimbau fără nici o ocupație, dornici de pradă și aroganți. Unul dintre ei a tăiat calea unei frumoase fete. Episod banal în Ispahanul ocupat. Dar un toboșar persan, care se învățea întâmplător pe acolo a început să bată alarma. Câțiva curioși au ieșit în stradă. În curând, s-a strâns o mulțime. Dintr-o dată, oarbă, dezlănțuită, populația s-a aruncat asupra soldaților. Aproape 3 000 dintre ei au fost masacrați. Au scăpat doar cei care au alergat destul de repede pentru a ajunge la porți, înainte de închiderea acestora, sau cei care au găsit refugiu în locuințele orașenilor bogați, înspăimântați de consecințele posibile ale întâmplării.

Timur-Lenk nu putea tolera în imperiul său nici cea mai mică dezordine. Cu atât mai mult va fi resimțit el drept un afront personal acest masacru, săvârșit aproape sub ochii lui, în chiar ziua următoare semnării unui acord cu orașul. În zorii zilei de 17 noiembrie, el a atacat cetatea. Inițial, aceasta a rezistat, dar curând s-a prăbușit. Cu același calm, cu o minuțiozitate egală cu cea manifestată pentru organizarea străngerii dărilor, Timur a decis, cu sânge rece, să pedepsească pe locuitori. Întâi a interzis accesul oștenilor în cartierele în care locuiau cei pe care vroia să îi cruțe. Apoi, a ordonat să se omoare fără milă până când cei însărcinați să țină evidența la fața locului vor înregistra numărul de capete stabilite de el.

Măcelul a început. Preocupați să ucidă, oștenii au uitat să fure. La început, un cap se vindea cu 20 dinari, dar foarte repede cursul a scăzut la o jumătate de dinar. Chiar și astăzi, este greu de stabilit dacă Timur-Lenk îngloba

în masacrul general toată populația unui oraș sau numai pe bărbați. În anumite locuri, femeile și copiii au pierit până la unul. Dar mult mai numeroase sunt cazurile când doar bărbații erau desemnați drept victime. Cu câteva excepții, acesta a fost și cazul Ispahanului. Potrivit socotelilor ținute de oamenii lui Timur, s-au strâns în jur de 70 000 capete.

Faptele povestite până aici sunt neîndoielnice. Ceea ce urmează este mai puțin veridic. Se povestește că oștenii lui Timur au aprins un incendiu, care a durat 20 zile și a distrus cetatea în întregime. Iar supraviețuitorii ar fi fost obligați să fugă în munți, unde mare parte din ei au pierit de foame și frig. Dar spre deosebire de marea moschee a Umayyazilor – dinastie de califi arabi, care au stăpânit la Damasc, între anii 661 și 750 – care a fost profund deteriorată de flăcări după ocuparea orașului de Timur, în mai 1401, marea moschee din Ispahan nu a avut de suferit. Nici una din infrastructurile orașului nu a fost grav atinsă, cum s-ar fi întâmplat dacă

cuceritorul ar fi urmărit să îl ruineze. În sfârșit, orașul nu a fost depopulat. A suferit mult, dar nu a dispărut. Putem considera că aproximativ 30 000 persoane au fost cruțate cu bună știință: slujitorii religiei, marii demnitari, apropiații lor, etc. Pe de altă parte, un număr mare de locuitori au putut să fugă și să se ascundă. Existau deci la Ispahan, înainte de masacru, minimum 100 000 bărbați adulți, cel puțin tot atâtea femei, plus copiii. Astfel, orașul ar fi numărat mai puțin de 500 000 locuitori, dar în mod sigur mai mult de 300 000. Orașele de o jumătate de milion de suflete nu erau rare în lumea islamică, într-o epocă în care Parisul – cea mai mare aglomerare urbană a Europei – nu număra încă decât vreo 200 000 locuitori.

Șase ani mai târziu, în 1393, Timur-Lenk cerea un nou tribut orașului Ispahan, fapt care oferă o imagine concludentă asupra mărimii populației sale la sfârșitul secolului XIV. ■

**Adaptare de
Codruța MATEI**

1967 – Magazin istoric – 1997

La împlinirea a 30 ani de la apariția primului număr al revistei noastre, în aprilie 1967, stimații noștri cititori sunt invitați să ne scrie despre:

- Prima dumneavoastră întâlnire cu Magazin istoric
- Ce a însemnat și ce înseamnă revista pentru dumneavoastră
- Ce alte amintiri vă leagă de revistă
- Ce ați dori să mai citiți în paginile noastre
- Cum propuneți să fie viitoarele concursuri Magazin istoric

Scrieți-ne! Scrisorile dumneavoastră – ferestre deschise spre decenii patru al Magazinului istoric!

CĂPITANI DIN STATUL MAJOR AL LUI MIHAI VITEAZUL

MARTIR AL NEAMULUI... UCIS LA CLUJ LA 08.02 1601 (2 CUV.)	MARTIR AL NEAMULUI UCIS DE NOBILII UNGURI (2 CUV.)	CADĂ	LOGOFĂȚUL ... NOROCEA	AICI ODH-NESC EROII BUZEȘTI: RADU, PREDĂ ȘI STROE
	NENE	NUMELE PIC-TORULUI (TH.) AMAN S-A INCURCATI	VISTIERNI-CUL (13.11.1594)	
CRONICAR TURC			POFTIM	
LOGOFĂȚ ȘI CRONICAR (TEODOSIE)			RÎUL UJEP (SIBERIA) FĂRĂ DE SFÎRȘIT	
				REFREN OLTENESC
CULEI		DOMN AL MOL-DOVEI, ALIAT CU MIHAI ÎN PERIOADA 1594-1595	RÎUL OLTENILOR	
MIHAI VITEAZUL MARELE AL PRIMEI UNIRI			OFERIT	
	MIOARE	CĂPITAN DE HAIDUCI... MARCU		
		LOCALITATE ÎN ITALIA		
MARE ISTORIC ȘI MARTIR AL NEAMULUI			CETATE ÎN NORDUL TRANSILVA-NIEI PE SOMEȘ	BANUL UDREA ... UCIS ÎN COM-PLOTUL CONTRA LUI SIMION MOVILA
I-AU PURTAT PRIN LUPTE				
				FOST PAHAR-NIC; ALES DOMN DE CĂPI-TANII LUI MIHAI (RADU)
	ABISI		ÎNȚRE CĂPI-TANI ȘI CAIL LOR	
	NEUZAT		AICI L-A PRIMIT RUDOLF II PE MIHAI	
	STRĂMOS AL UNOR FAMILII DE ARTIȘTI			
		TÎLC FĂRĂ CĂPI		
		CAT		
		DRAC GOL		
PÎRCĂLAB LA CHIOARU (AGA)			CIFRU	
ISTORIC FRAN-GEZ (FERDINAND)			TARE (Inv.)	
			ASHMUTIT PUTINI	
			TEBA FĂRĂ POARTĂ	
			PIESĂ DIN PORTUL POPULAR	
		MARELE ÎNVINS DE LA CĂLUGĂ-RENI. (-PAȘA)		
	CRONICAR ROMÂN AL LUI MIHAI VITEAZUL (PETRU)			

Dicționar: NMAA, UJE, GAON
Încrucișare cu „î”.

Virgil BĂRSĂNESCU

DIALOG CU CITITORII

THE TIMES DESPRE 1848 LA ROMÂNII

Colaboratorul nostru, dl. prof. EUGEN GLÜCK, din Arad, ne semnalează felul cum și-a informat cititorii ziarul britanic The Times referitor la revoluția din 1848 din Țara Românească.

Primele informații apar la începutul lunii iulie, când relatează despre adunarea de la Islaz și desfășurarea faptelor din București. La 2 și 3 iulie se consemnează că Guvernul Provizoriu și Garda Națională se bucurau, în general, de adevăzuna poporului.

Se precizează că lovitură contra-revoluționară a colonelilor I. Odobescu și I. Solomon, din 19 iunie (stil vechi), a fost înăbușită, iar domnitorul Gheorghe Bibescu (care abdicase la 14 iunie) nu are șanse să revină la tron. Boierii sunt taxați drept dornici de a aduce anarhie, refuzând împroprietărirea țăranilor.

La 22 iulie, The Times scrie despre unele măsuri democratice luate de Guvernul Provizoriu: abolirea rangurilor și titlurilor boierești, anularea pedepsei corporale, libertatea presei. Patru zile mai târziu, la 26 iulie, este publicată o notă despre interpelarea deputatului Urquhart în Camera Comunelor în legătură cu soarta Principatelor dunărene și răspunsul lordului Palmerston, ministrul de externe, care invocă lipsa informațiilor precise din această parte a Europei.

Alte știri din lunile august-octombrie se referă la sosirea trupelor otomane la Giurgiu și apoi intrarea lor în Țara Românească, la demisia Guvernului Provizoriu și constituirea unei Locotenente domnești, la luptele cu otomanii din Capitală și a. Cititorul britanic era informat, de asemenea, despre acțiunile generalului Gheorghe Magheru și dizolvarea oștirii sale de voluntari, care a marcat, de fapt, sfârșitul revoluției de la 1848 în Țara Românească.

OMAGIU LUI I. LUPAȘ

Doamna MATILDA ȘTEFĂNESCU, din București: Am 85 de ani și păstrez în minte prelegerile profesorului I. Lupaș, după sunt ani de atunci.

Vin cu rugămintea de a publica rândurile mele, ca un omagiu adus prof. I. Lupaș, care s-a ocupat cu pasiune de istoria Transilvaniei.

Correspondenta noastră ne trimite și o pagină din istoricul și omul politic ardelean.

Revista noastră a publicat texte inedite sau mai puțin cunoscute ale lui Ion Lupaș (1880-1957) în nr. 3/1985, 10/1988, 10, 12/1990, 7/1991.

PĂSTORUL ORTODOX

Episcopia Argeșului, Muscelului și Teleormanului tipărește noua serie a revistei sale oficiale, Păstorul ortodox, din care am primit la redacție nr. 2, octombrie-decembrie 1995.

Colegiul de onoare este format din P.S. episcop Calinic, P.C. pr. vicar Aurel Dedu, dr. Radu Stancu, P.C. pr. prof. dr. Dănuț Manu, Teodor Mavrodin, Silvestru Voinescu, P.C. pr. prof. Ion Popescu.

Dintre studiile și articolele pe teme de istorie consemnăm: Pr. Lucian Grigore, Dascăli de psaltichie românească la 1851 și 1879, dr. Zicu Ionescu, Despre bisericile din Pitești care nu mai sunt, ing. Nicolae Savu, Insemnele orașului Curtea de Argeș.

SĂLĂTRUC – SĂLĂTRUCUL

DL. GEORGE GEORGESCU, din com. Șuici, Jud. Argeș, cercetând colecții de documente, reface câteva pagini din trecutul unei vechi așezări vâlcene: satul Sălătrucel.

Este atestat într-un document din 17 aprilie 1488, când satul (sub numele de „Sălătrucel de pe Coisca”) este întărit de monahia Magdalena mănăstirii Cozia. La 10 decembrie 1505, sunt pomenite „vile de la Sălătruc ot Coisca”, aparținând lui Badea de Șuici.

O parte dintre locuitorii satului, spre a nu rămâne dependenți de mănăstirea Cozia, s-au refugiat pe Valea Topologului, formând așezarea „Sălătruc pe apa Topologului”, amintit într-un document din 5 martie 1691. La 9 decembrie 1708, satul a fost închinat, ca danie, mitropoliei din București.

Postul sat de pe Coisca, se numește, din 1800, Sălătrucel.

Numele de Sălătruc are în componența sa radicalul slav selo, care înseamnă sat.

CĂRȚI DE ISTORIE GORJEANĂ

Ziaristul ION TARBAC, din Târgu Jiu, a publicat două cărți consacrate trecutului cultural gorjean: Vremuri, oameni și cântece de pe Călnic (Inspectoratul pentru cultură al județului Gorj, Editura „Ager”, 1993) și Istoria presei gorjene. File (Centrul județean al creației Gorj, Editura „Ager”, 1994).

Felicitări și mulțumiri pentru exemplarele trimise, cu semnalarea acestor contribuții cititorilor interesați de istoria Gorjului.

EXEMPLARE RECUPERATE

Cititorii și abonații AUREL MOGA, din Târgu Mureș, FUSEA GHINEA, din Câmpina, GHEORGHE N. RĂBAN, din satul Gorunești, com. Slătioara, jud. Vâlcea, ne-au semnalat neprimirea unor numere din revista noastră pentru care plățiseră abonamentul.

Adresându-ne Direcțiilor județene de poștă respective, acestea au soluționat reclamațiile cititorilor noștri, aceștia intrând în posesia exemplarelor ce le lipseau din colecții.

Mulțumim pentru colaborarea operativă d-nei Ana Tigler, șef Oficiu teritorial, Direcția regională de poștă Brașov, Oficiu teritorial Târgu Mureș, d-nei Alice Mihalache, director Exploatare, și d-lui Ion Ursu, șef serviciu, Direcția regională de poștă Ploiești, domnilor L. Ionescu, director, și A. Grecu, șef serviciu, Direcția județeană de poștă Vâlcea.

MONUMENT

DL. VALERIU CHIȘIU, din Oradea, colaborator și statornic cititor, ne comunică: La Beiuș, în ziua de 25 aprilie 1996, a fost dezvelit Monumentul Martirilor dr. Ioan Ciorșă și dr. Nicolae Bolcaș, ucșiși mișelește de irendentiști maghiari, în noaptea de 3 aprilie 1919, cu câteva zile înainte de intrarea armatei române în Beiuș.

Monumentul a fost realizat de sculptorul orădean Cornel Durghu.

DIALOG CU CITITORII

NU IAȘI, CI CRAIOVA

Pasionat și atent cititor al revistei noastre, dl. IOAN CIOBANU, din Craiova, ne semnalează (argumentat) o eroare fotografică: fotografia reproducă de noi în nr. 8/1993, p. 54, nu reprezintă clădirea Universității din Iași, ci pe aceea a Universității din Craiova.

Argumentele aduse de dl. Ciobanu (între care și fotografii ale celor două edificii) sunt mai mult decât convingătoare.

Dept pentru care, împreună cu mulțumirile noastre, facem cuvenită rectificarea, cu precizarea că în lucrarea enciclopedică din care am reproducut fotografia respectiva imagine apărea cu mențiunea „Universitatea Iași”.

ARHEOLOGIE LA PETRU VODĂ

Prof. IONIȚĂ DUMITRU-BIS-TRIȚA, de la Grupul Școlar „M. Sadoveanu”, din comuna Borca, jud. Neamț: Ca urmare a unei alunecări de teren ce a avut loc pe platoul numit „Dealul lui Vodă”, din localitatea Petru Vodă, jud. Neamț, au ieșit la suprafață o serie de obiecte, dintre care cele de cult predomină. Dintre acestea, rețin atenția: o candelă din argint lucrată în filigran, o pafta boierească, care mai păstrează într-una din cele trei monturi o piatră semiprețioasă de culoare roșie, și având pe spate o inscripție în limba slavonă, o „iconiță” din sîdef, de sorginte bizantină (inscripție greacă-transversal), reprezentând „ciclul vieții” lui Iisus Hristos și câteva crucifixeuri din bronz. Acestora li se adaugă o serie de monede feudale moldovenești de pe timpul lui Ștefăniță (1517-1527).

Menționăm că, în același loc, s-a descoperit matricea sigilară a voievodului Iliaș Rareș (1546-1551; Maga-

zin istoric, nr. 8/1985). Probabil aici a funcționat un lăcaș de cult medieval, punct situat în imediata apropiere de pasul Tulgheș, ce făcea legătura Moldovei cu Transilvania.

În imagine: câteva dintre descoperirile de la Petru Vodă.

ORDINEA CULORILOR

În explicația de la fotografia din p. 26 a nr. 7/1996, rugăm cititorii noștri să citească corect ordinea culorilor drapelului național ungar: roșu-alb-verde, și nu alb-verde-roșu, cum eronat a apărut.

De asemenea, în nr. 8/1996, la p. 52 rândurile 15-16 de jos în sus se vor citi: „ar putea deveni membru al C.C. al Partidului Muncitoresc Român”; în același nr. la p. 77, anii de domnie ai reginei Victoria sunt 1837-1901.

MACHETA MEMORIALULUI

Imaginea de la p. 85 a nr. 8/1995 reprezintă Macheta Memorialului ziariștilor, adiacent Muzeului știrilor actualității, ce va fi ridicat în Freedom Park, din Arlington (Virginia), în imediata apropiere a capitalei americane.

CERERI ȘI OFERTE

ILIEȘ ELENA, București, str. Baba Novac, nr. 19, ap. 12, tel. 647.76.88, oferă colecția 1975-1996 unei biblioteci școlare.

ȘTEFAN DUMITRESCU, București, șos. Iancului, nr. 130, bl. 121, ap. 3, oferă: nr. 1/1974; 12/1982; 5/1983; 2/1985; 12/1993; 1-3/1994.

ION TICALIUC, Rădăuți, str. Măneșului, nr. 1, bl. A, sc. A, ap. 13, solicită: nr. 9/1989; 12/1990; 4, 7/1992; oferă: nr. 6/1967; 7-8/1968; 5/1970; 7/1971; 2/1973; 2, 3/1975; 6, 8/1977; 7/1982; 2, 4/1986; 9/1991; 5/1992.

PAVEL ROMOCEA, Oradea, str. Spartacus, nr. 5, ap. 6, solicită: nr. 1/1991; 8/1992; oferă: nr. 10/1972; 12/1991; 8/1977; 8/1978; 11/1980; 9/1988; 8/1989; 10/1992; 1/1994.

GEORGE TOGAN, Mediaș, str. Plevnei, nr. 18, oferă colecția 1967-1991.

GHEORGHE UȚA, București, str. Treștiana, nr. 7, bloc 10, ap. 56, oferă numere disparate din anii 1967-1993.

OLIMPIU CĂTUNA, com. Ilva Mare, nr. 141, jud. Bistrița-Năsăud, oferă colecția 1975-1989.

CONSTANTIN SIMINICĂ, Iași, str. Tabacului, nr. 21, bl. 78, ap. 1, oferă numere disparate din anii 1967-1970, 1971-1980, 1982-1990.

IOAN DAMIAN, Sighișoara, str. Dumbravei, nr. 64, bl. 64, ap. 16, oferă colecția completă.

IMPORTANT!

Începând cu data de 1 iulie 1996, adresa redacției Magazin istoric este: Piața Valter Măărăcineanu, nr. 1-3 (întrarea lângă Cîșmigiu vizavi de magazinul „Adam”). Accesul în redacție se mai poate face și prin strada Dr. Marcovici, nr. 2, etaj III, camerele 281, 285 și 287 (la ambele intrări există ascensoare). Apelurile telefonice se primesc la 615.09.91.

CONTENTS (Romanian History) I. Bogdan The Old Institutions • A. Pop The Communists in the Royal Army • N. Popescu P.O.W. in Soviet Union • C. Cristescu 1956. An Attempt to overthrow the Communist Regime • E. Hazard The Cold War began in Romania (V) • T. Pokivalova Soviet Documents about L. Pătrășcanu (II) • R.R. Florescu Recollections of a Diplomat • C. Păunescu, M. Ștefan National Bank. Unknown Pages (XIV) • N. Bănescu Eulogium to the Academy • V. Gheonea The Prince Radu Paisie • E. Denize Romanians in Spain • A. Lombard, Gh. Bulgăr Defending Transylvania • Em. Panaiteșcu The Tragical Days of the Vienna Dictate • N. Koslinski The Cernavodă Bridge • D. Hîncu German Reports about N. Titulescu • A. Șiperco Lausanne Police bugs up Gafencu • I. Lăcustă In Bucharest, 50 Years Ago • T. Wexler Dr. Wilhelm Filderman, an Advocate for the Romanian Rights

SOMMAIRE (Histoire roumaine) I. Bogdan Les anciennes institutions • A. Pop Le PCR entre dans l'armée royale • N. Popescu Prisonnier de guerre en Union Soviétique • C. Cristescu 1956. Une tentative de renversement du régime communiste • E. Hazard La guerre froide a commencé en Roumanie (V) • T. Pokivalova L. Pătrășcanu dans des documents soviétiques (II) • R.R. Florescu Souvenirs d'un diplomate • C. Păunescu, M. Ștefan L'histoire de la Banque Nationale (XIV) • N. Bănescu Éloge à l'Académie Roumaine • V. Gheonea Le prince Radu Paisie • E. Denize Roumains en Espagne • A. Lombard, Gh. Bulgăr La défense de Transylvanie • Em. Panaiteșcu Les jours tragiques du Diktat de Vienne • N. Koslinski Le Pont Cernavodă • D. Hîncu N. Titulescu dans les rapports allemands • A. Șiperco La police de Lausanne surveille Gafencu • I. Lăcustă A Bucarest, il y a 50 ans • T. Wexler Dr. Wilhelm Filderman, un avocat de la cause nationale de la Roumanie

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) И. Богдан Старые учреждения • А. Поп Вход РКП в королевскую армию • Н. Попеску Военнопленный в Советском Союзе • К. Кристеску 1956 г. Политика свержения коммунистического строя • Е. Хазард Холодная война началась в Румынии (V) • Г. Покивайлова Л. Пăтрășcanу в советских документах (II) • Р. Р. Флореску Дипломат вспоминает • К. Паунеску, М. Штефан История Национального Банка (XIV) • Н. Бăнеску Почтение Румынской Академии • В. Геоня Господар Раду Паисие • Е. Денизе Румыны в Испании • А. Ломбард, Г. Булгар Защищая Трансильванию • Ем. Панаитеску Трагические дни Венского Диктата • Н. Кослински Мост в Чернаводе • Д. Хинку Н. Гигулеску в германских докладах • А. Шиперко Гафенку под надзором полиции Лозанна • И. Лăкустă В Бухаресте, 50 лет назад • Т. Векслер Д-р Вильгельм Филдерман, защитник национального дела Румынии

INHALT (Rumänische Geschichte) I. Bogdan Die alten Einrichtungen • A. Pop Die Kommunistische Partei in die königliche Armee • N. Popescu Kriegsgefangener in der Sowjet Union • C. Cristescu 1956. Ein Umsturz – Versuch des kommunistischen Regimes • E. Hazard Der kalte Krieg hat in Rumänien begonnen (V) • T. Pokivalova L. Pătrășcanu in sowjetische Urkunden (II) • R.R. Florescu Erinnerungen eines Diplomats • C. Păunescu, M. Ștefan Die Geschichte der National Bank (XIV) • N. Bănescu Lobrede für die Rumänische Akademie • V. Gheonea Der Herrscher Radu Paisie • E. Denize Rumänen in Spanien • A. Lombard, Gh. Bulgăr Eine Verteidigung Transilvaniens • Em. Panaiteșcu Die tragische Tage des Wiener-Diktats • N. Koslinski Die Cernavoda – Brücke • D. Hîncu N. Titulescu in den deutschen Berichte • A. Șiperco Gafencu überwacht von der Lausanner-Polizei • I. Lăcustă In Bukarest, vor 50 Jahren • T. Wexler Dr. Wilhelm Filderman, ein Sachanwalt Rumäniens

SUMARIO (Historia rumana) I. Bogdan Las antiguas instituciones • A. Pop El Partido Comunista Rumano penetra en el Ejército Real • N. Popescu Prisionero de guerra en la Unión Soviética • C. Cristescu 1956. Un intento de derrocamiento del régimen comunista • E. Hazard La guerra fría ha empezado en Rumania (V) • T. Pokivalova L. Pătrășcanu in documentos soviéticos (II) • R.R. Florescu Los recuerdos de un diplomático • C. Păunescu, M. Ștefan La historia del Banco Nacional (XIV) • N. Bănescu Elogio a la Academia Rumana • V. Gheonea El principe Radu Paisie • E. Denize Rumanos en España • A. Lombard, Gh. Bulgăr Defendiendo a Transilvania • Em. Panaiteșcu Los días trágicos del Diktat de Viena • N. Koslinski El puente de Cernavoda • D. Hîncu N. Titulescu en informes alemanes • A. Șiperco La policía de Lausana vigila a Gafencu • I. Lăcustă En Bucarest, hace 50 años • T. Wexler Dr. Wilhelm Filderman, un abogado por la causa nacional de Rumania

magazin istoric

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii postale de la orașe și de la sate; difuzare redacție, Constantin Mușat, telefon: 615.09.91.

ABONNEMENTS: RODIPET S.A., P.O. BOX 33-57

FAX 0040-1-222.64.07 sau 222.64.39

telex: 11995 – Piața Presei Libere, nr. 1,

Sector 1, București, România

Abonamentul pe un an – 75 dolari U.S.A.

Tiparul executat la R.A.I. – Imprimeria „Coresi” – București

Comandă de stat
ISSN 0541-881X

Lei 1 200

83/38

magazin istoric